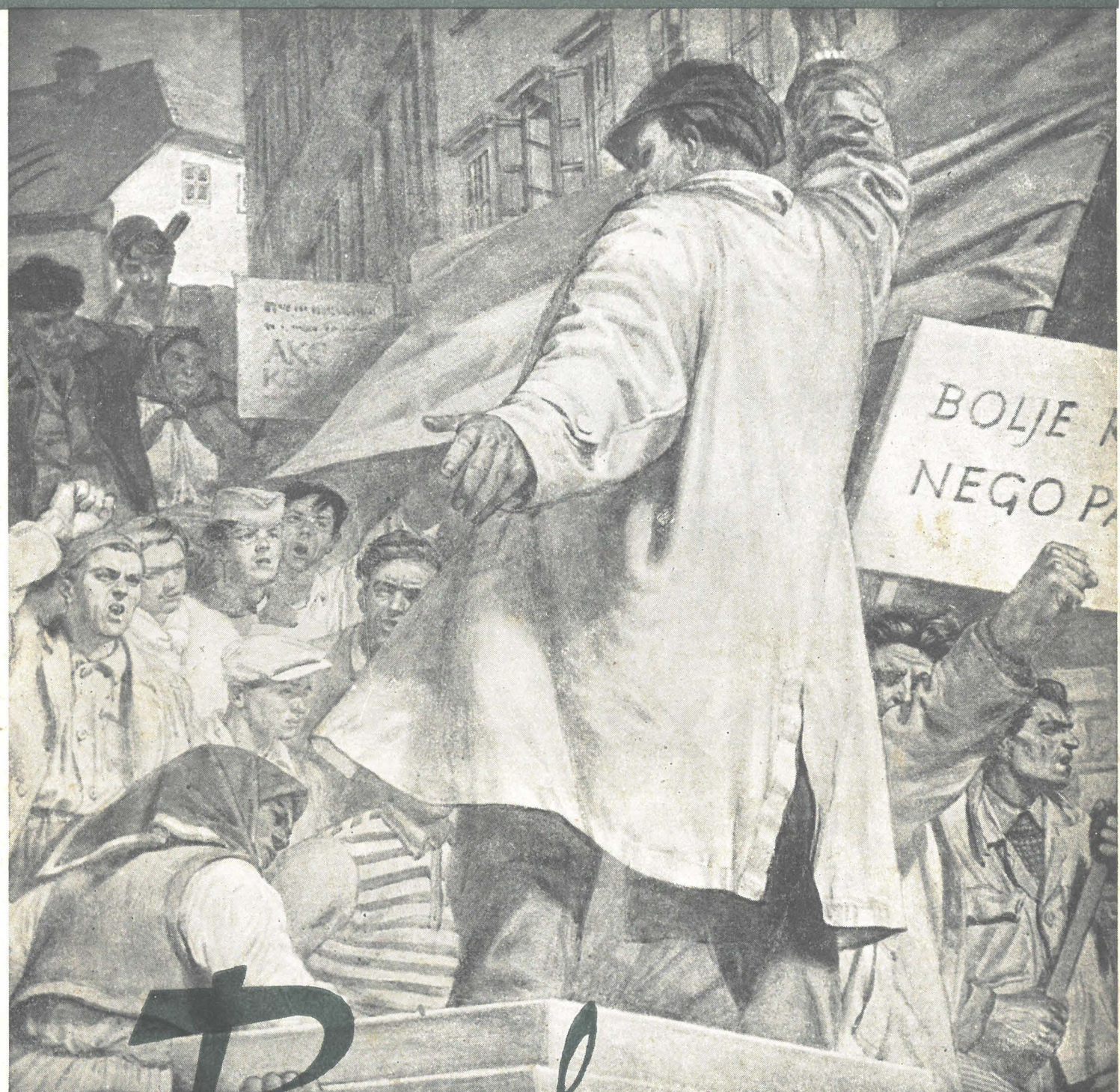

LETNIK III.

ŠTEV. 4

Dolac

1 9 5 1

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik HI.

April

Štev. 4.

Urejuje uredniški odbor.

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva 16.

VSEBINA :

Janko Rudolf — OB DESETI OBLETNICI OSVOBODILNE FRONTE

France Bevk — S POTI V BELO KRAJINO

Tone Fajfar — PRED OSMIMI LETI V DOLOMITIH

Bogomir Magajna — MAOR

Major Stane Škrabar-Broškar — TVOREC NEPOZABNIH DOKUMENTOV NAŠE BORBE

Saje Franček — DR. NATLAČEN IN NARODNI SVET

Jože Štok-Korotan — »TUKAJ PARTIZANI!«

Ciril Šter — MED PARTIZANI V GORIŠKIH BRDIH

Lojze Avsenak — ŽVARJEVA TONČKA

Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA

ŽIVLJENJE IN DELO NAŠIH ORGANIZACIJ

POMOGAJMO GRADITI SLOVENSKE KULTURNI DOM V TRSTU

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III.

Štev. 4.

Leto 1951.

VODITELJU LJUDSKE VSTAJE TOV. TITU NAŠ POZDRAV!

DESET LET OSVOBODILNE FRONTE

JANKO RUDOLF

Sedemindvajseti april, praznik rojstva Osvobodilne fronte, je za vse slovensko ljudstvo važen datum, ki nas navdaja s ponosom in samozavestjo zaradi vseh velikih zmag v tem desetletnem revolucionarnem obdobju.

Ko praznujemo ta praznik, se spominjamo tistih usodnih dni, ko so bili pred desetimi leti najmračnejši trenutki v zgodovini slovenskega naroda. Okupator je razkosal našo domovino, »voditelji« iz vrst izdajalske buržuazije pa so ali sramotno pobegnili, ali pa se vdinjali kot okupatorjevi hlapci. Ostalo je ljudstvo, z njim pa je ostala kot njegov zvest zaveznik in voditelj Komunistična partija. To je bila edina sila, ki je bila že takrat najtesneje povezana z delovnim ljudstvom, sposobna organizirati močno fronto vsega slovenskega ljudstva in ga voditi v osvoboditev. Komunistična partija je bila iniciator ustanovitve Osvobodilne fronte, ki je pod njenim vodstvom postajala vsak dan močnejša in vsak dan enotnejša organizacija vseh naših delovnih ljudi, organizacija, ki je bila edina v stanju postaviti in se boriti za revolucionarni program narodne in socialne osvoboditve vseh Slovencev, ramo ob rami v trdni povezanosti vseh narodov Jugoslavije.

V obdobju oborožene borbe proti okupatorjem in njihovim domačim hlapcem, v tem najtežjem in krvavem, toda najslavnejšem obdobju v zgodovini slovenskega naroda, smo tudi Slovenci postali iz naroda hlapcev narod junakov, si je tudi slovensko ljudstvo prvič v svoji zgodovini pričelo samo pisati svojo zgodovino in samo odločati o svoji usodi. V tej junaški epopeji nepopisnih naporov in žrtev pa so jugoslovanski narodi ustvarili tisto, kar so marsikje po svetu imenovali čudež. Iz nič je v tej neenaki, za marsikoga blazni borbi proti z najmodernejšo tehniko opremljenemu fašističnemu vojnemu stroju in proti krvavemu besu vseh okupatorjev in vseh izvržkov naših narodov zrasla prekaljena in močna ljudska armada, armada, ki je v vsem svojem sestavu dobesedno vznikla iz vseljidskega boja za svobodo, to veliko pridobitev vseh nadčloveških naporov jugoslovanskih narodov. S krvjo se je zacementiralo bratstvo in enotnost narodov Jugoslavije, v neizprosni borbi na življenje in smrt je nastala močna in neporušljiva skupnost, ki je tudi danes temelj naše neodvisnosti in samostojnosti. Niti teror, s katerim so naši sovražniki hoteli uničiti naš narod, niti najpodlejše spletke okupatorjev in njihovih sodelavcev doma, niti mahinacije raznovrstnih politikantov vseh barv v emigraciji niso

mogli zatreti vseljidskega upora, ki ga je vodila in bila vedno v prvih bojnih vrstah naša Komunistična partija. Samo brezkompromisna borba, samo krvave zmage nad sovražniki naše domovine, samo neomajna zvestoba svojemu lastnemu ljudstvu in vsemu človeštvu, samo največja požrtvovalnost in pripravljenost na najhujše napore, samo rezultati take revolucionarne borbe so nam kljub vsem poizkusom, ki so hoteli z lažmi, klevetami in potvarjanjem naše stvarnosti preslepiti napredno svetovno javnost, smo si končno priborili priznanje v svetu. Zaupanje v lastne sile, neomajna vera v nepremagljivost ljudskih množic, ki se borijo za svojo svobodo, so bili porok vseh naših zmag v ljudski revoluciji. Naša Partija in tovariš Tito pa sta v tej zgodovinski epohi naših narodov napravila najveličastnejši izpit revolucionarnih sil, požrtvovalnosti, zvestobe idejam marksizma-leninizma in pravilne, dosledne politike, ki je odgovarjala težnjam naših zaslužjenih narodov in je močno krepila mednarodno borbo vsega naprednega človeštva za mir, neodvisnost in enakopravnost med narodi in državami. To so bili rezultati dela Partije, ki je zrasla iz ljudstva, ki je v najtežjih trenutkih ostala z njim, na čelu njegove borbe in ki je vedno bila ter ostane neomajno zvesta revolucionarni stvari mednarodnega proletariata.

Tudi razvoj po osvoboditvi, kjer je bila nova revolucionarna ljudska oblast temelj naše nadaljnje graditve in bodočih uspehov, predstavlja neprestan vzpon in nepretrgano rast moči ter enakosti Osvobodilne fronte, ki čedalje krepkeje povezuje vse poštene graditelje naše socialistične bodočnosti v enotno vseljidsko fronto, v politično organizacijo delavcev, kmetov in ljudske inteligence, ki s svojo Partijo na čelu vodi naše narode po poti napredka, izgradnje v socializem.

Danes, ob deseti obletnici ustanovitve Osvobodilne fronte, je po ogromnih uspehih naše socialistične graditve, obramba naše neodvisnosti in samostojnosti, nadaljevanja mirne izgradnje boljše bodočnosti, skratka — vseh pridobitev narodno-osvobodilne borbe in ljudske revolucije prva in najvažnejša naloga. Prav sedaj, ko vlagamo vse sile in napore za to, da do kraja odpravimo vse ostanke težke preteklosti, ko z lastnimi napori spreminjamo obličje naše domovine, ko jo spreminjamo iz zaostale balkanske dežele v moderno industrijsko državo, je naša neodvisnost in samostojnost ponovno ogrožena. Največja zgodovinska krivica pa je prav v tem, da nam danes grozijo

tisti, ki bi bili prvi poklicani, da nas vsaj pustijo v miru, ako nam ne morejo ali pa nočejo pomagati v teh naših naporih. Tako pa je res, da smo nekaj let priča nezaslišanega hujskanja, rovarjenja in vseh mogočih spletk do oboroženih provokacij na naših mejah, ki nam jih povzročajo kremeljski oblastniki in po njihovih ukazih njihovi hlapci v satelitskih državah. Nam ni treba hoditi na Korejo, da bi spoznali, kdo je v današnjem času najnevarnejši vojni hujskač, pa čeprav se zavija v demokratske in miroljubne fraze. Največja podlost in zločin pri vsem tem pa je, da se avtorji patentiranih mirovnih proglosov, ki bi radi socialistično Jugoslavijo zbrisali iz zemljevida, oblačijo v socialistično krinko in nastopajo pod plaščem internacionalizma, kjer poskušajo po priznanih metodah vseh dosedanjih agresorjev, kar jih poznamo, skriti svoje osvajaalne namene.

Zgodovinska zmaga naše Partije v današnjem času pa je prav v tem, da je s svojo revolucijemarmo in dosledno politiko ustvarila tako trdno zaveznitvo naših delovnih ljudi, ki jo predstavlja Osvobodilna fronta, preko katere je naša Partija najtesneje povezana z ljudskimi množicami in zaradi česar so spodleteli vsi, pa najsibodo še tako rafinirani poskusi vzhodnih agresorjev in provokatorjev, da bi razbili to našo enotnost, ali pa razcepili jugoslovanske narode v njihovi današnji borbi za neodvisnost in samostojnost. Zmaga naše Partije je v tem, da si resnica o Jugoslaviji vsak dan močnejše utira pot v svet in da se po vsakem novem poskusu, ob vsakem novem rožljanju z orožjem na naših mejah, ob vsaki novi grožnji z napadom na našo državo, odkriva pravi obraz teh patentiranih socialistov in mirotvorcev.

Ne delamo si nikakih iluzij, niti se nimamo namena vdajati kakršnikoli gnili brezskrbnosti, pač pa nam je danes bolj kot kdajkoli jasno, da je samo vseljudski odpor proti zaslužnjevanju, samo neprestana krepitev naše gospodarske in obrambne moči najboljša garancija za našo neodvisnost. In prav to je prva in pglavitna naloga Zveze borcev kot organizacije aktivnih udeležencev naše osvobodilne borbe. Popolnoma nič nas ne moti lajanje moskovskih oblastnikov in njihovih podrepnikov v raznih drugih državah, češ, da smo prešli v imperialistični tabor, da pripravljamo napad na Sovjetsko zvezo in naše vzhodne sosede itd., ker so nam podobne stvari zelo poznane iz naše bližnje preteklosti. Posluževali so se jih pa najreakcionarnejši nasprotniki človečanstva in napredka, Hitlerjevi in Mussolinijevi ter drugi fašisti. Mi dobro vemo, da je edini naš cilj obramba pridobitev naše revolucije in da imamo za to ne samo pravico, ampak tudi dolžnost, da smo za to danes še bolj kot kdajkoli poprej odgovorni pred svojim ljudstvom, pred vsem naprednim člove-

štvom in pred zgodovino. Delo na dviganju naše gospodarske in obrambne moči, izpolnjevanje nalog naše gospodarske graditve in pripravljanje vseh poštenih državljanov za obrambo naše domovine, so naša prva in najsvetejša dolžnost. Dobro se zavedamo, da s tem ne branimo samo sebe, ampak da predstavlja boj za neodvisnost in nadaljnji mirni razvoj naše socialistične Jugoslavije tudi obrambo socialističnih načel, obrambo vseh pridobitev naprednega človeštva pred mračnjaško hegemonijo sovjetskih in njim podrejenih birokratov.

In če je danes prav tako, kot pred desetimi leti, borba za obstoj v ospredju naše pozornosti, je pa položaj, v katerem se nahajamo danes, bistveno drugačen. Takrat smo golih rok začeli osvobodilno borbo v okupirani deželi. Danes pa imamo svojo lastno svobodno državo, danes imamo svojo lastno ljudsko armado, danes imamo svojo lastno socialistično industrijo, ki ne dela samo za potrebe našega gospodarstva, ampak tudi že naše lastno orožje. Danes imamo svojo lastno ljudsko oblast in naša Fronta je danes močnejša, kakor kdajkoli poprej. Danes nismo več peščica fanatičnih upornikov, ki se pod vodstvom pravljirnega junaka Tita bori nekje v jugoslovanskih gozdovih, pač pa smo sicer majhna, toda v svetu poznana in priznana socialistična država, ki je zrastle iz narodnoosvobodilne borbe in ki si sedaj sama gradi svojo bodočnost in ki je vsi dosedanja besni naporu informbirojevskih imperialistov niso uspeli spraviti na kolena. Dosledna in principielna politika Jugoslavije, njena borba za mir proti vsaki vojni ter za enakopravne odnose med velikimi in malimi državami je dala Jugoslaviji enakopravno mesto v vseh mednarodnih organizacijah. Naše politično in državno vodstvo s tovarišem Titom na čelu, je spoštovano in priznано ter uživa vso resnost in priznanje. Borba narodov Jugoslavije za svojo neodvisnost v mednarodnih odnosih, kakor tudi za izgraditev srečnejšega življenja za delovne ljudi v domovini, za socializem, pa vzbuja občudovanje in priznanje med vsemi pošteno mislečimi ljudmi sveta ter nam pridobiva vsak dan novih zaveznikov. Danes dejansko nismo več sami in zato lahko z zaupanjem gledamo v bodočnost.

Seveda pa bi si delali utvare in iz dosedanjih bojev ne bi izkoristili naših izkušenj, če bi mislili, da bodo sovražniki naše svobode odnehali, ker se jim njihovi poizkusi eden za drugim razbijajo ob naši čuječnosti in enotnosti. Nasprotno, pripravljeni moramo biti na to, da bodo svoje razdiralno delo še povečali na vse že znane, pa tudi še neznanе načine, kajti toliko jih že poznamo, da jim nobeno sredstvo ni preveč zahrbtno, brutalno in podlo, da bi se ga v borbi proti našim narodom ne poslužili. In prav zaradi tega je potrebno vse

naše delovne ljudi vsakodnevno opozarjati na njihove nakane. Krepiti ljubezen do domovine, pripravljenost za njeno obrambo ter prezir in sovražstvo do tistih, ki nam hočejo vzeti vse naše dosedanje pridobitve. Pripravljenost ob vsakem času, stati budno na straži naše domovine — to je najboljše sredstvo za preprečevanje sovražnikovih namenov in za mirno ter samozavestno delo v izgradnji naše domovine.

Zveza borcev je prva poklicana, da izvršuje to svoje poslanstvo, da na svetlih primerih tisočev in tisočev herojev iz narodnoosvobodilne borbe prenaša te svetle tradicije na vse ljudstvo, na naše mlajše generacije in jih neprestano vzgaja tako, kot nas uči naša Partija in tovariš Tito v požrtvovalnosti in nesebičnosti za zgraditev in obrambo

naše domovine, za spoštovanje neodvisnosti in samostojnosti drugih narodov. To je danes naš največji prispevek v borbi za mir v svetu, v borbi za uresničitev teženj vsega naprednega človeštva, ki je proti vojni in proti podjarmljenju in zaslužnjenju drugih narodov in drugih držav. Zveza borcev bo to svojo nalogo brez dvoma častno izvršila, če se bodo vsi njeni člani z vso resnostjo lotili reševanja vseh tistih nalog, ki pred njimi stojijo. Izvrševati naloge Zveze borcev pa se pravi napraviti vse tisto, kar je v današnjem trenutku potrebno za ohranjanje naše neodvisnosti, za nadaljevanje naše mirne graditve — to, kar je jasna in svetla perspektiva vseh delovnih ljudi Titove Jugoslavije v bodočnosti.

S POTI V BELO KRAJINO

(Iz partizanskih spominov)

FRANCE BEVK

Prišla je brzojavka, ki nas je klicala na zasedanje SNOS-a v Beli Krajini. Prav takrat je bilo konec sovražnikovega izpada, drugi dan sem odšel na pot s Primožem in Srebrničem naravnost iz bunkerja. Vilfan je bil tiste dni na Vipavskem. Na Vogalcu nas je čakalo sedem fantov za spremstvo; oči so jim žarele od zadovoljstva, da bodo s tiste samote pogledali nekoliko v svet.

Čez noč je na višinah zapadlo za ped suhega snega. Dan je bil miren in tih; nebo so le tu pa tam pokrivali drobni oblaki. Obzorje ni bilo še nikoli tako široko in čisto. Pogled na Karavanke in na Karnijske Alpe je bil prava slast za oko. Noga se je zdaj pa zdaj ustavljala pred veličastnim prizorom.

S potjo smo bili vedno bolj ravnodušni za lepote prirode. Gorenja Tribuša, Mrzla rupa, Križna gora, a vmes Trnovski gozd v vsej širini. Ta pot ni kratka, tem daljša in napornejša je v zimi in v snegu. Posebni kurir, ki so ga nam dali na stanici v Gorenji Tribuši, nam je venomer uhajal naprej, se vsak čas ustavljaj in nas ožakoval. Tudi za spremljevalce je bila kljub bremenom orožja, streliva in nahrbtnikov naša hoja prepočasna. Primoža so ovirale posledice ranjene noge iz španske državljanske vojne, s Srebrničem pa sva nosila težo let.

Novi sneg v stari gazi trdega srena nam je izpodnašal stopinje. Noge so se opotekale kot pijane, se lovile, oblival nas je pot. Noč, ki je nastala, je še podvojila negotovost korakov. Besede so bile vedno redkejšje, nazadnje smo se za-

prli v trd molk. Le včasih je kdo polglasno zahudimal, ko se je opotekel in padel z rokami v sneg.

Globoko spodaj, v dolini Bele, je šumela voda. Iz velike daljave za gozdom so se svetile luči. Kdo ve od katere samotne kmetije onstran je prihajalo zamolklo lajanje psa. Skozi gole krošnje dreves, ki jih je srebril sneg, so kot skozi omrežje gledale zvezde.

Gozd se je slednjič razredčil. Dospeli smo do skalnatih, z drevjem in grmovjem poraslih gričev, med katerimi so ležale vijugaste dolinice. Pod bukvami in smrekami so se tu pa tam kazale ozke kopnine. Poznalo se je, da je zemlja odprta proti jugu. Ustavljali smo se vedno pogosteje, sedli ali legli na rjavo, mokro listje in počivali.

»Kurir je nestrpno čakal in nas v mislih pošiljal k vsem vragom.

»Kurir, povej po resnici, koliko je še do stanice?«

»Pol ure.«

»Kurirske ali naše? Le po pravici!«

Pomolčal je za trenutek in se ni zlagal.

»Kurirske.«

Uro prej je bilo do stanice trikrat zapored le še četrt ure hoda. Ako nagleje stopimo, tudi le deset minut.

»Ali bliže ni hiš?«

»So. Čez pet minut.«

»To se pravi čez četrt ure.«

Bilo je res četrt ure. Z gozdne steze smo stopili na cesto, ki se je vila čez nizki prelaz med dvema pobočjema. Pihal je oster veter, dvigal

suhi sneg, ga vrtinčil in znašal v zamete. Tik ob prelazu je stal mlin na veter z zvezanimi krili. Prvi mlin na veter, ki sem ga kdaj videl na slovenskih tleh. Za tisto okolico nekaj nenavadnega.

Na drugi strani prelaza je položen svet padal nekam proti temnemu ozadju gozdov. Noč ni bila tako temna, da bi v snegu ne mogli zagledati treh hiš brez luči v oknih.

Spustili smo se s ceste na ozko stezo in obstali pred prvo hišo. Kurir je potrkal na okno.

Odprla nam je visokorasla ženska, nam voščila dobrodošlico in nas povabila v izbo.

V medli svetlobi, ki je padala skozi okna, smo razločili komaj mizo v kotu. Od peči je vela toplota.

»Ali ste že legli?«

»Ne še,« je odgovoril iz teme moški glas. »Grejemo se in se pogovarjamo. Nimamo luči. Le nekaj karbida je še pri hiši; za največjo silo.«

Posedli smo po klopek. Gospodinja je prižgala karbidovko in jo postavila na mizo. V zdiču je sedel gospodar, a dva dečka in deklica so se stiskali na peči; tretji otrok, najmlajši, je že spal.

»Ali bi lahko tu prenočili?«

»Še nikoli nismo komu odrekli prenočišča,« je dejala gospodinja. »Kar prenočite. Pod in klopi, drugega vam ne moremo nuditi. Dva ali trije lahko ležejo na peč.«

»Pa večerja?«

Ženska se je pridržano nasmehnila.

»Nimamo, kakor bi radi dali,« je rekla. »Saj me tega ni sram povedati. Polovico krompirja so nam izgrebli Lahi, ko je bil še zelen, a polovico so nam ga pobrali Nemci. Le nekaj fižola in zelja še imamo. Zelja imamo kar dovolj.«

»Pa nam skuhajte zelja.«

Vzela je karbidovko in odšla v kuhinjo. Prižgali smo svečo, ki smo jo nosili s seboj, da nismo ostali v temi.

Pogovarjali smo se z gospodarjem, ki so mu iz širokega, razumnega obraza zvedavo gledale oči. Povedal je, da drobne družinske skrbi prepušča ženi, njegove misli pa se bavijo z večjimi načrti. Bil je po svetu, tudi v Ameriki, marsikaj je videl in doživel. Zemlja v tisti višini je mačehovska in premalo je je, da bi jih mogla prerediti. Vode primanjkuje še za ljudi in za živino, ni da bi govoril o mletju, pa je postavil mlin na veter. Vetrja pa je dovolj, zmeraj piha čez prelaz. Stalo ga je obilo truda in tudi denarja. Zdaj, med vojno, seveda vse stoji. Pa ne bo zmeraj tako...

Iz zadovoljstva so se mu smehljale oči.

Večerjali smo kislo zelje in kose janjčka, ki smo jih imeli s seboj, z velikim hlebcom kruha. Otroci so nas požirali z ustmi in z očmi, mati pa jih je zaman opominjala s pogledi. Dali smo jim kruha in mesa.

»Ne smete zameriti,« je dejala gospodinja. »Že tako dolgo nismo imeli kruha.«

»Ali ne dobite aprovizacije?«

»Dobili bi jo, a je ne maram,« je rekla trdo. »Nočemo njihove aprovizacije. To naj nam pustijo, kar pridelamo. Težko je, a se bomo že pretolkli. Saj niso samo oni na svetu.«

Ni govorila tako samo zaradi nas; preveč pristnega ogorčenja je bilo v njenem glasu. Bila je lepa v svojem ponosu.

In ni vzela denarja za zelje.

»Še nikoli nisem vzela plačila od kakega tovariša. Dokler imamo, damo zastoj.«

*

Drugi dan je bilo do stanice skozi sneg in samoto še dobro uro hoda. Prejšnji večer bi ne bili več zmogli te poti. Popoldne smo hodili po kakšni gozdnati pokrajini z visokimi skalami in številnimi vrtačami, mimo redkih, raztresenih hiš čez Žalostno goro. Z neke višine, kjer je med sivimi skalami rastlo le nekaj zakrnelega grmovja, se nam je odprl razgled na kopno Vipavsko dolino in na Kras. V daljavi se je v večernem soncu lesketala srebrna črta — morje.

Bil je že mrak, ko smo se po strmi, vrtoglavi stezi spustili s Podrte gore v dolino. Baj je bil tam nekoč rudnik, ki ga je zasulo, ko se je del hriba zrušil, odtod to ime. V Budanjah na pobočju nas je v trdi temi sprejela vaška straža in nam pokazala v krčmo, ki je šumela kot čebelni panj. Bila je nedelja. Veža in izba sta bili polni domačinov in partizanov. V tobačnem dimu so si gasili žejo in se s knikom razgovarjali, vmes se je zdaj pa zdaj oglasila partizanska ali narodna pesem.

Krčma ni utihnila niti tedaj, ko so se v Ajdovščini oglasili topovi in so granate treskale nekam na pobočje za vasjo. Drobce granate je pretrgal električno napeljavno, da se je vsa vas hkrati zavila v temo. Prižgali so sveče in jih postavili v kozarce, na vsako mizo po eno.

»To ni nič,« so brezskrbno odgovarjali na naše vprašujoče poglede. »Tako streljajo vsak večer. Na pot nad vasjo, koder po navadi hodijo partizani. Včasih pade katera granata tudi v vas.«

V medli, trepetajoči svetlobi, ki je risala pošastne sence na stene, sta se nadaljevala glasen razgovor in petje...

Za nami so bile že Budanje, cesta, železnica in most čez Vipavo, ko so utihnil topovski streli. Na poti skozi Slap in Manče do Podrage so nas spremljale bele rakete, ki so se v redkih presledkih vžigale nekje pri Ajdovščini, z žarko svetlobo obstreljevale pokrajino, padale v loku in ugašale. Vsakikrat je na kratko zalajala težka strojnica.

V Podragi smo pokramljali v tesni kuhinji pri tovarišici Tanji in prespali noč na vrečah nekega

bunkerja, ki je skrival blago pred Nemci. Drugi dan smo poobedovali v partizanski menzi — vsak dan je šla kaka skupina tam skozi — medtem so dekleta zaradi bližine sovražnikove postojanke v Št. Vidu stražile dohode v vas. Opoldansko sonce je v bregu nad vasjo prigrevalo tako toplo in vabeče, da smo prepogosto počivali in se nastavliali žarkom. Bila je že noč, ko smo dosegli Orehovico, majhno vasico s skupino hiš onstran pobočja.

Tu smo med večerjo izvedeli novico, da so partizani na cesti med Komnom in Rihemberkom napadli sovražnikovo avtomobilsko kolono in jo uničili. Ljudje so sijali od veselja nad tem, kot nad vsakim uspehom našega boja. Ta napad so nekaj dni pozneje Nemci kruto maščevali. Požgali in razrušili so Komen, Rihemberk in sosednje vasi, ljudi pa so odpeljali v internacijo. Že isti dan so udarili iz vseh postojank na samote, kjer so slutili partizane. Močan pok v gozdiču pod vasjo, ki si ga nismo vedeli razlagati, nas je naglo dvignil na pot. V temi skozi Vrabče v Veliko polje, kjer je bila vas še vedno na nogah. Tam se je vršila mobilizacija kot tiste dni po vseh osvobojenih vaseh Vipavske in Krasa, da nas ne prehitijo okupator.

Kazno je bilo, da možem in fantom, ki se nam niso pridružili ob prvem klicu po zlomu Italije, ne diši preveč partizanska puška. Vaška straža v Budanjah nam je vneto dopovedovala, kako je potrebna za varstvo partizanske poti, ki je Kras in Vipavsko povezovala z edinicami v gorskih samotah. V Slapu pri Vipavi sem neki cmeri v širokih dokolenkah pokazal na svoje sive lase, da je utihnil. V Velikem polju so mobilizirance spodbujala zavedna dekleta, ki so jim stala ves čas za petami.

Obstopila so Srebrniča in ga zasipala z vprašanji.

»Tudi vi, očka, ste partizan?«

»Tudi.«

Srebrnič se je zanosno smehljal in se opiral na karabinko, ki je vso pot ni izpustil iz rok. Zlepa nisem videl partizana, ki bi bil tako kot on ljubil in varoval svoje orožje.

»Tako v letih?« so se čudila dekleta.

»Kaj bi starost!« je dejal s šegavim nasmehom.

»Da je le srce mlado!«

»Tu pogledjte,« so se dekleta obrnila do fantov.

»Tako star, a je sam šel v partizane. Vi pa se tako držite... Pogledjte ga!«

Komaj smo sedli, ko nas je pregnala novica, da se iz Vipavske doline bliža neka nemška kolona. Zdaj po klanjih, zdaj po stezah, zdaj na celo čez položna, porastla pobočja, ki jih ni hotelo biti konca, smo hodili proti Senožečam. V Dolenji vasi z velikim, okroglim stolpom iz turških časov, smo kljub pozni uri našli nekaj ljudi na vasi. Ra-

zburjeni in ogorčeni so nam pripovedovali o opoldanskem obisku Nemcev in domobrancev iz Postojne, ki so odpeljali nekaj domačih aktivistov... V Senožečah takrat ni bilo sovražne postojanke, cesta je bila vso noč mrtva, vendar se nismo upali prenočiti v vasi. Odšli smo v bližnje Gaberče na pobočju.

Tam smo ostali dve noči in en dan. Kurir, ki je bil pravkar odšel, se je le vsak drugi dan oglašal na javki. Stanica P 3 je bila v Lozah, gozdu z nizkim drevjem in grmovjem, ki se vleče za Vremščico od Senožeč do železniške proge med Postojno in Trstom. Ta bi nam lahko dala posebnega kurirja, a nihče ni vedel zanjo. Zadnje dni se je bila skrila pred sovražnikovo kolono, ki je šarila po hosti... Skriti v zelenju kraj vasi smo opazovali gibanje na asfaltirani cesti pod nami. Iz Divače je privozil tovorni avto in izginil proti Senožečam. Od Trsta se je prikazala avtoblinda, za njo luksuzni avtomobil, a za kritje kamion z vojaki. Tako so takrat iz strahu pred partizani potovali fašistični veljaki.

Dve dekleti, ki sta bili odšli v Loze poizvedovat, sta povedali, da se je domobranska kolona že vrnila v postojanko. Zjutraj, ko smo vstali zarana, še v temi, je rahlo snežilo. Čez noč je bilo zapadlo za ped južnega snega. Kurir nas je vodil vse križem pod visečimi, težkimi, s snegom obloženimi vejami, kakor da ne najde prave poti. Pa nas je peljal po tistih stopinjah, po katerih je zjutraj prišel. Pot je bila naporna, a še bolj neprijeten je bil občutek, da puščamo svežo sled za seboj. Stanica je ležala v goščavi neke globeli, iz katere se je dvigal rahel, sivkast dim. Dolge ure do poznega popoldneva, ko smo lahko nadaljevali pot, smo preležali na vlažnih vejah pod zasilnimi šotori.

Z nadaljnje enolične poti se mi je živo vtisnila v spomin le ozka draga, ki je zložno padala nekam v nižavo. Ob klanecu struga potočiča, pod ledeno skorjo je zlogolko klokotala voda. Nad klanec in nad potok pa so kot naravna streha visele dolge veje akacij, obložene z debelim srežem in sklenkami. V medlem svitu so se belile in bile pošastno bajne kot ledene rože na šipah... In nato Slavina, nagla večerja v velikem hlevu, vas pa so medtem stražili domači ognjegasci v rjavih uniformah. Prehod čez železniško progo tih, s pridržano sapo, a z naglimi koraki. Strel v tišino — bržkone nas je straža opazila — in zopet vse tiho. Palčje v bregu z mrtvimi okni, le neki pes se je besno zaganjal na verigi in voda je v enakomernem curku padala v korito. Spale so tudi Jurešče, zadnja vas pod Snežniki. Le vrata krčme so se nam na trkanje odprla.

V hiši je sama samcata živela priletna krčmarica. Obraz ji je bil ves nabran v drobne gube, a so ji bistro sijale drobne oči. V pomenku smo iz-

vedeli, da je vdova. Moža so ji bili odpeljali že Italijani in je umrl v internaciji.

Premrli in izmučeni smo jo prosili, naj nam skuha vina. Prošnjo nam je gladko odbila.

»Posedeti pa smemo in se nekoliko pogreti?« smo jo vprašali.

»Smete. Kdo naj vam to zabrani? Tudi vina vam prinesem, a ne kuhanega.«

Sedela je na robu ugaslega štedilnika in tiščala roke pod pazduhama, kakor da jo zebe. Njen pogled, s katerim nas je opazovala, ni bil sovražen, vse prej, kazalo je, da je do mozga zastrašena. Skozi Jurešče je vodila partizanska pot čez Javornike. Redka je bila noč, da bi kdo ne potrkal na vrata. Toda vas, ki je že doživela ogenj in kri, se je zaradi nemških groženj »upornikom« bala nuditi pomoči in zavetja.

Počivali smo in počasi srkali ledeno mrzlo vino. Gasili smo žejo. Pijača nas ni ogrela, le še huje nam je trepetalo v drobovju. Srebrnič je s pridržanim nasmehom opazoval krčmarico. Za vse na svetu bi jo bil rad omečil.

»Vsaj čaja nam skuhajte,« je dejal.

»Čaj ali vino, to je vseeno. Izvedo in mi zažgejo hišo, če mi ne storiyo še kaj hujšega. Ali ni dovolj, da sem izgubila moža?«

»Kdo bo to izvedel? Mi pojdemo pravit Švabom? Kaj?«

Ženska je skomizgnila z rameni. Naše prepričevanje, da bi ji Nemci ne odpustili niti mrzlega vina, ki nam ga je natočila, je ni omajalo. Bila je nedostopna v svoji logiki.

Srebrnič je napel drugo struno.

»Vi ste vdova, jaz pa sem še samec,« ji je rekel. »Kaj pravite? Pa mi odrekate malo postrežbe. Slabo se mi priporočate. Pomislite!«

Krčmarica ga je nekaj časa merila s šegavim nasmeškom v licih in v očeh.

»Prestari ste zame,« je razsodila.

»O! Koliko let mi prisojate? Kaj!«

»Sedemdeset.«

Bil je razorožen. Struna, ki jo je bil napel, se je utrgala. Potisnil si je kučmo nižje na čelo in si pogladil bradico, ki ga je delala starejšega kot je bil v resnici. Zmanjkalo mu je humorja in besed...

Pot od vasi do stanice P 1 nekje na vrhovih gozdnatega brega ni bila dolga, a se je v snegu in izmučenosti vlekla celo večnost. Bilo je že skoraj jutro, ko so se v visokem snegu med gostimi smrekami prikazale nizke barake. Na enem izmed debel je visela polovica odrte srne. Kurirji in potniki, ki so bili namenjeni na Primorsko, so pravkar vstajali. Čepé v gostem dimu, ki je ležal pod streho in silil na kašelj, smo zajtrkovali žgance s srnino omako in koščki mesa. Bili smo lačni, a nam jed ni teknila, med posameznimi grižljaji so nam lezle vkup oči. Legli smo pod odeje, tople od tovarišev, ki so se tisti hip že spuščali po sneženi gazi v dolino. Prejšnji dan mi je na mokrih vejah v Lozah stopila bolečina v križ, ta dan pa sem se nalezal garij in uši. A da sem ležal med gadi, bi jih ne bil čutil, spal sem kot ubit.

Jože Petek: Štirinajsta divizija na pohodu proti Štajerski

PRED OSMIMI LETI V DOLOMITIH

TONE FAJFAR

Škoda, ker je letos tako neznansko pusto vreme. Lovil sem dneve, da bi krenil v Dolomite — obujat spomine na sončno pomlad pred osmimi leti, 1943. Takrat je bilo v Dolomitih lepo. Zima je bila kratka, na Svečnico je že treskalo, sneg je kmalu minil, teloh in trobentice so pokrivali pobočja Toškega čela, Svete Katarine, Babne gore.

Ne, ne bojte se, da bom začel pisati šolsko nalogo o porajanju pomladi, o cvetju in ptičkah, ki znova začenjajo žvrgoleti — čeprav sem začel s spominjanjem na lepoto one dolomitske pomladi. Vsakemu dolomitskemu partizanu se skozi špranje spomina na one dni vriva tudi slika lepih predelov, ki jih niso mogli zastreti goreči gozdovi, bobneče grmenje eksplozij in dolge kolone sovražnikov, ki so pravkar odtekale iz dolomitske deželice.

Nedeljski izletniki, ki danes krenejo iz Ljubljane skozi Dravljje ali Dobrovo na Toško čelo in od tod po vrhu Ravnika na Sveto Katarino, se najbrž redko spominjajo, da je bila tod leta 1942. in 1943. prava pravcata partizanska republika. Utrjena in z žico preprežena nemška meja se je tik za Dravljami povzpela v hrib proti Toškemu čelu, od tod po Ravniku pod Sveto Katarino ter tik nad vasico Osredkom dalje proti Grmadi. Še dolgo ne bodo zarasle izseke, sredi katerih se je vila močna žična pregraja, v kateri so bile skrite mine. Proti Ljubljani je bila dolomitska deželica omejena z ljubljansko žično mejo od Kosez do Brda in Viča, na jugu z vrhniško progo, močno zastraženo z italijanskimi posadkami in belogardističnimi gnezdišči. Toda sovražnik se je zajedel tudi v našo sredino. Dobrova, Horjul in Polhov gradec so bile laške postojanke, katerim so se zadnje mesece pridružili belogardisti na Dobrovi, v Dravljah, v Horjulu, na Korenu, pri Sv. Joštu, na Žažarju. In vendarle je tod obstajalo osvobojeno ozemlje. V uri si ga prehodil vzdolž ali počez, od Toškega čela do Dvora in Ključa. Podnevi je bila dolomitska svoboda bolj omejena. Nemci so nam za Toškim čelom in pod Sveto Katarino sedeli tako rekoč na glavi. Italijani in beli na Dobrovi so iz svojih bunkerjev nad Gradaščico obstreljevali slehernega partizana, ki se je pojavil med Hruševim in Gaberjem, prav tako so lahko belogardisti s Korena opazovali slehernega človeka okrog Babne gore in Dvora. Noč pa je naše meje razmaknila. Sovražnik se je pritajil v svojih postojankah, naša pota so se razširila vse do Ljubljane, na drugi strani pa mimo Polhovega gradca na gorenjsko plat, v poljansko dolino, ter mimo Ligojne na Vrhniko je držala zveza z Notranjsko.

Noči so bile naše, partizanske noči, v katerih so trepetali izdajalci ter dremali sovražniki v svojih okopih s prstom na puškinem petelinu, ki se je sprožil ob najmanjšem šumu. Vredno bi si bilo predstaviti tako partizansko noč v Sloveniji. Videl bi neštete partizanske kolone, ki se gibljejo okrog sovražnih postojank, mrgolelo bi partizanskih kurirjev, terenci bi smukali od hiše do hiše ter nabirali hrano za partizane, odprla bi se skrivališča, od koder bi brlela medla svetloba v gozdnih globinah, partizanske matere bi dobivale drobne lističe od svojih otrok — partizanov, zvedele bi, da so še živi, spet bi zraslo njihovo veselo upanje in srca bi se navdala s ponosom na take otroke... Temna partizanska noč bi nam odkrila brodnike na deročih rekah, na Dravi, na Savi in Soči, kako se tihotapijo v drobnem čolniciu na drugo stran. Tu potujejo kurirji in aktivisti neumorno za svojim ciljem. In na progah se mimo bunkerjev plazijo minerske skupine — in prvi vlak, ki bo privozil, bo gromovita eksplozija vrgla s tira. In kakor dolgi odmev partizanske mine se bo oglasilo nenehno streljanje sovražnih posadk, ki se bo širilo od bunkerja do bunkerja, od mesta do mesta po vsej slovenski zemlji ter bo nehalo šele z jutranjo zoro. Slabo spanje imajo okupatorji na naši zemlji...

In v temni partizanski noči bi vaše oko uglevalo še daljnje odseve požarov. Tam dogorevajo slovenski domovi, njihovi prebivalci pa pretikajo gozdove in iščejo poti k svojim partizanom — ali pa hropejo pod biči besnečih okupatorskih in belogardističnih rabljev; morda visijo v verigah ter jih le pljuski vode za trenutek vrže v zavest, ali pa jih žgo z ognjem, jim rujejo nohte ali lomijo kosti... Težka noč, kdaj je bo konec?

Poglejmo še za trenutek v ujeta mesta, obdana z bunkerji in žico. Težko spanje imajo tod naši slovenski ljudje. Dremlejo, toda vsak hrup jih zbudi. Tu se je v ulici škripajoče ustavil avtomobil, zadonel je ropot po vratih, privlekli so človeka ter ga pahnili med policiste v avto. Drugod so naložili množico ljudi na kamion v zgodnjem jutru in še isti dan boste brali, da je bilo v povračilo za partizanske zločine ustreljenih toliko in toliko talcev. Še isto noč vas utegnejo obiskati belogardisti, med njimi preoblečeni lemenatarji in kaplani ter vas odvesti v svoje zapore — čez nekaj dni pa bodo vaše truplo našli na savskem produ, zvezano z žico, ali pa si boste kopali grob nekje okrog Svetega Urha, še prej pa vam bodo dali »v imenu Kristusovih ran« občutiti vse peklenske muke ter vas pustili samo toliko živega,

Dvor
pri Polhovem gradcu

da se boste mogli privleči do samotnega groba... Ali pa vas bodo sosedge jutri zjutraj našli v krvi, zaklanega z nožem, na naših vratih pa bo z ogljem začrtana črna roka...

Take so bile slovenske noči komaj pred nekaj leti, noči partizanske svobode, ko se nam je na šir odprl svet — in noči morečega strahu, noči smrtnih muk naših ljudi...

Tudi dolomitske noči so zaživele v delu in gibanju. Tu se je ravnala partizanska kolona z vrečo min na progo, pod Toškim čelom je mitraljezec namestil saržer, ki ga bo izstrelil skozi okno na belogardiste v Dravljah, izza Polhovega gradca je spešila partizanska četica proti Črnemu vrhu, kjer bo prelezla nemške žične ovire ter poiskala nekje v poljanskih hribih gorenjske partizane. Okrog Žažarja se zbira partizanski bataljon, tam je treba izruvat belogardistično postojanko, ki se je zažrla prav na partizansko pot, nad Horjulom podirajo električne drogeve in pod nje nastavljajo mine — naslednje jutro se bo tod zadnjikrat pridušil belogardistični komandant; na cesti v Prošci, ki veže polhograjsko s horjulsko dolino, podirajo drevje čez cesto ter minirajo gnezda, kamor bodo jutri polhograjski Lahi postavili zasede, ko bodo vozili makarone za svojo posadko.

Oživele so vse dolomitske poti. Na Brdu in v Kozarjah tovari Povh, slavni partizanski intendant, hrano, obleko, tobak in še kup skrivnostnih zavojev, ki jih je poslala frontna organizacija iz Ljubljane. Iz hiš tik ljubljanske meje se zbiraajo ljudje na partizanski miting. Sto metrov pred mejo čepi partizanski mitraljezec nasproti bloku — toda Lahi, kakor da ne slišijo hrupa, govorjenja in štokljanja.

V Dolomitih so se odprli bunkerji. Bolnica v grapi pod Osredkom je oživila. Bolniki globoko vdihavajo pomladni zrak, doktor Cedrik s kozjo bradico je odšel nekam v vasi, kjer zdravi tudi domače vaščane — ali pa morda prav ta hip ruje zob Borisu Kidriču ali Josipu Vidmarju, za lon pa prejme samo rentaćenje, ker je vse opravil brez vsake injekcije... Zvečer tudi prezračijo naše tehnike. Če danes vzamete v roke dolomitske izdaje Poročevalca, Dela ali Delavske enotnosti, boste videli, da se odlikujejo po posebno okusni obliki. Ne čudite se, saj sta jih opremljala mojstra Miha T. (ing. Rojc) in arh. Dore Mihevc — tudi jaz sem nekaj pomagal, toda ne zamerite mi samohvale. Na Hruševem pri Kelnaču so delali čevljarji, v Hrastenicah smo imeli usnjarno, pri Žirovniku pa se je vgnedil Polh s svojo veletrgovino. Pri njem je dobil potreben partizan poleg obljub in vezalk za čevlje tudi take reči, ki so bile namenjene za dušno in telesno hrano v Polhov gradec, toda Polhova carina jih je prestregla. Tako smo prišli do metel, globina, kjan-tija in »Slovenčevega koledarja«.

Polde Maček in Ganzitti sta nekaj kopala in tesala v gozdu nad Hrastenicami. Ko je prišla prva hajka, smo videli, da je bil to lep bunker, ki ga sovražnik tudi kasneje ni nikdar izvohal.

V večerih so se odprla tudi bivališča, kjer so živeli takrat člani Centralnega komiteta, Izvršnega odbora in Glavnega štaba. Z Babne gore, iz Žirovnikevega grabna ter izza Jarčjega potoka so prihajali drug za drugim h Kelnaču na Hruševo ali pa pripotovali na Babno goro, kjer je imel Izvršni odbor bivališče v mali Glažarjevi bajti, prislonjeni v strmi breg.

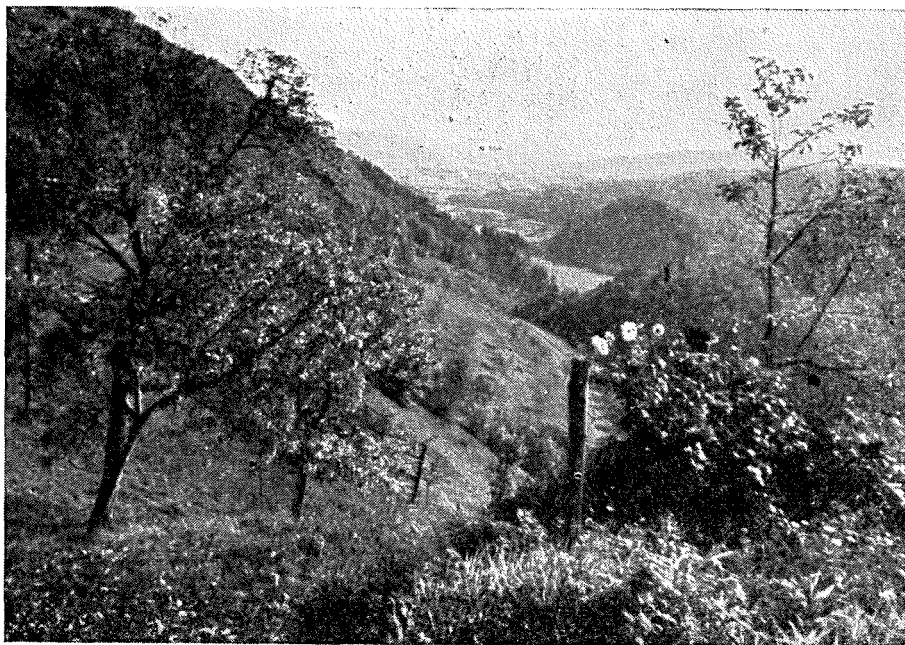
»To ste pa morali imeti veliko vojsko, da je mogla vzdržati na tako ozkem ozemlju in v takem sosedstvu z Nemci, Italijani in belogardisti« — bi dejal vsak vojaški strokovnjak ali pa tudi civilni »strateg«. Tudi Lahi so tako mislili. K temu smo jih nekoliko sami navedli. Med dolomitskimi partizani smo imeli dva Bosanca, ki ju je vojna zalotila kot delavca v kočevskih gozdovih. Sprehajala sta se s svojo mulo po obrobni vaseh in kmalu se je med Lahi raznesla vest, da je v Dolomitih cela bosanska brigada. V resnici pa sta bila tod le dva dobra bataljona dolomitskega odreda, okoli 250 mož, ter zaščitna četa Glavnega štaba, od katere je bila polovica s komandantom Albinom skoraj vedno na potu z Matijem-Ivanom Mačkom, takratnim komandantom Glavnega štaba. Razen tega smo lahko prištevali k dolomitski posadki še tehnike in delavce v raznih partizanskih delavnicah, domače aktiviste, nekaj beguncev iz sosednjih zasedenih dolin ter seveda člane Izvršnega odbora in Glavnega štaba. Vsega skupaj okoli 300 ljudi. Vse to je vzdržalo celo zimo 1942—1943 na mali dolomitski zemljici tik Ljubljane.

Glavne partizanske postojanke so bile na Ključu, kopašem hribu, ki je obvladoval horjulsko in polhograjsko dolino, ter Ravniku, na strmem pobočju iznad Gaberja. Razen tega so bile pogosto posadke na Toškem čelu, tik nemške meje, v Gaberju nasproti Dobrove ter v Selu med Hruševim in Dobrovo. Pravzaprav smo trdno obvladovali le ozko dolino od Gaberja do Dvora, dolgo za uro hoda.

Toda vse ni bilo tako idilično, kakor bi kdo po mojem dosedanjem pripovedovanju sodil. Sovražnikom ni dala miru naša prisotnost tik Ljubljane. Kmalu so zaslutili, da je tu nekaj več, kakor samo navadni partizanski odred. Z dobrimi zvezami smo iz Dolomitov obvladovali Ljubljano, Gorenjsko, Primorsko ter Dolenjsko. To je bilo po siloviti poletni italijanski ofenzivi sila važno. Bela garda se je razdivjala po mestu in na deželi, zavladal je preplah in potrebno je bilo z velikimi moralnimi in fizičnimi silami premagati krizo. Potrebno je bilo sovražnika znova prisiliti z vsakodnevnimi napadi v defenzivo, treba je bilo belo gardo politično razgaliti ter jo razbijati. Dolomiti so bili v središču Slovenije in zelo pripravljeni za izvrševanje teh važnih nalog. Marsikje v Sloveniji bi bilo možno takrat mirneje delati, saj so partizanske brigade znova obvladovale velike predele na Koroškem, Dolenjskem in Notranjskem. Toda treba je bilo opraviti važno nalogo to zimo, — ko je bila naloga opravljena, smo mirne zavesti odšli znova doli na Kočevsko.

Sovražnik je kmalu zaslutil važnost Dolomitov. Prvo ofenzivo je poskusil pred božičem 1942. Vdril je z vseh strani, toda partizani so se po enodnevnih borbi umaknili čez nemško mejo nekam v gozdove nad Medvode, politični delavci pa v pripravljena skrivališča. Po dveh dneh je okupatorska poplava odtekla ter odnesla nekaj kokoši in živine, partizani so se vrnili na stare položaje in življenje je spet mirno teklo dalje.

Za tem je bilo še nekaj manjših poskusov vdorov, ki pa se zaradi hudega partizanskega odpora niso posrečili. Na pomlad je okupator o Dolomitih

Pogled z Osredka
pod Sv. Katarino
proti Ljubljani

vedel že mnogo več. Odkril je nekatere naše kurirske zveze, v katere se je vrinil vohun. Na dan 19. marca se je začela dobro pripravljena ofenziva Italijanov, bele garde in Nemcev, ki so na gosto posedli svojo mejo. Mišnica je bila z vseh strani trdno zaprta. S topništvom so začeli obdelovati robove našega ozemlja. Vse okoli nas so goreli gozdovi. Že prvi dan je bil zaradi silovitega napada zlomljen naš odpor na Ključu in na Toškem čelu. Proti večeru so bile vse dolomitske vasice že preplavljene s sovražno vojsko. En partizanski bataljon se je ponoči izmuznil proti Vrhniki, drugi pa je obstal v globoki Belški grapi pod nemško mejo. Zjutraj so ga opazili Nemci in takoj za tem se je začela velika uničevalna bitka. Grapo so zasipali mitraljezi in minometi. Obstreljevanju se je pridružila še uničevalna sila ognja, ki je zajel vso grapo. V skrajni sili se je mala skupinica partizanov prebila navzdol v dolino skozi Belco, ter se pod najhujšim ognjem srečno umaknila čez polje v pobočja Ključa. Spotoma sta dva med njimi obležala v polju pod Babno goro. Ves potek bitke sem opazoval z okna naše bajte na Babni gori, kjer sem skupaj s kurirjem Stanetom zaostal ter se zaradi nenadnega prihoda Italijanov nisem utegnil umakniti z ostalimi tovariši v bunkerje na Osredok ali nad Hrastence. Tu sva s Stanetom doživela nekaj razburljivih dogodkov, toda o tem sem pisal že nekje drugje.

Po treh dneh je bila dolomitska ofenziva zaključena. Na vse strani — proti Ljubljani, Vrhniki in Polhovem gradu — so se vlekli dolge kolone sovražne vojske, z njimi pa številni ujetniki, partizani in civilisti ter natovorjeni vozovi vsakovrstnega plena. Številnim žrtvam iz Belške grape

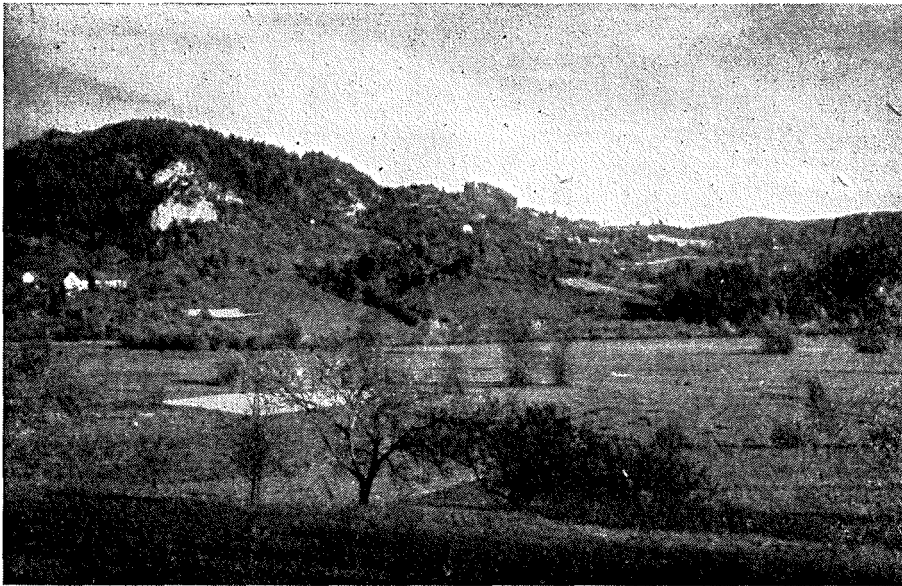
so se pridružile nove iz Bezovnice. Te so prizadejale dobrovski belogardisti bataljonu, ki se je od Vrhnike vrnil takoj po koncu ofenzive nazaj v Dolomite. Ko so počivali v Bezovici, so jih obkolili belogardisti ter v zgodnjem jutru udarili po njih. V Dolomitih se je začela izdaja...

Vedeli smo, da se približuje konec našemu bivanju v Dolomitih. Sovražnik bo znal izvleči iz ujetnikov mnoge podatke o naših bazah ter ne bo miroval, preden ne zabriše te svoje velike sramote — osvobojenega ozemlja na pragu Ljubljane. Zavedali smo se tudi, da je bila naša naloga opravljena — dobro opravljena. Kriza v Ljubljani je bila premagana, Primorska je zažarela v močnem osvobodilnem gibanju in kmalu za tem bo Jaka Avšič povedel primorske brigade notri pred furlanski Videm. Naše brigade so na Dolenjskem izvedle slavne bitke v Suhi krajini in v Jelenovem žlebu. Bele garde se je začel lotevati strah pred negotovo prihodnostjo. Okupator ni več govoril o uničenju partizanstva — zdaj se je začel boriti za svoj klavrní obstanek na slovenski zemlji.

Zvezde so sijale oni večer, 7. aprila 1943, ko se je zbrala v Žirovnikoví grapi pod Sv. Katarino skupina partizanov, napravljena za dolgo pot: Kardelj, Kidrič, Leskošek, Rus, Lubej, Kocbek s poškodovano nogo, Zihlerl, jaz, četica partizanov pod vodstvom Gašperja (Klešnika), ki je sicer ranjen, vendarle srečno preživel Belško grapo, ter patrola Tomšičeve brigade, ki nam je prišla naproti celo z Mokerca. Breclj, Mikuž in Lado Kozak so odšli že pred nami čez Notranjsko na Kočevsko, da nam poiščejo nova prebivališča. Ostali partizani z bolnico se bodo prevrgli čez nekaj dni na Notranjsko. V Dolomitih bodo ostali

Babna gora,
sedež Izvršnega odbora OF
v Dolomitih

Pogled na Hruševo
iz Zirovnike grape

samo nekateri domači aktivisti, ki se bodo morali zakopati v globoko ilegalo.

Segli smo v roke tistim, ki ostanejo tu gori: Radovanu, bivšemu komandantu dolomitskega odreda in Velkavrh, pogumnemu in trmastemu domačinu z Brda. Morda jima je bilo tesno pri srcu, korakala sta z nami dober del poti proti Dobrovi. Zadnji pozdravi, opravljeni v tišini — slovo od Dolomitov, slovo tudi od obeh dolomitskih partizanskih aktivistov. Radovan je bil zajet tri dni za tem v bivšem našem bunkerju na Osredku. Predal se je brez borbe, da ne bi zakrivil smrti

ostalih tovarišic, ki jih je bilo polno skrivališče. Junaško je umrl, obsojen na smrt od fašističnega sodišča. Velkavrh je prav tako že čez nekaj dni podlegel težki rani od mine, ki ga je zadela blizu Babne gore. Sovražnik je našel z malimi izjemami vse naše baze.

Svetla grmada dolomitske partizanske svobode je dogorela. Globoko pod pepelom pa so vseskozi do osvobojenja tlele iskre osvobodilne misli. Gojili so jo junaški dolomitski aktivisti, ki so vztrajali kljub največji nevarnosti do kraja med svojim ljudstvom.

MAOR

BOGOMIR MAGAJNA

Nekje na Štajerskem ali na Koroškem, ne spominjam se več, so naši osvobodili iz nemškega taborišča skupino Avstralcev in Novozelandcev in jih pripeljali po večdnevem romanju v Semič, od koder naj bi jih prepeljali v Bari. Od našega glavnega štaba sem dobil ukaz, naj se takoj napotim k njim, ker jih je nekaj med njimi težje bolnih; naj ne grem peš, ker je stvar nujna.

Dirjal sem od enega konca Črmošnjic do drugega, da bi našel konja ali pa kurirja, ki bi me na motornem kolesu zapeljal v Semič. Kot zakleto — ta dan so bili vsi konji, pa tudi motorna kolesa, na terenu. Ni kazalo drugega, kot da me prepelje sam šef ameriške misije Goodwin na svojem jeepu in ni kazalo drugega, kot da šofira tudi on sam. Goodwin ni bil tam ob svojem jeepu nič kaj prijazen. Nekaj poprej sem ga srečal in mu

salutiral — ni odzdravil. Misleč, da prvič ni videl mojega pozdrava, sem mu salutiral tudi ob drugem srečanju, pa se je zgodilo isto, čeprav sva bila skoraj istih činov, oba oficirja. Ko sem došel do njega, me je pozorno motril, toda sedaj jaz nisem pozdravil več; tudi se nisem zmenil za njegov zavojček cigaret, ki ga je držal v roki kar preveč očividno; prižgal sem si svojo cigareto, saj par sem jih še imel v žepu. Rahlo se je nasmehnil in mi pokazal z roko, kam naj sedem.

Takoj sem spoznal, da je Goodwin dober športsman in da bi mi rad nagnal strah v kosti, kajti pognal je avto s tako hitrostjo tja proti Tajčbirtu, da je šlo kot sto hudičev. Ni se menil ne za zaseke na cesti, ne za ovinke. Tudi se ni nič menil za strmine od Tajčbirta tja do Semiča. Debeli kamni so skakali izpod avta za meter vi-

soko in kot bi pihnil, sva že bila sredi Semiča. Prišla je tolmačinja, lepa, prijazna, že nekoliko sivolasa tovarišica. Prosil sem jo takoj, naj častita Goodwinu za imenitno vožnjo, ob kateri da sem imel pravi užitek. Nekoliko začuden je sedaj Goodwin prijazno prikimal, vendar je odklonil cigareto, ki sem mu jo ponudil in si hitro prižgal svojo. Goodwin je bil pameten, lepo razvit človek, vendar zelo vaze zaprt. Razvezal se je bolj šele v dneh po vdoru Nemcev in belih v Belo Krajino, še bolj pa, ko sem mu nekaj tednov celil rane, ki jih je dobil pri borbi za litijski most. Nisem se namreč obotavljal tudi sredi noči priti k njemu, ko so ga mučile bolečine. Toda ni moj namen v tej kratki reportaži pisati o njem, ampak o kaj nenavadnem dogodku.

Ni bilo prvič, da sem moral pohiteti na zdravniško pomoč osvobojenim vojakom zapadnih zaveznikov, saj niso prihajali samo posamič, ampak včasih kar v veliki trumi. Ta skupina pa ni bila kar tako običajna, ta skupina Avstralcev in Novozelancev. Kar takoj smo si postali dobri prijatelji. Večinoma so bili intelektualci in kmetje, visokih atletskih postav, skoraj vsi svetlih in kodrastih las, večinoma sinjih oči. Do kraja so bili izdelani od napornih poti, polni ran po stopalih, polni oddrgnin, par med njimi je pa kuhala vročina. Nekaj ur je bilo treba pridno delati, da sem uredil vse, kar je bilo za zdravje potrebnega, nato pa smo se zbrali v lopi ob dolgi mizi, med njimi tudi lepa tolmačinja. Nekaj dni poprej mi je kurir s Primorskega prinesel denar, ki mi ga je poslal dobri, sedaj ranjki oče, in nisem si mogel kaj, da bi ne preskrbel nekaj litrov vina tam iz gostilne onkraj ceste.

Utrujenim popotnikom je vino takoj stopilo v glave in postali so živahni tako, da je tolmačinja komaj zmagovala svoj posel. V dobri uri sem vedel od Avstralije in Nove Zelandije več, kot poprej iz knjig, čeprav sem že v otroških letih rad prebiral »Avstralija in nje otoki« pa tudi pozneje marsikatero razpravo o tistih krajih in ljudeh. Moje skromno znanje o tem je sedaj tolmačinja živahno razkladala in Avstralci in Novozelanci so to znanje z navdušenjem požirali vase. Sedaj šele mi je vzbudil pozornost človek, ki se je dokaj razlikoval od svojih tovarišev. Bil je od njih za glavo nižje postave, črnih kodrov, temnih oči in bolj temne kože. Če bi ga kje na samem srečal, bi mislil, da je kak južni Italijan, le da so njegove oči sijale še bolj živo in

Božidar Jakac: Kapetan Vladimir Vrhovnik-Volodja

nekam zagonetno. Videl sem, da strmi name kar naprej nepremično.

Vprašal sem ga, če je angleškega pokolenja, a namesto njega so začeli vzklíkati kar po vrsti: »Ne, ne, on je Maor« (»Mavri, Mavri«). Po vrsti so ga trepljali po ramah in ga objemali, pri tem so vzklíkali, da ga imajo radi, samo hudo nežen da je in da mu pridejo za vsako stvar solze v oči.

Takrat nisem še vedel nič o samem »Sončnem Tikiju«, vedel sem pa, da se bije boj o tem, ali so se Maori naselili na Novo Zelandijo iz pokrajin ob Perzijskem zalivu ali z ameriškega kontinenta, da pa vsi menijo, da morajo biti njihovi pradedi belega porekla. Vedel sem, da priseljenci niso mogli uničiti tega ljudstva, da ima to ljudstvo svojo visoko razvito kulturo, da se mu je celo posrečilo ohraniti po mnogih pokrajinah Nove Zelandije gospodarsko nadoblast pred naselniki. Vedel sem tudi nekaj o maorski poeziji. Ko je to moje znanje tolmačinja prevela Maoru, so začele temu lezti debele solze po licih. Ni mi treba omenjati, da je Maor povsem obvladal angleščino, čeprav je bil kmet. Z velikim začudenjem

ga je navdalo to, da se najde nekdo tukaj na sredi partizanov, ki tako pozna in ki ima tako rad njegovo ljudstvo. Dva človeka, za pol sveta oddaljena drug od drugega in tisočletja po zgodovini, sta si hipoma postala prijatelja, kot bi rastla skupaj v isti dolini. Takoj sem spoznal, da ga marsikaj teži tako kot je težilo nas, da ljubi tako svobodo in kulturo kot jo ljubimo mi.

»Krasne pesmi zna zapeti v maorskem jeziku,« so vzklicali njegovi tvariši. Takoj je bil pripravljen zapeti, »če bi le imel kitaro.« Tudi Semič ni brez kitare in v nekaj minutah je bila v naši lopi. Meni se je zdela zelo dobra kitara, Maor pa je žalostno brenkal po njenih strunah, da bi jih uglasil. »Zelo slaba kitara je to, težko bo peti ob njej,« je rekel. — »Vi imate doma svojo tako imenovano havajsko kitaro,« sem ga vprašal z nasmehom. — »Ne, nikakor ne, havajsko kitaro poznajo samo v ameriških filmskih ateljejih,« je odgovoril. »Naša kitara je zelo podobna tej, le da je narejena iz takega lesa, ki poje desetkrat lepše.«

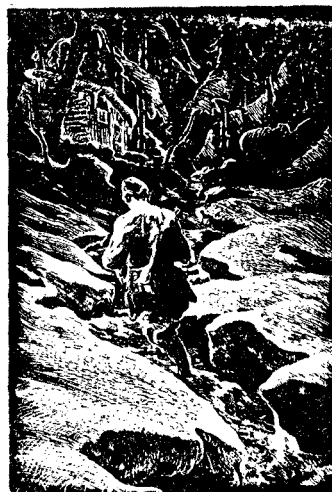
Nato je hipoma umolknil, zastrmel se je nekam daleč daleč, videl sem, kako mu misel potuje daleč daleč tja čez oceane v njegov dom; v teh hipih ga ni bilo več med nami. Pesem izredno lepih tonov, polnih barv in melanholije je zaplavala po lopi, pesem, ki mi je bila naenkrat tako blizu, kot bi se porodila v meni samem, v moji dolini, v moji domovini. Tudi jezik maorski, le verjemite, je zelo lep, tako vsaj sem čutil pri tistem petju. Tudi njegovi tovariši Avstralci in Novozelandci so povsem onemeli ob tistem petju in se gubili vsak na svoj dom, k svojim dragim, od tukaj, iz Bele Krajine, ki je bila po razdaljah tako silno daleč od njihovih domov, po svojem srcu pa tako blizu vsem dobrim ljudem sveta.

Maor je pel naprej in naprej, pesem za pesmijo. Ni mu bilo treba ponovno natakati vina, kajti prehajal je v popolno ekstazo, zamaknjenje, kakršnega mi ne poznamo več. Čutil sem ob pesmih ritem bajno lepih temnopoltih deklet s cverlicami v laseh, z ognjem v očeh, čutil sem godbe ljubezni zaljubljenih src, čutil sem, kako se dvigajo meglice iz vrelic, kako se vije dim iz ognjenika, kako plava rožasta zarja nad širnimi sanjavimi dolinami, videl sem zelene globine jezer in rek, ki jih prekrivajo orjaška drevesa, videl sem trume kmetov, ki se bore s svojo zemljo, žalost matere, ki je v boju izgubila svojega sina, hrepenenje mladeniča, ki bi si z delom v tovarni rad priboril toliko, da bi lahko skrbel za svojega dekleta, čutil sem upor proti temu, da so drugi hoteli zasesti domove svobodnih ljudi in končno sem zagledal solze v očeh lepe, že nekoliko sivolase tolmačinja.

Maor se je hipoma prebudil, zapilil svoje oči v moje oči, potem v oči tolmačinja, nato je začel s tihim glasom v angleščini tolmačiti vsebino pesmi in spoznal sem, da je res vsebina tistih pesmi prav taka kot vsebina naših.

Nad Semičem se je počasi večerilo. Treba je bilo iti nazaj v Črmošnjice. Maor je stopil k meni in mi stisnil v roko listek s svojim naslovom. On da ima kmetijo, veliko kmetijo. Največja sreča bo v njegovem življenju, če pridem kdaj v Novo Zelandijo in ga obiščem. Ni vprašanje tednov in ni vprašanje mesecev in ni vprašanje let. Kolikor časa bom hotel, toliko časa bom njegov gost in to bo čast njemu, njegovi družini in vsej pokrajini. Tudi on se bo odslej zanimal za naše ljudstvo, tudi on ve, kaj se pravi boriti se za svobodo in v mojih očeh, da je prebral toliko, kot bi prebral dosti knjig. Stisnil mi je tisti listek v roko in jaz sem pozneje listek izgubil, a to sem si zapomnil, da je bil Maor doma iz vasi Manutuke pri Gisbornu na Novi Zelandiji. Zelo mi je žal, da sem pozabil njegovo osebno ime, nisem pa pozabil na njegov obraz.

Morda se je Maor srečno vrnil v svojo domovino in morda še danes pripoveduje v svoji družini o srečanju s prijateljem v daljnji daljnji Beli Krajini. Če pa je na dolgi poti ugasnil, je ugasnil gotovo z zavestjo, da ne more ugasniti njegovo ljudstvo, in nobeno ljudstvo, ki se zaveda samega sebe in svoje moči.

TVOREC NEPOZABNIH DOKUMENTOV NAŠE BORBE

MAJOR STANE SKRABAR-BROŠKAR

»Veliko srečo imate Slovenci, ko ste uspeli ohraniti v spomin in dokaz toliko in tako lepih fotografskih dokumentov iz vaše narodnoosvobodilne borbe!« — tako in podobno je v Beogradu dejal že marsikdo, ki se peča s publicistiko, umetnostjo, zgodovino in sorodnim. Tudi niso med njimi redki, ki ne bi s posebnim dopadenjem govorili o kar umetniških posnetkih s pohoda XIV. divizije na Štajersko.

Ni čuda, če se vsakomur, ki ga je le enkrat videl, za vedno vtisne v spomin posebno tisti posnetek, ki prikazuje do kraja izčrpano kolono zasneženih borcev, ki se sicer trudno sklonjeni na-

Podporočnik Jože Petek, šef fotosekcije propagandnega oddelka štaba XIV. divizije pozneje šef fotosekcije v IV. op. coni. Padel v januarju 1945 pri Lučki koči v Zgor. Savinjski dolini

Po italijanski kapitulaciji. Poslednja trdnjava belih podgan — Turjaški grad v plamenih

prej, toda silni burji in snežnem metežu uporno kljubujoči — vendarle vztrajno vzpenjajo in se z železno voljo pomikajo mimo cerkvice sv. Jošta naprej, samo naprej! — ker imajo svoj cilj, ki ga bodo za vsako ceno dosegli! Ta toliko občutena slika, ki jo poznamo tudi iz pogostih časopisnih objav, pa tudi iz prerisanih reprodukcij (Jakac), je z ostalimi Petkovimi posnetki prav gotovo eden od najbolj izrazitih dokumentov o množični, ko jeklo enotni volji borcev XIV. divizije — tipičnih predstavnikov borcev naše osvobodilne borbe in ljud-

ske revolucije sploh; je kot živ dokument in hkrati odgovor na premnogotero vprašanje: »Pa od kod takšna pravljicična moč, da jih niso zlomile niti hude elementarne sile; pa kaj je vendar tiste, ki jim je dajalo še močnejšo silo od one, ki je vse naokrog njih posejano drevje divje lomila in pripogibala h globoko zasneženim tlom?!«

Slika brez vsakršnega drugega pojasnila sama daje prepričljiv odgovor o nezlomljivi vztrajnosti Titovega borca.

*

Pošteno bo, če se končno zapiše nekaj besed tudi o samem tvorcu te in še mnogih drugih umetniških fotografij s pohoda na Štajersko.

Tovariš Jože Petek je bil doma iz Ribnice na Dolenjskem (»Bosbirtov«). Po poklicu je bil gradbeni tehnik. Od mladih nog se je rad ukvarjal z upodabljanjem vseh vrst: ohranjeno je nekaj njegovih dobrih rezbarskih del, nekaj slik v olju in akvarelov, ki poleg večje zbirke njegovih sila uspešnih predvojnih amaterskih fotoposnetkov pri-

Prvo rušenje Stampetovega mostu. Medtem ko brigade bijejo hudo borbo s posadko, ki so jo pregnale iz štiriindvajsetih bunkerjev, minirni Tomšičeve brigade minirajo most. Desno tedanji načelnik štaba XIV. divizije, tov. Mile Kilibarda

čajo, da je bil prava umetniška duša. — Čim je za silo oskrbel pravkar rojenega sina in ženo, je odšel septembra 1943 v partizane. S seboj je ponesel v partizane tudi svojo ljubo znanko »Retino« in precejšnjo zalogo filma. Dodelili so ga kulturniški skupini XIV. divizije tudi zato, ker se je rad ukvarjal z muziko. Skromen, tih, s svojim iskreno mehkim nasmehom, se je brž priljubil ne le samo Kajuhu, Belaču, Maroltu-»Špiku« in ostalim članom kulturniške skupine, temveč je bil cenjen tudi v štabu divizije; zaradi njegove vsestranske delavnosti v kulturniški skupini, posebej pa še zaradi njegovih lepih posnetkov iz samih borb za Turjak, Stampetov most, Grahovo, Lašče itd., ga je komandant divizije tovariš Mirko Bračič nagradil s tem, da mu je poklonil svojo »Leico«. Komisar, tovariš Krt, pa ga je zaradi njegove hrabrosti, trdnega političnega prepričanja in predanosti osvobodilni stvari priporočil in Petek je to zaslužil in tako je bil še pred pohodom na Štajersko sprejet v Partijo.

*

Pot na Štajersko je bila sila naporna za vsakega borca divizije, hkrati pa notranje za vsakogar nedopovedljivo lepa. Vso težo forsiranih

Po sovražnikovi — naša ofenziva. Tomšičeva brigada na pohodu na postojanko v Velikih Laščah. Na konjih komandant divizije Mirko Bračič in komisar »Krt« - Stane Dobovičnik

maršev prek hrvaškega blata in vse težave neprestanih tritedenskih bojev na Štajerskem je bil deležen tudi tovariš Petek, ki ga je pohod fizično skoro strl. Zaradi nakopane bolezni v novembru 1944 ni mogel več na pot v Belo Krajino, kamor je bil od Glavnega štaba pozvan, temveč je zaradi nepokretnosti moral ostati na Štajerskem. V ofenzivi januarja 1945 zaradi bolezni ni mogel niti s štabom IV. operativne cone na premik, temveč je ostal v Zg. Savinjski dolini, kjer je z brzostrelko in izpraznjenim saržerjem v rokah, blizu po Nemcih obkoljene Lučke koče, junaško padel, ker se ni hotel predati... Nemci so mu mrtvemu od-

Soncu in svetlobi nasproti... Divizija na pohodu skozi Hrvaško in Štajersko

vzeli fotografski aparat in torbico z vsemi njegovimi posnetimi filmi, ki jih je skrbno čuval in neprestano nosil s seboj.

*

Na Štajerskem pohodu je Petek z ostalimi člani divizijske kulturniške skupine poleg ostalega tudi prav pogosto nosil ranjence; bil je po potrebi borec in šel s puško na položaj; pri vseh silnih naporih, ki jih je delil z ostalimi borci, pa mu bolnemu, izmučenemu, lačnemu in s pomrznjenimi nogami tudi tedaj — tedaj pravzaprav še posebej — kadar se je izčrpana kolona s poslednjimi močmi pomikala naprej — to je bil zanj prizor, ki ga za nobeno ceno ni smel zamuditi! — nikoli ni bilo odveč, se pravi, nihče ga ne bi zadržal, da se ne bi prav v takšnih primerih izdvojil iz vrste in zagazil do pasu globoko v sneg ter se povzpел kam višje v hrib, pač tja, od koder je mogel s svojo kamero najbolje zajeti veličasten prizor moči, volje in skrajnih naporov divizije...

Borcem, ki so preživeli to legendarno pot divizije na Štajersko, je bilo Petkovo početje skoraj nerazumljivo glede tega, ker je vsakdo po svoji lastni izčrpanosti sodeč pač mislil, da bi bilo zanj

Kulturniška skupina XIV. divizije. (Poslednji v skupini koraka pesnik Kajuh)

XIV. divizija na Štajerskem. Prvi pozdrav: sneg in sovražnik v dvajsetkratni premoči

bolje, če bi bolj štedil s svojimi telesnimi močmi, ne pa sestradan vedno skakal iz kolone. Ko mu je nekdo v šali nekoč dejal, da bo on — Petek — zaradi svojega pogostega oddvajanja iz kolone nekoč padel kaki sovražni patroli živ v roke, je tudi on v smehu, toda resno odvrnil, da se diviziji izplača v takšnem primeru — če že ne njega — pa vsaj njegove zgodovinske filme za vsako ceno rešiti, ker bodo nekoč važen dokument o naši borbi...

*

Po divji borbi na Graški gori, ko je prenehal topovski ogenj, malce pojenjale oglušujoče in neprestane eksplozije bacačev in strašna pesem stoterih mitraljezov, ko se je dvignil gost dim smodnika in ko so vsenaokoli pretresali prizori — povsod v snegu sama rdeča kri! — in ko je kolona spet krenila v pokret, so si divizijski kulturniki — ko so se malce oddahnili od bojne omotice — gredoč ogledovali roke: vsi so bili krvavi. Vera in Brina ste z golimi rokami grebli sneg, kamor ste zakopale padlega kiparja Belača, tretji je imel krvave roke zaradi neuspelega reševanja ranjenega skladatelja Marolta, Petek pa je na vprašanje,

12. februarja 1944 pri Rimskih Toplicah. Divizija prečka Gračnico in cesto, njene močnejše zasede pa v bližini uničujejo številno švabsko kolono

če ga ni mogoče po rokah oplazila mina, brezbrizno pogledal svojo strnjeno in poledenelo kri in z nejevoljo pojasnil: za vruga, peklo ga je res, pa ni vedel, da si je porezal roke na snežni skorji, ko se je kobacal, da bi ujel lep prizor iz borbe...! Tedaj, ko je moral vsakdo in sleherni trenutek pričakovati, — v tistem silnem ognju in bojnem vrišču, — da ga podere krogla ali granata, Petek ni mislil na to, temveč na drugo: veličino naše borbe treba ujeti na filmski trak predvsem tedaj, kadar je najtežje...!

Takšno njegovo perspektivo je spričo nekaterih, ki tedaj Petka niso povsem razumeli, posebno živo odobral tedanji šef propagandnega odseka divizije, tovariš Kajuh.

*

Za njegovo nedopovedljivo ljubezen do lepote, veličine in cilja naše borbe vsaj kratko in iskreno zadoščenje pred njegovo junaško smrtjo Jožetu Petku ni izostalo. Nekaj manj kot 300 prekrasnih posnetkov iz borb XIV. divizije, od tega 187 po-

Na ugodnejše položaje. Sovražnik nas je opazil — hitro in previdno treba njemu za hrbet

snetkov samo s pohoda na Štajersko, ki jih je Petek razvil in povečal na Osvobojenem ozemlju v Zg. Savinjski dolini, mu je bilo v veliko veselje.

V posebno zadoščenje pa mu je bilo, ko mu je bilo dano, da je — menda v avgustu 1944 — v posojilnični dvorani takrat osvobojenega Gornjega grada v okviru propagandnega odseka IV. operativne cone organiziral razmeroma veliko razstavo fotografije iz naše borbe. Ker je s pomočjo tovarišev propagandistov razstavo v glavnem sam in po svoji zamisli tudi pripravil, je bila njegova radost ob tej priliki toliko večja, ko mu je bilo rečeno: »To je plod tvojih naporov — zato boš razstavo tudi ti osebno otvoril!« Pozneje je dejal, da se mu je zdelo, ko je pozdravljal na otvoritvi razstave naše najvišje slovenske predstavnike Partije in SNOS, tovariše »Luko«-Leskoška, »Primoža«-Beblerja, Poliča in komandanta ter komisarja cone tovariša Jožeta Borštarnja in »Brkina« Draga

Sneg je bil vedno višji... Kljub ranjencem je bilo treba hitro naprej

Benčiča, da je bil to za njega največji dan v življenju. Pri vsej svoji skromnosti je bil ponosen — in resnično je imel biti na kaj ponosen! — ko ga je tovariš »Luka« pohvalil in dejal, da bo na Dolenskem povedal, da so jih štajerski propagandisti prekosili, posebno pa še v fotografiji iz borbe.

Razstava v Gornjem gradu je bila zelo okusno urejena. V ospredju je dominirala impozantna Titova slika in nova jugoslovanska zastava. Na drugi strani pod večjo sliko narodnega heroja »Luke« — Toneta Vidmarja pa je bil večji napis s temle splošnim pojasnilom največje in najlepše grupe slik, slik s pohoda divizije na Štajersko:

»BILO JE V FEBRUARJU LETA 1944, KO JE SLAVNA XIV. DIVIZIJA V MRAZU, GLADU IN

Borci Tomšičeve brigade nosijo ranjene tovariše. Brez orodja so trudoma pripravili zasilna nosila

SNEŽNIH VIHARIJH BOJEVALA DIVJE BOJE ZA SVOJ IN ŠTAJERSKEGA LJUDSTVA, OBSTANEK... IN LEGENDA O PADLIH HEROJIH BO VEKOMAJ ŽIVELA IN PRENAŠALI JO BODO KOT SVETO USTNO IZROČILO IZ RODA V ROD...«

Razstavo je poleg mnogih borcev množično posetilo predvsem štajersko kmečko ljudstvo od blizu in daleč in ni bil redek slučaj, da so si starejši, trdni ljudje ob pregledovanju slik posebno ob slikah požrtvovalnega prenosa ranjencev, otirali solze ter se pozneje samo še z večjo ljubeznijo oklenili te resnično svoje in tako pristno ljudske vojske.

*

V pričakovanju obveščevalne patrole. Nad Mačkinim kotom pričakuje brigada tako zaželeno poročilo, če se bo po dolgem času dalo pri bližnjem kmetu praviati toplo hrano

Če danes pazljiveje pregledujemo pestro in bogato zbirko Petkove fotografije naše borbe, bomo po večini posnetkov zlahka ugotovili, da je avtor snimal sila smotno in skrbno izbral najbolj tipične motive: on ni stremel samo za dokumentarnostjo svoje slike, temveč se je povrhu z vsem uspehom trudil, da je izbral svoji kameri takšna zreljšča, kjer je spretno zajel čim več, ali pa vsaj enega izmed elementov, kot so n. pr. poudarek moči, vojaške organizacije, vedrine in navdušenosti voja-

ške enote ali skupine borcev itd. Slike s pohoda po Hrvaški prikazujejo dolgo, vijugasto kolono, ki ji ne vidiš ne konca ne kraja; kažejo nam močno in silno oboroženo ljudsko vojsko, ki koraka s smehom in pesmijo, s harmonikami in ponosno vihrajočimi zastavami, zastavami nove Jugoslavije, ki jo prav ti borci kujejo s svojo borbo. Slike prikazujejo kolono, vso obsijano, ki gre samemu soncu nasproti in zdi se, kot da se borci v svojem odločnem koraku niti ne zmenijo za to, če se jim do gležnja vdirajo noge v blato. Z vseh posnetkov veje razgibana dinamika pohoda, borbe ali pa skrbi za ranjence. Številne fotografije, posnete sredi borb za Turjak, Štampetov most, Grahovo, Velike Lašče itd., posebno pa slike skupin borcev na zasneženih položajih med tritedensko štajersko ofenzivo kot tudi posnetki čudovitih naporov do kraja izčrpanih nosačev ranjencev, z njihovimi odločnimi pogledi — z vsemi temi slikami je Petek povedal mnogo več kot to more povedati navadna fotografija. Omenjene slike pričajo, da jih je ustvarjal izkušen amater s posebno ljubeznijo, z izrednim trudom, znanjem in z razvitim umetniškim čutom — zato jih z vso pravico imenujemo, da so to prava umetniška fotografija, ki je in ostane — ne le v slovenskem, temveč v jugoslovanskem merilu — poleg pomembne vloge, ki jo je odigral že doslej — važen med najlepšimi dokumenti naše narodnoosvobodilne borbe in ljudske revolucije.

Pripomba: Po razstavi Petkovih fotografij v Gornjem gradu je ameriški major Lindsay iz zavezniške vojne misije pri štabu IV. operativne cone na vsak način želel priti do fotografij XIV. divizije z njenega pohoda na Štajersko, ker jih je želel poslati preko morja zaradi objave v časopisih. Končno je Petek pristal na to, toda pogojno: preden je izročil izbor svojih najlepših slik, je prišel v consko tehniko ter v angleškem prevodu, ki mu ga je preskrbel dr. »Žiga«, s šapirografom odtisnil na zadnjo stran vsake poklonjenih fotografij tole pripombo:

»FOTOGRAFIRAL PODPOROČNIK JOŽE PETEK, ŠEF FOTOSEKCIJE ŠTABA IV. OPERATIVNE CONE NOV IN POJ. REPRODUKCIJA DOVOLJENA SAMO Z NAVEDBO AVTORJA SLIKE.«

Prav verjetno so bile na ta način Petkove slike objavljene v ameriških listih, pa tudi je zelo verjetno, da so se tamkaj držali običajne zahteve avtorja. Z ozirom na našo domačo prakso v tem in podobnih primerih pa je potrebno spregovoriti še nekaj besed.

Po odhodu naših edinic iz Gornjega grada so tamkajšnji zavedni ljudje skrbno očuvali vso zbir-

Mraz, veter, burja, glad — toda divizija vé za svoj cilj...

ko Petkovih kartoniranih fotografij velikega formata, kot so bile razstavljene. Kmečko dekle, Micka Remšetova, ki je imela slike v bunkerju pod svojo drvarnico, ker je bila Petku obljubila, da bo slike očuvala za vsako ceno, kljub ovadbam ni in ni hotela Nemcem ničesar izdati; zato je morala v zloglasni celjski »Pisker«, kjer je pretrpela grozne muke, vse dokler ji ni uspelo pobegniti v partizane. Slike pa so tako srečno ostale zakamuflirane in ohranjene.

Na tak način sta bila po osvoboditvi prepejlana dva zaboja teh fotografij v Ljubljano. To je bila najpopolnejša Petkova zbirka poleg še par drugih, ki pa so bile zelo nepopolne, ne tako skrbno izdelane in v malem formatu. Na željo mnogih borcev XIV. divizije je bila ta najpopolnejša zbirka Petkovih kartoniranih povečav posojena fotografu Riku Mlekužu v Celju (Foto Partizan), ki je dal besedo, da bo slike samo prefotografiral in brezpogojno nato vrnil v Ljubljano Petkovim ožjim tovarišem, ki so nameravali izdati v bakrotisku reproduciran album iz borb XIV. divizije. Med tem pa, ko je Mlekuž vse kartonirane slike prefotografiral, so po njegovem pričevanju — prišli k njemu takratni funkcionarji štaba XIV. divizije in to edino kompletno zbirko prenesli v Varaždin, kjer se je divizija takrat (1945) nahajala in ki je za vsako ceno hotela imeti za proslavo svoje druge obletnice tudi razstavo teh fotografij. Tako se slike niso več vrnile v Slovenijo in vsa poizvedovanja za njimi so doslej ostala brez popolnega uspeha, posebno zaradi tega, ker so se stari divizijski funkcionarji premeščali, sama divizija menjala svoj sedež, iz Slovenije pa so bili tedaj tudi premeščeni Petkovi tovariši, ki so za slike vedeli, niso pa mogli na velike daljave zanje skrbeti. V vsakem slučaju je ogromna škoda,

da se je to zgodilo in častna dolžnost vsakogar, ki kaj vé o teh kartoniranih povečavah slik XIV. divizije je, da to sporoči Muzeju narodne osvoboditve v Ljubljani, (kje se slike, četudi samo poedine, nahajajo), oziroma, da jih poedinci, ki razpolagajo z nekaterimi od teh fotografij, prav tako pošljejo muzeju. Neki podatki govore o tem, da so posamezniki, nevedoč za zgodovinsko vrednost te edine najkompletnejše »gornjegrajske« zbirke, jemali po končani razstavi v Varaždinu kartonirane slike za svoj osebni spomin. Potrebno je, da vsi bivši borci XIV. divizije javijo Muzeju, kje so videli poedine

slike in da bi sploh pripomogli, da se zberejo tam, kamor spadajo.

Primerna bo končno tudi pripomba, da naj v spomin in dokaz borbe objavljamo Petkove fotografije. V skladu z željo samega Petka, v skladu z željo njegovih najbližjih svojcev in v skladu z novinarsko tradicijo pa bi bilo, da bi se v bodoče pri raznih objavah teh slik ali pa na razstavah slik navajalo tudi ime avtorja. Tudi likovni umetniki, če bi še reproducirali Petkovo umetniško fotografijo v raznih drugih tehnikah, bi naj kot osnovo takšnim svojim delom navajali ime padlega podporočnika Jožeta Petka, ki je najmanj to tudi zaslužil.

DR. NATLAČEN IN NARODNI SVET

SAJE FRANČEK, iz knjige »Belogardizem«, ki bo letos izšla

(Konec)

Dr. Natlačen je 26. maja obiskal visokega komisarja Graziolija, ker je želel iti v Rim k Mussoliniju in pa-pežu. Grazioli mu je ob tej priliki povedal, da bo Mussolini še istega ali naslednjega dne imenoval člane pokrajinskega sosveta, med katerimi bo tudi Natlačen. Po imenovanju pa se bodo člani sosveta odpeljali v Rim in se poklonili Mussoliniju.

Isti dan je bila prva seja vodstva SLS po okupaciji. Dr. Natlačen je na njej natanko poročal o delu Narodnega sveta in o svojem sodelovanju z Graziolijem. O sklepih se je dr. Natlačen kasneje zaupno pisal dr. Mihi Kreku v London:

»Seja SLS je moje delo v celoti odobrila. Sejo sem obvestil o razgovoru z Graziolijem glede potovanja v Rim in da bom tam pred dučejem v imenu članov sosveta prebral pozdrav... Seja SLS je enoglasno odobrila moje imenovanje za člana pokrajinskega sosveta in zahtevala moje potovanje v Rim.«⁶³

Naslednji dan so bili za člane sveta imenovani: bivši ban in odvetnik dr. Marko Natlačen; bivši minister in posestnik Ivan Pucelj; rektor univerze dr. Matija Slavič; podpredsednik Zveze industrijcev Franc Heinrihar; glavni ravnatelj Zadrugne gospodarske banke dr. Ivan Slokar; stavbenik in predsednik obrtne zbornice Karel Kavka; ing. Milko Pirkmajer; glavni tajnik Kmetijske zbornice dr. Jože Lavrič; ravnatelj Zadrugne zveze dr. Jože Basaj; veletrgovec Albin Smérkolj; bančni uradnik dr. Vladimir Valenčič; trgovski sotrudnik Alojz Sitar; ključavničar Rudolf Krušec in kmetski delavec Karel Rogina, salezijanski brat, vrtnar na Rakovniku. Imenovanja ni nihče odklonil. Še več. Klero-

fašisti so se celo trudili, da bi čim več njihovih ljudi prišlo v sosvet. Tako je dr. Ivan Slokar dosegel imenovanje klerikalca dr. Vladimirja Valenčiča namesto liberalca Vladimirja Vrančiča!

»Slovenski poročevalec« je tedaj to družbo fašističnih opričnikov slovenskemu ljudstvu takole predstavil:

»Kdo in kaj so izdajalci slovenskega naroda, imenovani v 'sosvet Ljubljanske province'?

Tako imenovani 'napredni' kapital zastopajo Ivan Pucelj, kulak, mesar in prekupčevalec; Franc Heinrihar, gozdni veleposestnik in lesni industrijec; ing. Milko Pirkmajer, ki izhaja iz družine, najtesneje povezane z 'Jutrovim' koncernom in Kreditnim zavodom za trgovino in industrijo. 'Katoliški' kapital pa zastopajo: bivši ban dr. Marko Natlačen; dalje ravnatelj Zadrugne zveze, ki je lastnica Zadrugne gospodarske banke, dr. Basaj; nadalje sam generalni direktor Zadrugne gospodarske banke dr. Slokar in uradnik iste banke dr. Valenčič. Kot 'delavski' predstavnik je bil po nasvetu socialnega demokrata Vrankarja ter predstavnika podjetja 'Saturnus' Karla Čeča pozvan znani socialdemokratski razbijač delavske solidarnosti R. Krušec, za katerim so se iz previdnosti skrili reakcionarni socialdemokratski voditelji.«⁶⁴

Fašistični sosvet je imel 3. junija pod Graziolijevim vodstvom svojo prvo sejo, na kateri je Grazioli člane sosveta pozval k najtesnejšemu sodelovanju in jim sporočil načrt potovanja v Rim. Čez tri dni so odpotovali in v ne-

⁶³ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 11.

⁶⁴ »Slov. poročevalec«, leto II., št. 2., 8. junij 1941. — Po osvoboditvi je bila pred sodiščem slovenske narodne časti 4. julija 1945 prva razprava proti članom fašistične konzulte. Razen Smérkolja so bili vsi obsojeni na 1 do 10 let odvzema narodne časti.

deljo 8. junija jih je z ljubljanskim županom dr. Adlešičem sprejel Mussolini v palači Venezia. Ko mu je Grazioli predstavil člane sosveta, mu je z zadovoljstvom sporočil, da je v Ljubljanski pokrajini našel »popolnoma lojalno sodelovanje«. Za njim je dr. Natlačen v slovenščini in italijanščini pozdravil Mussolinija z naslednjim nagovorom:

»Duce! Dovolite mi, da se vam kot tolmač članov konzulte in vsega slovenskega prebivalstva Ljubljanske pokrajine zahvalim za visoko čast, ki ste nam jo izkazali s tem, da ste nam dali izredno priliko, da moremo osebno ponoviti izraze iskrene in spoštljive vdanosti ter popolno lojalnost vsega prebivalstva.

Duce! Globoka je in bo hvalečnost našega naroda za plemenite ukrepe, ki ste jih, prešinjeni s toliko človečansko in rimsko pravičnostjo, storili zanj in mu s tem dali možnost za razvoj kulture in gospodarskega napredka v naročju velike fašistične Italije. Ko boste blagovolili počastiti provinco s svojim visokim obiskom, Vam bo naš narod vesel in s ponosom izrazil svoja čustva.

Duce! Tudi Vaše uredbe se v naši provinci naglo izvajajo. To so vprašanja, ki so dolgo let čakala rešitve. Ko Vam znova zagotavljamo svojo globoko hvalečnost, si upam izreči upanje, da Slovincem nikdar ne boste odrekli naklonjenosti svojega varstva.«⁶⁵

Mussolini se je dr. Natlačenu in slovenski buržuaziji zahvalil za njene pozdrave ter ji zagotovil, »da bodo tudi tokrat, kakor je navada fašističnega režima, za besedami prišla dejanja.«⁶⁶

Njegove besede je slovensko ljudstvo kmalu z vso bridkostjo občutilo na lastni koži.

Po uradnem sprejemu se je Natlačen potožil Mussoliniju zaradi nečloveškega ravnanja Nemcev in ga prosil, naj pri Hitlerju prepreči izselitev 280.000 Slovencev z Gorenjske in Štajerske. Na koncu je dr. Natlačen dejal Mussoliniju, staremu uničevalcu Slovencev: »Če ta preprečite, vam bo slovenski narod večno hvaležen.«⁶⁷

Nemci so kmalu nato res prenehali s preseljevanjem Slovencev, toda ne po zaslugi Mussolinija in Natlačena — temveč zaradi odločne osvobodilne borbe slovenskega ljudstva! Dr. Friedrich Rainer, koroški gauleiter in šef civilne uprave na Gorenjskem, je to resnico takole potrdil:

»Brez dvoma sem imel pred očmi delovanje osvobodilnega gibanja... Izseljevanje smo prenehali, ker je ljudstvo bilo zelo razburjeno in se je naslajalo na osvobodilno gibanje.«⁶⁸

Zvečer je dr. Natlačena in dr. Adlešiča v spremstvu Graziolija sprejel grof Ciano, ki ga je Natlačen zopet opozarjal »na nezdravo stanje zaradi delitve Slovenije«. Grof

Ciano ga je s simpatijo poslušal in se izogibal vsaki obljubi, češ da mora diplomat »za vsako svojo akcijo čakati na primeren trenutek... Nadeja pa se, da bo za našo stvar prišel prikladen trenutek in da sedanja rešitev ne more trajno ostati.«⁶⁹

Naslednje jutro je bila slovesna avdiencia pri papežu Piju XII. Ko so se dr. Natlačen, Ivan Pucelj in ostali člani sosveta razvrstili v polkrog in poklekili, je prišel papež, dal vsakemu poljubiti Petrov prstan in jim na koncu kratkega nagovora podelil apostolski blagoslov. Papež je nato prijel dr. Natlačena za roko in ga odvedel v svojo delovno sobo. Dr. Natlačen se mu je predstavil kot predsednik Narodnega sveta. Opisal mu je svoje delovanje, omenil nemško postopanje s Slovenci in pohvalil Italijane, češ da postopajo zelo korektno.⁷⁰

Italijanski fašisti so Natlačenov obisk pri Mussoliniju propagandistično močno izrabili, da bi pri slovenskem ljudstvu zbudili vsaj nekaj simpatij za fašistično Italijo. Njihovi napori pa so bili brezplodni. Slovensko ljudstvo, nekdanj povečini umetno razdeljeno med klerikalce in liberalce, sedaj pa vse bolj združeno v Osvobodilni fronti, je takole komentiralo izdajalsko pot v Rim: Če sta se Natlačen in Pucelj skupaj klanjala Mussoliniju, ki hoče s Hitlerjem uničiti naš narod, bomo tudi mi skupaj šli na fašiste in na tiste, ki jim pomagajo...

Ko je nek znanec Ivana Puclja po vrnitvi v Ljubljano vprašal, kaj ga je lomil po Rimu, se je Pucelj začudil in mu nato s ponosom odvrnil:

»To, kar delamo, so zgodovinske stvari. To bo prišlo v zgodovino slovenskega naroda!«⁷¹

In res je prišlo kot sramotno poglavje o izdajstvu slovenske buržuazije.

Za izdajalsko delovanje dr. Natlačena in njegovih sodelavcev iz klerikalnega in liberalnega tabora slovenske reakcije so zvedeli tudi v inozemstvu. Dr. Alojzij Kuhar je iz Londona 8. marca 1943 škofu dr. Rožmanu takole opisal, kako so v demokratičnem svetu tedaj sodili o dr. Natlačenu:

»Prva težava (za dr. Kreka, dr. Kuharja in ostale emigrante — op. S. F.) je bil pokojni Natlačen. V Jeruzalemu že so nam ga Angleži prinesli na dilci in smo mislili, da bomo že takrat ostali v kakšnem internacijskem taborišču zaradi tega. Dobro smo vedeli, da je bilo vse prav v duši. Ali taktično, kakšna naivnost in neumnost! Kako lepše bi bil mož napravil in bi zato Slovenci nič manj ne trpeli, če bi šel v samoto in ohranil sebi in nam vso to glorio o lojalnosti do kralja in zaveznikov. Za tako letanje okrog Lahov v Rim pa bi se našel kdo drugi...

Pri Angležih se je izgovarjalo to ime kakor kuga. In nič ni pomagalo, če smo dokazovali, da je

⁶⁵ »Slovenec«, 9. junij 1941.

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 12.

⁶⁸ Razprava proti Rainerju in soobt. pred vojaškim sodiščem v Ljubljani, julija 1947, zaslišanje dr. Rainerja, str. 49.

⁶⁹ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 13.

⁷⁰ Prav tam, str. 13 in 14.

⁷¹ Po izjavi Karla Kirna, javno tožilstvo LRS. Kasneje pa se je Pucelj v zaupni družbi norčeval iz svojega rimskega romanja.

en milijon pod Nemci trpinčen in teptan in da se more Natlačen delati očitka kvečjemu za tistih 230.000, ki so pod Lah. Pa ni nič pomagalo. Njegovo ime je ostalo navezano na vse Slovence. To povem, da boš razumel, zakaj smo včasih bili nerazumni. Bog mu gotovo ni imel kaj odpustiti... toda če so kakšne vice kje za politične kratkovidneže, jih bo gotovo okusil...

Tudi tisti nesrečni Natlačenov osebni popis dogodkov je prišel iz Carigrada semkaj, pa mnogo pozneje, kot smo ga mi dobili od vas, in je bil pretipkan in preveden in kot obtožnica proti nam postavljen...⁷²

Dr. Natlačen se je zavedal, da je s svojo potjo v Rim naredil Italijanom veliko uslugo. Zato je hotel dobiti tudi kolikor toliko ustrezno protiuslugo.

V soboto 14. junija je šel h Grazioliju in ga opozoril na slab odmev njegovega potovanja v Rim. Njegovi prišasti so po poklonitvi Mussoliniju pričakovali, da bodo Italijani osvobodili slovenske jetnike in internirance s Primorske. Sedaj pa so razočarani in ga kritizirajo, ker ni delegacija ničesar ukrenila pri Mussoliniju. Natlačen je Grazioliju povedal, da je njemu ta stvar osebno neprijetna, ker ga javnost obsoja. Zaradi tega trpi njegov osebni ugled pred javnostjo, ker ljudje mislijo, da ima velik vpliv pri Mussoliniju in pri njem. Tudi ni pozabil omeniti, »da zaradi tega trpi ugled Italije, ki zavoljo tega izgublja simpatije«.⁷³

Dr. Natlačen, ki se je najprej ponujal nemškimi, nato pa italijanskimi osvajačem in storil vse, kar koli je želel Grazioli, je s tem Grazioliju na lep način povedal, da želi imeti več vpliva — da hoče biti bolj sodelujoč pri italijanski civilni oblasti v Ljubljanski pokrajini.

Grazioliju je bilo neprijetno, ker je želel Natlačenovo pomoč, hkrati pa mu ni niti na misel prišlo, da bi pristal na kak dualizem s slovensko buržoazijo v upravljanju anektirane Ljubljanske pokrajine, ki jo je nameraval sfašizirati in poitalijančiti. Zato popoldne istega dne »ni mogel prikriti svojega nerazpoloženja, ko mu je pojasnil, da mora prepustiti njegovemu mnenju in razsodnosti, kdaj bo take stvari storil, to je, kdaj bo to umestno.« In dr. Natlačen je takoj »dobro začutil, da je med njima nastala disharmonija...«⁷⁴

Po tem nesoglasju je Natlačen sodeloval še na treh sejah fašistične konzulte: 25. junija, 3. julija in 9. avgusta 1941. Na njih je z ostalimi člani sosveta poslušal bombastične Graziolijske govore, mu ploskal in vzklikal Mussoliniju. Za kaj več pa Grazioliju že ni bil potreben.

V tem času se je Osvobodilna fronta razširila po vsem razkovanem slovenskem ozemlju in v svojih borbenih vrstah

že združila večino slovenskega ljudstva. Številne partizanske čete so napovedovale vse večji razmah narodnoosvobodilne borbe. To je z bojaznijo spoznala tudi slovenska buržoazija, ki je želela, da bi bilo osvobodilno gibanje čim prej zavezano in uničeno. Po njenem mnenju pa je bila italijanska okupacijska oblast pri zatiranju osvobodilne borbe nerodna in nesposobna, saj je pri splošnih represalijah zapirala celo Natlačenove zaupnike. Zato je Natlačen 18. septembra 1941 poslal Grazioliju naslednje pismo:

»Glede na dopis 15. septembra t. l. št. 37/19, zaupno, Vam vljudno odgovarjam:

Pri vsaki svoji intervenciji sem se zavzemal samo za tiste, ki so brez povoda zgubili svobodo. Glede na to Vas opozarjam na pismo z dne 25. avgusta t. l., ki sva Vam ga z ministrom Pucljem izročila 28. avgusta, katerega so podpisali vsi člani delegacije.

Zaradi nesrečnega incidenta, ki se je v začetku septembra dogodil na železniški progi med Radolovo vasjo in Št. Lovrencem na Dolenjskem, je bilo zaprtih nad sto ljudi... Če bi bili zaprti ljudje, ki bi bili v zvezi z zločinom, bi mi ne prišlo niti na misel, da bi se za te ljudi zavzemal...

Dne 6. septembra se je zgodilo novo vse obsodbe vredno zločinsko dejanje na poti med Črnomljem in Gribljami. Zaradi tega so zaprli dvesto petdeset ljudi iz okolice Črnomlja in Adlešičev... ne glede, če so osumljeni za omenjeni zločin... V Črnomlju so zaprli samega župana Klemenca, v Adlešičih pa župnika Štrusa... Splošno javno mišljenje je, da se med vsemi temi ljudmi, ki so zaprti, ne more najti nobenega krivca.

Ni stvarnega javnega reda, ni varnosti... če ljudje zgubijo zaupanje, da se jim ne bo nič zgodilo, kadar se niso pregrešili proti zakonom, je zgubljena vsaka vera v državno oblast. Žalostnih dokazov za ta moj stavek in trditev prihaja sedaj v izobilju. Mirni in pošteni ljudje, ki niso ničesar zagrešili, v strahu za svoje življenje in svobodo, bežijo v hribe in gozdove, kjer se pridružujejo tako imenovanim partizanom. Tako nastaja in raste komunistična fronta...

Zaradi tega sem sklenil, da se umaknem vsaki odgovornosti za tako zgrešeno upravo, ker nisem hotel v očeh javnosti nositi del odgovornosti.

To so bili glavni razlogi, ki so me prisilili, da dajem ostavko na mesto člana v pokrajinskem sosvetu.«⁷⁵

Iz protesta proti Graziolijevi »zgrešeni upravi« dr. Marko Natlačen in Ivan Pucelj res nista prišla na sejo sosveta 5. novembra 1941. leta. Pač pa so se seje udeležili vsi ostali člani sosveta. Na tem poslednjem zasedanju konzulte so Natlačenovi in Pucljevi sodelavci poslušali Graziolijsvo tarrnanje, kako se je politični položaj v Ljubljanski pokrajini

⁷² Dokumenti II., Londonski Kuhar piše, agit. komisija pri IOOF 1943, uvod in opombe napisal Edvard Kocbek, str. 7, 8 in 10; korigirano po originalnem prepisu pisma. Z »nesrečnim Natlačenovim osebnim popisom dogodkov« je mislil dr. Kuhar na Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, ki ga često citiram v tem poglavju.

⁷³ Natlačenovo pismo dr. M. Kreku, str. 14.

⁷⁴ Prav tam.

⁷⁵ Natlačenovo poročilo dr. M. Kreku, str. 15.

od zadnjega zasedanja močno poslabšal zaradi partizanskega delovanja. Grazioli je sosvet obvestil, da je za vzpostavitev reda in miru že pričel izdajati potrebne ukrepe, ki bodo vedno hujši in ostrejši, dokler partizani in njihovi pomagači ne bodo uničeni. Na koncu svojega govora je grozil, da bo za vedno zaprl ljubljansko univerzo in ukinil dovoz živil. Za njim so govorili sosvetniki: Smérkolj, Kavka, ing. Pirkmajer, Heinrichar, dr. Slokar, Krušec, dr. Valenčič, Sitar in dr. Basaj.

»Slovenec«, glasilo Slovenske ljudske stranke, je objavil obširno poročilo s tega zasedanja in dodal svoj komentar, v katerem je naglasil važnost Graziolijevih besed:

»... Tako smo trdno prepričani, da bodo te resne in usodne besede visokega komisarja obrodile lep sad ter prinesle razčiščenje, ki je bilo potrebno...«⁷⁶

Pod razčiščevanjem so si »Slovenčevi« uredniki in njihovi strankarski poglavarji zamišljali dvojno razjasnitev. Računali so, da se bo vsaj del Slovencev zaradi ostrih Graziolijevih groženj preplašil in odvrnil od uporniškega gibanja. Hkrati pa so upali, da bo Grazioli, ki je spoznal kočljivo situacijo zaradi partizanskega razmaha, morda tudi sprevidel, da sam ne bo kos razbiti in iztrebiti narodno-osvobodilne borbe med Slovenci. Tako bi končno mogoče le pristal na želje in predloge slovenske buržuazije, naj obnovi slovensko policijo in žandarmerijo. Domači varnostni organi, bi po mnenju svojih zagovornikov zaradi boljšega poznavanja slovenskih razmer in ljudi ob izdatni pomoči preostalega aparata starih političnih strank lahko res uspešno podprli boj okupacijskih oblasti proti slovenskim pun-tarjem.

Toda Grazioli je bil samosvoj, zaverovan v svoje sposobnosti in učinkovitost svojih ukrepov. Precej izkušenj v zatiranju Slovencev si je res nabral že v Slovenskem Primorju in v Trstu, kjer je bil »celih pet let na čelu fašistične organizacije tržaske dežele, kamor ga je bilo postavilo za-upanje duceja.«⁷⁷ In sedaj ga je Mussolini z velikim zaupa-njem postavil v Ljubljano ter mu dal vsa polnomočja v tej najmlajši italijanski pokrajini, ki jo naj v bližnji bodoč-nosti politično in narodnostno izenačeni z ostalimi provin-cami. Grazioli ni hotel razočarati Mussolinija. V svoji faši-stični gorečnosti se je nadejal, da bo kar sam strl slovenski odpor in nato fašiziral novo pridobljene slovenske kraje. Nezaupljiv je bil celo do italijanske vojske in gluh za njena opozorila, da so njegovi policijski ukrepi nezadostni. Da bi imel večji mir pred njeno nadležnostjo, je poveljstvo XI. armadnega zbora sredi julija 1941 iz Ljubljane poslal »v pregnanstvo v Planino«⁷⁸ pri Rakeku.

Razumljivo je torej, da je Grazioli, ki si je sodelovanje domače buržuazije zamišljal le v propagandnem oziru, od-

klonil tudi vsako popuščanje dr. Natlačen u in njegovim pri-jateljem ter odločno zavrnil njihovo vmešavanje v svoje politične in upravne posle. Razočarani sosvetniki so zaradi Graziolijeve svojeglavosti zapustili njegovo konzulto in jo tako z obžalovanjem za zmeraj pokopali. To je pozneje škof dr. Rožman z dr. Natlačenom in drugimi političnimi svetovalci v svoji spomenici Grazioliju takole ugotovil:

»... Na žalost so prilike nanesele, da obljub-ljeni statut za Ljubljansko pokrajino ni dal zažele-nih uspehov. Konzulta ni mogla izpolniti naloge, ki ji je bila po statutu namenjena, ker brez pravice po-bude in soodločanja ali upoštevanja obrazloženih na-svetov ni mogla vršiti domnevane funkcije posred-nika in tolmača italijanski upravi nepoznane duše in neznanih potreb včeraj še svobodnega slovenskega naroda...«⁷⁹

Po odstopu slovenskih sosvetnikov je Grazioli konec 1941. leta pohitel z uvajanjem fašističnih ustanov in orga-nizacij, da bi Ljubljansko pokrajino čim prej v vsem pri-lagodil »pridobitvam in dobrinam fašistične zakonodaje in kulture.«⁸⁰

Tako je slovenska buržuazija v tej dobi bila še prikraj-šana za svojega Paveliča ali Nedića, čeprav si je dr. Marko Natlačen vroče želel te vloge in časti ter se že kar vsiljivo ponujal najprej nemškim in nato italijanskim oblastem. Dr. Natlačen se je s svojimi sodelavci iz kratkotrajnega javnega kvislinškega delovanja potrt umaknil v ozadje. Če-prav si je z osemindvajsetletnim reakcionarnim delom že zaslužil pokoj, pa še ni hotel mirovati...

Voditelji buržuaznih strank pri svojem demonstrativ-nem odmiku od Graziolija niso podrli za seboj vseh mostov. Tak mostiček je ostal ljubljanski škof dr. Gregorij Rožman, ki je bil s svojo duhovščino od prvih dni okupa-cije osladno prijazen in uslužen tujim oblastnikom.

⁷⁹ Promemoria. Kot vrhovni pastir vernikov Ljubljanske pokrajine prihajam k Vaši Ekscelenci kot predstavniku kra-ljevske in italijanske vlade. Ljubljana, dne 26. septembra 1942. Arhiv jav. tožilstva LRS št. 91680-82.

⁸⁰ Leto dni Ljubljanske pokrajine, Slovenčev koledar 1943, str. 19.

⁷⁶ »Slovenec«, 7. novembra 1941.

⁷⁷ »Slovenec«, 20. aprila 1941.

⁷⁸ Poveljstvo XI. arm. zbora, sinteza političnega in vojaškega položaja od aprila 1941 do decembra 1942. G. Piemontese, Ventinove mesi di occupazione italiana nelle Provincia di Lubiana, Lubiana 1946, str. 81.

„TUKAJ PARTIZAN“

(Iz spominov partizana Korotana)

Ko smo se vračali iz akcije v Podlogu, smo se ustavili pri Škobernetu. Ladka nam je povedala, da bodo v tovarni naslednji dan delili delavstvu plačo. Pojasnila mi je, da hodi blagajnik po denar v Celje in da se okrog enajstih vrača v tovarno v spremstvu dveh policistov, včasih pa tudi sam. Zadovoljen sem odšel. Zglasil sem se pri Lučki, da bi se še enkrat pogovoril glede sporočila tovarišice Ladke. Toda izjave Lučke in Ladke so se ujemale, poročilo je bilo torej točno.

Naslednjega dne, 2. julija, je bil lep dan. Po zajtrku sva z Radotom naredila načrt za akcijo. Ker je bila ura že skoro devet, je bilo treba takoj na pot. Računal sem, da bomo po gozdu hodili najmanj eno uro, čeravno je bilo drugače po cesti do tovarne le četrtr ure.

Vzel sem tovariše Žvenka, mitraljezca Ladota, Tarzana in Čurija. Ravno, ko smo hoteli kreniti, je prispel kurir Gozdar. Dal mi je pismo komandanta Antoneska. V njem je bilo med ostalim rečeno, da naj izvršimo tako akcijo, da bi dobili denar. »Nujno ga potrebujemo,« je pisalo na koncu pisma.

Kakor nalašč! sem mislil ter krenil s tovariši v smeri liboske tovarne. Nekoliko pred enajsto smo prispeli do ceste, postavili zasedo ter čakali plen. Lado je z mitraljezom tičal za grmovjem in prežal. Vsi skupaj smo nestrpnost čakali. Ura se je že bližala dvanajsti. Toda po cesti ni bilo ne blagajnika, niti žandarjev. Že sem začel dvomiti v točnost podatkov.

Takrat pa zaslišim v borovničevju neko šumenje. Vsi smo postali pozorni. Zagledali smo majhno, kakih pet let staro deklico, ki je šarila po borovničevju, bližajoč se našemu položaju. Mi smo se poskrili, za grmovje in čakali. Dekletce je med nami odhitelo na travnik, ne da bi nas opazilo. Tam je odtrgalo cvetlico ter se ozrlo nazaj in zdaj nas je zagledalo. Prestrašilo se nas je, začelo vpiti in teči proti tovarni.

Kaj sedaj? Morda so Švabi že v tovarni in otroče nas bo izdalo? Hitro sem se odločil: »Za menoj!« Pognali smo se proti tovarni. Spotoma sem razporedil stražarje. Žvenka proti Zabukovci, Ladota na cesto proti Petrovčam, Tarzana pa proti gozdu. Čuri je hitel za menoj v pisarno.

»Roke kvišku in mirujte!« sem zavpil, ko sem pritekel v pisarno. Pred menoj sta dvignila roke dva postavna možakarja in Ladka in Lučka. Ostro sem jih pogledal in vprašal:

»Kje je blagajnik?«

Vsi so molčali.

Ladka in Lučka namenoma nista odgovorili, komaj sta zadrževali smeh. Ko sem ponovno vprašal kje je blagajnik, mi je debeli možakar odvrnil:

»Pobegnil je, ko vas je zagledal.«

»Kam?«

»Skozi vrata, kam pa potem, mi ni znano.«

»Kje imate ključke od blagajne?«

Komandant Revirskega bataljona Jože Štok-Korotan, maja 1944.

»Blagajnik jih je odnesel s seboj,« se je zarežal mož.

Poklical sem Čurija, da straži možakarja, Ladko in Lučko pa sem nagnal v sosedno sobo.

Ko sem zaprl vrata, smo se vsi trije zasmeli. Tovarišice so mi povedale, da je blagajnik prinesel denar iz Celja že pred enajsto uro in da je res pobegnil, čim nas je zagledal na dvorišču. Kam, niso vedele.

S Čurijem sva se podala po tovarni, da poiščeva blagajnika. Toda niti sledu ni bilo za njim. Pretaknila sva nešteto kotov in lukenj brez uspeha. Uvidela sva, da je nemogoče najti skrivača, ki se ni bal samo za denar, temveč tudi za svojo kožo. Vrnil sem se k Lučki in Ladki. Naročil sem jima, da pazita, kako se bo ta stvar odvijala, zvečer pa da se sestanemo na dogovorjeni javki. »Drži, nasvidenje!«

Vrnila sva se v pisarno. Ogledoval sem veliko jekleno blagajno, ki je stala v kotu. Poskusil sem pokvariti ključavnico, zato sem oddal vanjo tri strele. Svinčenke so se ob jekleni pločevini stlačile, blagajna pa ni utrpela niti najmanjše poškodbe.

Delavci in delavke v tovarni so zapuščali delo in hiteli na okna in dvorišče ter nas opazovali. Dekleta so nas z razdovednimi očmi merila od pet do glave. Moške je zanimala naša oborožitev.

Uvidel sem, da se nima smisla zadrževati v tovarni, ker se nam blagajnik ne bo javil. Sklenil sem, da se vrnemo v taborišče in naslednji dan ponovno vdremo v tovarno. Ko smo se vračali iz pisarne na dvorišče, sem mimogrede zopet opozoril obveščevalki, da gotovo prinesejo točne podatke o blagajniku, denarju in izplačilu mezd.

Hotel sem poklicati stražarje, da bi odšli, ko slišim neko brnenje avtomobila v smeri Petrovč. Menda ne gredo že Švabi? Zasedli smo položaj ob cesti. Čakali smo, da napodemo kamion, pa naj bi nas stalo, kolikor pač že. Drveči kamion se nam je bližal. Nikakor nismo mogli ugotoviti, kdo se vozi v njem.

»Lado, če so Švabi, bomo vžgali. Pripravi se,« sem velel mitraljezu, ki je ležal za lipovim drevesom. Ko se je zeleno vozilo približalo na petdeset metrov, sem v kabini spoznal dva civila. Z Žvenkom sva skočila na cesto in zaustavila vozilo. Ker šofer ni hotel ustaviti, sem poleg kamiona oddal rafal iz brzostrelke in to je pomagalo. Zavora so zaškripale in kamion se je na mestu ustavil.

»Iz avtomobila ven! Roke kvišku!« Do smrti prestrašena civila sta trepetajoč prilezla iz kabine. Preiskali smo jih, orožja nista imela. Ugotovili smo, da je kamion last tovarne, šofer je bil neki Bahovec iz Žalca. Odločil sem se, da zažgemo kamion, zato sem velel šoferju, da ga zapelje na dvorišče. Nato sta morala oba civila in še nekaj delavcev iz tovarne nanesti pod avtomobil lesno volno, ki so jo v tovarni uporabljali za pakiranje posode. Neki paznik se je smejal delavcem, ki so nosili volno pod avto. Zato sem velel še njemu, naj jim pomaga. »Jaz sem polir!« je zarežal domišljavi množ, misleč, da njemu ne more nihče do živega. Energično sem zahteval naj uboga in polir s kravato je prijel za delo. Dekleta, ki so gledala skozi okno, so se mu smejala in to ga je najbolj dražilo. Toda strah je bil le močnejši od njegove domišljavosti.

Podtaknili smo ogenj in velik plamen je objel vozilo. Ker se nam je mudilo, sem zagnal v ogenj bombo in njena eksplozija je razkosala ogrodje avtomobila. Zaradi konspiracije smo krenili v nasprotno smer, kamor smo se mislili v resnici umakniti. Zapeli smo:

»Zažgali Švabom smo vozilo, heja, hejo...« in izginili v gozd, od tam pa v naše resje.

Zvečer smo se odpravili v Liboje. Zglasili smo se zopet pri Škobernetu. Ladka mi je povedala, da se je blagajnik skril nekam v straniščno cev, kjer ga mi nismo iskali. Dalje nam je povedala, da se bo delil denar naslednji dan. Dogovorila sva se, da bomo mi čakali v gozdu nad cesto pod Brdnico. Ko bo blagajnik začel deliti denar, nas bo prišla obvestiti in mi bomo vdrli v tovarno. »Drži!« sva dejala, si segla v roke in krenili smo dalje.

Ustavili smo se pred vasjo in ugibali, kaj bi še storili to noč. Rado je predlagal, da bi šli napasti zabukovške werkschutze. Ta predlog je bil sprejet in odpravili smo se čez hrib proti Zabukovci. Po enourni hoji smo odšli v vas. Zglasili smo se pri prvem kmetu, ki je že dalj časa vzdrževal vezo s partizani. Z njim smo se posvetovali kako bi izzivali Nemce v Zabukovci, da bi jih naklestili. Napravili smo načrt.

Podali smo se k sosedu. Nagovorili smo ga, naj gre v Zabukovco na nemško komando ter javi, da sta v vasi dva partizana, ki vršita rekvizicijo hrane. Mož je odšel v dolino proti rudniku, mi pa smo pred zaselkom postavili zasedo, da bi napadli Nemce, če se bodo odpravili nad parti-

zana. Toda čakali smo zaman. Mož se je vrnil in pripovedoval:

»Povedal sem jim, kakor ste mi naročili. Nemški komandant mi je rekel, naj partizana kar rekvirirata, njegova vojska nima časa laziti za banditi. Predlagal mi je, naj sami potolčemo bandite!« Zasmejali smo se in zapustili položaje.

Odpravili smo se na rob grička ter od tam v polkrogu obkolili rudnik. Na komando smo oddali nekoliko strellov proti bunkerjem in rudniškim napravam. Kakšen je bil uspeh, ne vem, vem pa, da smo razbili nekoliko luči in do smrti preplašili Nemce, ki so začeli nabijati proti nam. Prepričani so bili, da jih resnično napadamo. Mi smo se nato pomaknili na rob, stopili v krog ter zapeli dve partizanski pesmi, zavriskali, oddali še nekaj rafalov in se vrnili v Liboje.

Spotoma smo se zglasili pri Lučki. Navdušeno nam je pripovedovala, kako je bilo potem v tovarni, ko smo mi odšli. Gestapovci iz Celja so se namreč tudi zanimali za nas. Povpraševali so, kako smo bili oblečeni in oboroženi, kaj smo govorili, kako je bilo kateremu ime, kam smo krenili in drugo. »Hudovali so se, zakaj jim nismo takoj telefonirali, ko ste prišli«, je dejala Lučka in obljubila, da z Ladko poskrbi, da bomo pravočasno obveščeni o delitvi denarja, ki bo naslednji dan.

Pri Klepovi Anici smo vzeli perilo, ki smo ga ji dali oprati in od tam krenili v naše taborišče. Pri Maconi smo si privoščili telečjo pečenko, ki jo prej za večerjo nismo mogli jesti, nato pa smo odšli v resje spat.

Zjutraj, proti tretji uri, sem vstal, poklical mitraljezca Robina, njegovega pomočnika Boruta in brzostrelca Jožka, Dolenca in Žvenka. Opozoril sem jih, naj vzamejo vso municijo in vsak vsaj po dve bombi. Tovariši so si pomencali zaspane oči, veselo spogledali, pobrali svoje orožje ter krenili za menoj.

Šli smo proti tovarni keramike. Malo pred tovarno smo zavili na desno, preskočili potok Bistro in se skobacali v breg. Na primernem sedlu smo položili na tla šotorsko krilo in legli nanj, Žvenk pa je šel na stražo. Ko se je zdanilo, nas je zmotila Kladnikova Dragica, ki nam je prinesla zajtrk. Začuden smo jo pogledali, kako je zvedela za nas. »Ladka mi je povedala,« je odgovorila ter med praprotjo izginila v dolino.

Nekoliko pred deveto uro smo se prebudili. Megla, ki je zjutraj ležala v dolini je izginila. Rosa se je morala umikati sončnim žarkom, ki so prodirali skozi drevesne krošnje v nedrje gozda. Iz tovarne se je slišalo brnenje strojev. Razmišljal sem o akciji in ugibal, kako nam bo uspelo zapleniti denar. Nestrpno sem čakal, kdaj se pojavi pred nami obveščevalka iz tovarne. Dolgo je ni bilo!

Zdaj se je spodaj zamajala praprot. Stražar Borut je napesto poslušal in oprezal z očmi, kaj bo videl. Proti nam je prikobacala Dragica in sopihajoče pripovedovala: »V tovarni so začeli deliti denar! Moj oče ga je že dobil. Pohitite, da ga ne bodo razdali!« in deklica je hitro odšla v dolino.

Spustili smo se po praproti in listju navzdol k Bistrici, preskočili potok, hiteli po mali krompirjevi njivi na cesto,

tam pa smo se razkropili na vse strani. Robin se je pri lipi vrgel na tla in nameril mitraljez proti Petrovčam. Nekoliko vstran si je poiskal zaklon Borut. V ozadju si je za majhnim gričkom uredil stražarsko mesto Žvenk in s svojo »ropotuljo« prežal v okolico. Tovariša Dolenca sem pustil na dvorišču na straži, z Jožkom pa sva se po stopnicah pognala navzgor v pisarno, kjer se je nahajala blagajna.

Z naperjenimi brzostrelkami sva se znašla v pisarni. Vse, ki so bili v sobi, sem poznal od prejšnjega dne. Med njimi nikakor nisem mogel najti blagajnika Dolžana Toneta. Bil sem nekoliko nervozen. Na mizi je ležal kup računov in nekoliko denarja. Zato sem ošinil tajnika ter ga vprašal:

»Kje je blagajnik Dolžan?«

»Danes ga ni bilo, niti ne misli priti,« je odvrnil zavajeni mož.

»Kje so ključi od kase?«

»Nimamo jih!«

»Od kod pa ta denar?«

»To je denar, ki sem ga imel v miznici, s katerim sem hotel izplačati hlapce in čistilke,« mi je odvrnil debeluhar in zdelo se mi je, da nam kar privoščji, da smo zopet prišli zastoj.

Ker nisem mogel verjeti, da je to res, sem šel v drugo sobo k Ladki in Lučki. »Pa kaj zopet to?« sem nekoliko nejevoljen zagodrnjal nad obveščevalkama. One so se opravičevale, da so pač mislile, da se bo danes denar delil. Vedele pa so, da blagajnika Toneta ni. Prepričane so bile, da ima tajnik kopijo ključa. »O prokleta polomija! Zopet so nas pretentali!« sem togotno vzkliknil in odhitel iz sobe na dvorišče.

Takrat pa mi je šinila v glavo misel, ki jo je že dan prej predlagal Žvenk. Prevariti jeklene stene! Jožka sem poslal v mehanično delavnico po varilni aparat. On je odhitel v delavnico, jaz pa sem se podal v pisarno.

»Ali imate varilni aparat?«

»Imamo ga, toda nimamo kisika!« mi je nekako zadovoljno odgovoril možakar. Na obrazu se mu je videlo, da je užival nad našimi skrbmi in verjetno si je mislil: tudi ta vam bo spodletela. Takrat pa se je že vrnil Jožko in povedal, da je aparat v redu in, da je tudi kisika dovolj.

Odšel sem na stopnišče ter zapovedal Dolencu naj dobi delavce in prenese varilni aparat v pisarno. Tovariš se je kmalu vrnil in povedal, da delavci izjavljajo, da ne morejo prenesti aparature. Napotil sem se v delavnico. Pogledal sem po delavcih ter jih nagovarjal. Hoteli so se izgovarjati. Ostro sem ukazal, naj prenesejo aparat za varenje v pisarno. Štirje korenjaki so zgrabili jeklenke ter jih skoraj v teku odnesli v pisarno.

Možakarju v pisarni ni bilo po volji. Ponovno je zahteval, da aparat ni v redu.

»Prosim vas, da molčite, ker itak ne veste, kaj imate v tovarni. Vaša nenaklonjenost vam lahko škoduje, če boste preveč govorili!« sem zavrnil možakarja. Delavcu Papežu pa sem ukazal, naj izvari prednjo steno blagajne? Dolenca pa sem zadolžil, da nadzoruje delo. Papež je bil tako prestrašen, da v prvem trenutku ni znal rokovati z aparaturom.

Toda kmalu se je zbral in poštudiral mehanizem ter pristopil k delu.

Jeklena pločevina se je pod toploto začela taliti in ob robu se je vrezavala črta. Skozi prevarjeno odprtino se je začel kaditi ognjevzdružen prah, ki je zadimil vso sobo. Toda delavec, ki mu je po licih curljal umazan znoj je neumorno hitel. Dolenc pa je stal poleg njega in ga priganjal naj hiti.

Z Jožkom sva izkoristila čas ter prehodila vso tovarno. V vsej tovarni pa nisva našla niti enega delavca ali delavke pri stroju. Vsi so bili pri oknih, ali na dvorišču. Delavstvo je opazovalo partizane, čudeč se naši drznosti. Nato sva se z delavci in delavkami spustila v pogovor. Postavili so nama toliko vprašanj, da ni bilo mogoče na vse odgovoriti, zato sem obljubil, da bom pred odhodom govoril na dvorišču.

Pot naju je peljala na dvorišče. Ogledovala sva obgorelo ogrodje avtomobila, ki smo ga prejšnji dan zažgali. Takrat pa je skozi okno zaklical Dolenc, da je naloga izvršena. Odhitela sva v pisarno in komaj našla partizana Dolenca, ki je iz raztrgane kase jemal denar. Nekoliko komadov po 10 RM je bilo obžganih od varilnega aparata, toda to ni pomenilo nič ob tolikšni vsoti denarja.

Skupina tovarišev iz Revirskega bataljona, od leve na desno: Čeh, Korotan, Džoni in Mali

Ni bilo časa, da bi denar sortirali in preštevali, zato smo ga zmašili v aktovko in blagajno dobro prekontrolirali, če je prazna. Zdaj sem si oddahnil. Bilo mi je, kakor da se mi je iz srca odvalil težak kamen.

Da bi delavstvu spregovoril nekoliko besed, sem tajniku velel, naj skliče vse delavstvo na dvorišče. Uslužbenec je kmalu javil, da je naloga izvršena, čeravno sva se še vedno gledala kot pes in mačka. Vedel sem, da mu je naša prisotnost trn v peti. Nato sem poslal vse tovariše na stražo okrog tovarne, kajti upravičeno smo lahko računali, da nas po dveh urah bivanja v tovarni že lahko obiščejo Švabi. Nato sem na dvorišču, kjer je bila zbrana množica delavstva, stopil na visok zaboj ter jim začel govoriti.

Množica se je zganila in začela ploskati, iz nje pa sem zaslišal nežni deklški glas: »Tovariši partizani, dajte za peti kakšno partizansko!« Radi smo ustregli tej želji, ki so jo izkazali tudi ostali. Melodija lepe pesmi se je razlegala po dolini. Komaj smo končali, že nas je množica nagradila

s ploskanjem in zahtevala, da še zapojemo. Odpeli smo še dve borbeni pesmi. Za slovo smo zapeli: »Bratje le k soncu svobodi...« dekleta so nas obkolila in zahtevala, da še in še pojmemo.

Na nekaterih licih je bilo videti solze, na drugih vesela radost, na tretjih presenečenje, da kaj takšnega že dolgo niso pomnili. Zato smo ustregli njihovi želji in še zapeli. Za slovo smo izbrali šaljivko: »Prišla bo urca, šla bo frizurca...«, da se je vse smejalo. Toda dve dekleti, ki smo jih pred kratkim ostrigli, sta zbežali in se skrili, ker ju je bilo sram.

Ker nismo mogli iz obroča, sem pomižiknil Ladotu in ostalim, da smo hkrati dvignili orožje in izstrelili v zrak po en rafal. Takrat se je obroč pretrgal in imeli smo dovolj prostora. Fantom, ki so se odločili v partizane sem dal javko, kje se dobimo naslednji dan. Nato smo se poslovili od vesele in razpoložene množice, si sposodili od delavk biciklje, z obljubo, da jih pustimo pri Škoberneta.

Ko smo se nekoliko oddaljili mi pride na misel, da nismo razbili telefon. Zato sva z Žvenkom odhitela nazaj v pisarno. Pri telefonu sem že našel tajnika, ki je iskal vezo s Celjem. Nisem se mogel zadržati, da ga ne bi oslonil z zausnico, zato, ker sem mu prej zabranil, da ne sme pred eno uro javiti naš obisk policiji. »Bojim se, da bi me zaprli, če ne bi takoj javil,« se je opravičeval mož v ciničnem tonu.

»Pa bi razbil telefon sam in odhitel v Celje peš!«

»No, ker že znaš dobiti vezo z gestapom, pa jo dobi, bom pa govoril jaz z njim!«

»Nimam številke!«

»Poišči jo!« sem ukazal možu, ki je pogledal mene, nato telefon in zopet mene ter drgetal od strahu, kot da bi ga gestapovci lahko kar po telefonu ustrelili.

»Poišči mi hitro vezo z gestapom!« sem zopet zahteval in možak je izvršil povelje.

Nerodno mi je bilo, ker nisem še nikdar govoril po telefonu. Sedel sem na okno, tako da so me ljudje iz dvorišča lahko videli. Prijel sem slušalko. Končno sem razločil besede:

»Halo, halo! Wer ist dort? Halo! Wer ist dort?«

»Hir ein partizan. Bite telefonen ajne slovenische gestapo!« sem dejal v nepravilni nemščini.

»Halo! Kdo tam? Kdo je pri telefonu prosim!«

»Tukaj partizan! Kdo je tam pri telefonu?«

»Tolmač gestapa Celje tu! Kaj želite prosim?«

»Čakamo vas, da pridete k nam na obisk. Radi bi vas pogostili, tako blizu smo, pa se še ne poznamo. Vse je že pripravljeno za sprejem, samo pridite!«

»Kje pa se vi pravzaprav nahajate sedaj?«

»Na osvobojenem ozemlju!«

»Kje pa je to osvobojeno ozemlje? Povejte mi, prosim vas!«

»Kar pojdite v Savinjsko dolino. Počakali vas bomo in sprejeli, toda godbe mi nimamo s seboj. Zato pa boste lahko doživeli partizanski sprejem, ki ga že poznate!«

»Ali ste mogoče tam v Libojah, kjer ste včeraj hoteli napasti blagajnika in pobrati denar?«

»Ne! Mi nismo v Libojah!«

»Kje pa ste potem? Povejte nam, kje se nahajate?«

»Na osvobojenem ozemlju, ki mu vi pravite Banditenland!«

»Trenutek prosim, počakajte. Tolmačiti moram šefu!«

Čulo se je nekako šušljanje, nato pa zopet bojazljivo vprašanje. Tresoč glas me je spominjal na strah, ki ga je doživljal gestapovski tolmač. V pogovoru je bil silno naven.

»Kaj pa bi radi od nas in zakaj ste nas klicali?«

»Čakamo vas, da bi nam prinesli kaj brzostrelk in mitraljezov. Upam, da nam jih boste kaj podarili? Vsaj nekaj, da vas bomo potem lažje naklestili.«

»Koliko pa vas je tamkaj?«

»Toliko nas je, da vam lahko priredimo prav paradni sprejem.«

»Od kod ste prišli? Koliko vas je pravzaprav? Povejte no!«

»Toliko nas je, da se vas ne bojimo. Pride lahko vsa celjska policija, wermani, gestapo, vsa vojska in kdorkoli še, toda mi se vas ne bojimo. Če nas ne obiščete, pa storimo tako kot s Košnico in Podlogom. Prepričajte se, koliko nas je!«

»Trenutek prosim, tolmačiti moram šefu!«

Čulo se je neko močno vpitje, njegov šef se je togotno nakuhal. Tolmač je začel jecljati ter zopet:

»No, kakšni, kateri partizani ste vi?«

»Pridite semkaj, pa se bomo videli in spoznali!«

»Ali ste morda tisti revirski banditi, ki so se znesli nad našo postojanko Košnico in Podlogom?«

»Ne, mi nismo banditi. Banditi in še kaj več ste vi.«

»Ali je morda tam Korotan?«

»Da, z njim lahko nadaljujete pogovor, če še kaj želite!«

Gestapovski tolmač je odložil slušalko in ni bilo slišati nobene besede več. Razbil sem telefon in se odpravil v so sednjo sobo. Poklical sem tajnika ter mu velel:

»Zdaj lahko telefonirate v Celje!« On pa me je samo pogledal, vedoč, da z razbitim telefonom ne more telefonirati. Delavstvo, ki je z dvorišča napeto sledilo mojemu pogovoru z gestapom, se je smejalo. Nato sva se z Žvenkom pognala po stopnicah na dvorišče, odhitela k tovarišem, ki so naju čakali na cesti.

Odpeljali smo se do Škoberneta. Tam smo ob steno prislonili kolesa. V tem pa se iz tovarne pripelje neki voznik s parizarjem. Naložili smo se na voz, ki nas je odpeljal proti Libojam in naprej do Šnajcerja. Gredeč smo prepevali in vriskali, da je bilo veselje. V gozdu smo poskakali z voza ter voznika poslali nazaj. Mi smo nato zavili na levo, v naše taborišče k Maconiju.

Sedli smo v resje in pripovedovali tovarišem, ki so ostali doma, kako smo izvršili akcijo. Pod staro debelo

smreko sta Čuri in Lado preštevala denar. Dodelil sem jima še Jožka, da je bila komisija popolna. Tovariši so našli 175.000 nemških mark in 670 starih jugoslovanskih dinarjev. »Pa je le tvoja zmagala, kajne Korotan.« je dejal Robin.

Zmotilo nas je neko brnenje, ki smo ga zaslišali za Šmohorjem. Izza hriba se je pokazal nemški avion, ki je letel nad nami in odjadral proti libojski tovarni. Sledil mu je še eden »Lojzek«, ki je pravtako v nizkem preletu odhitel proti Kasazam. Odhiteli smo na bližnji griček ter z daljnogledom opazovali, kaj želita radovedneža. Aviona sta nekaj-

krat preletela okolico Liboj in bližnje gozdove, a končno odletela proti Celju.

Popoldne nas je obiskal Savo in nam povedal, da so se Nemci pripeljali v kamionih do petrovškega mostu. Ob Savinji so se ukopali in s strahom čakali kaj bo. Močnejša patrula se je priplazila v bližino tovarne. Ko pa jih je Kladnikova mama nalagala, da je videla vse črno partizanov, so Švabi pobrali šila in kopita, se naložili na kamione ter odpeljali v Celje. Mi smo pa medtem že delali načrte za nove borbe.

MED PARTIZANI V GORIŠKIH BRDIH

CIRIL ŠTER

Opikani od komarjev smo se zarana, še v mraku zdramili v zapuščeni hišici, oddaljeni slab strel od Krmina. Brez vsakega odlašanja smo se odpravili na pot razvrščeni po dva in dva — Matic s sinom in jaz z Darijem — prekoručili železniški podvoz in se znašli sredi mesta. Ogledovali smo si hiše kakor vaščani, ko pridejo prvič v veliko mesto. Krmin se nam je zazdel lep, prijeten. Saj smo videli po tolikem času internacije le sive barake ter med potjo nekaj furlanskih vasi s čudnimi, mračnimi zidovi, spominjajoči na težke, mučne sanje, hiše pa so bile podobne bolj mlinom kakor pa stanovanjskim poslopjem.

»Tu bi živel,« sem izjavil ob pogledu na lepa pročelja hiš.

»Tudi meni je mesto všeč,« se je razgledoval Matic.

V tem smo prišli na glavno cesto in nekaj korakov zatem do cestnega križišča. Položena na tla je tam stala težka sivkasta strojnica. Kar pot nas je obliil. Nismo se mogli več izogniti, ne da bi povzročili sum. Nejasno nam je bilo stanje v mestu, kdo v njem gospodari in komu so svinčenke, kadar bodo zletele iz tega mitraljeza, namenjene. Ob njem je nekdo stal napol v vojaški, napol v civilni obleki in nas mračno ogledoval; ustavil nas ni. Zavili smo po cesti v smeri zevajoče cevi mitraljeza. Dolge, ravne ceste ni hotelo biti konca in ves čas, dokler nismo zavili z nje, smo čutili odprtino cevi v hrbtu. Še ozreti se nismo hoteli. Šele ko smo zavili na stranpot, smo se negotovo in previdno ozrli nazaj in se oddahnili.

Takoj smo postali bolj sproščeni. Naprej, Krmin je za nami! Zdaj smo na naših tleh. Stopicali smo proti sedlu, ki se spusti proti Goriškim Brdom. Majhen, čokat briški kmet je nenehno z bičem oplazoval po volih in usmerjal volovsko vprego proti mestu. Smehljajoč nas je pozdravil in dvignil roko v pest. Z zadržanim nasmehom smo se spogledali in mu odzdravili: »Dobro jutro! Kam v taki zgodnji uri?«

»Danes ne govorimo dosti o svojih poteh.« Prašen in zamazan z ostanki zemlje, ki se ga je držala ob hlačnicah, vonjem prsti in gnoja, dihaajočega iz njega, nas je nagovarjal:

»Pojdite k našim fantom! Zdaj smo jih pregnali. Pravzaprav so sami šli. Uvideli so, da ni njihova zemlja.«

»Kdo je odšel?« vprašamo.

»No, Italijani; kar zgubili so se! Nekako ob pravem času,« se je smehljaj. In je počil z bičem ter pognal nerodno stopicajoče vole dalje.

Nenadoma smo začutili, da smo, ko smo ždeli za žicami, zamudili najznačilnejše razdobje, porajajoč upor ljudi, ki se je nenehno stopnjeval. Kakor, da razbira moje misli, se je oglasil Matic: »V času naših zaporov ter internacij je revolucija prešla živo v ljudi. Ne dajo se ljudje več odpraviti z lepimi besedami in prizvoki! Puntarji so postali. Tegale kmetiča ne bo nihče več zlomil. Nas morda še; prišli smo iz internacije skrušeni in nemočni.«

Tudi brhko briško dekle je z naglimi koraki stopala za vozom. Vsa sveža, dobre volje nas je na poti v Krmin zaustavila. Cesta, po kateri smo srečavali preproste kmečke ljudi, nam je povedala, da smo stopili na toplo, domačo zemljo. Zdaj ni bilo več previdnih, otipajočih vprašanj.

»Med zadnjimi ste menda. Boste ostali tu pri nas v Brdih?« nas je nagovorila.

Povedali smo ji, da se vračamo na Dolenjsko, Notranjsko in v Belo Krajino, samo če bomo uspeli.

»Tam, v Beli Krajini sem imela pri vojakih brata.«

»Kako pri vojakih? Ali niste z Brd?«

»Pač, a brat je bil v italijanski vojski, v diviziji Isonzo.«

Obmolknil sem. Dari pa je le še drezal vanjo: »Dobro, ampak zdaj ne nosi več vojaške suknje!«

»Seveda jo še nosi — v partizanih je. Morda ga boste še srečali!«

»Ah, da...« smo se pomirili in jo vprašali za pot.

»Kar naprej po tej cesti. Saj vas že pričakujejo. Po vseh brdih je že polno internirancev,« nam je pokazala vzpenjajočo cesto. Jutranje sonce se je pričelo vtihotapljati in pronicavati skozi zelene drevesne veje, ko smo prešli sedlo in zagledali s poševnimi sončnimi žarki ožarjena Brda. V dolinici so nas pričakovali kmetje z volmi in

gnojnimi koši na vozeh, vzeli bolnike in najslabotnejše internirance ter našo prtljago in jo peljali dalje. Zmetali smo kakor mnogi drugi interniranci kovčke in nahrbtnike na vozove in se oddahnili od težkih bremen. Kar samo nas je gnalo dalje. Cesta je bila natrpana s škripajočimi vozili ter prašnimi, suhimi interniranci. Stopali smo ob vozeh in se z rokami prijemali za robove košov.

Na cestnem ovinku pred prvimi briškimi hišami so nas kmetje pogostili. Sredi ceste na zavoju so stala zgovorna dekleta, možje in žene ter nam nudili sladkega, pravkar dozorelega briškega grozdja, sadja in svežega kruha, kakršnega že dolgo nismo okusili. Segli smo po grozdju, spili ob kruhu nekaj požirkov kave. Žene in dekleta so nam v zdaj že znani primorski govorici ponujale še in še: »Ampak vzemite! Lačni ste in izmučeni.«

»No, bo že zadostovalo. So še drugi za nami.«

»Imamo še! Ko bo zmanjkalo, ne bomo več ponujali.«

»Tudi sami imamo še kaj.«

»Prihranite si za dolgo pot!« so naročali zbrani vaščani.

Ko smo prestopili prve korake dalje sem se spomnil mnogih pošiljk sadja, ki so ga nam pripeljali v internacijo Goriški Slovenci, Vipavci in Brici. Polne vozove svežih češenj, sočnih breskev, hrušk. Zgodilo se je, da se nismo »dostojno« vedli, se upirali italijanskim oficirjem in karabinjerjem s stavkami, zaradi pretepanja, privezovanja sotovarišev h kolom in enolične, vodene hrane. S tem smo »zapravili« darove rojakov, naših Bricev. Komanda taborišča je zavrnila osvežujoče sadje. Nekaj časa je ležalo v taboriščnem skladišču, zatem pa so ga gnilega in neuporabljivega porinili kmetom nazaj. Kljub temu so ga pošiljali vedno znova.

Tako smo v premišljevanju in razgovoru na dobre briške ljudi zopet pograbili z vozov nahrbtnike in krenili naprej. Novo življenje nam je sproti odpiralo nove misli. Po nekaj dneh življenja izven žic se nam je internacija, ki smo jo nekako potrpežljivo prenašali, zazdela zdaj, ko smo se osvobodili spon in hodili po svoji grudi, neznosna in neznansko zoprna. Neprestani zbori, čakanje v dolgi vrsti na pičel obrok hrane, pogosta premetavanja karabinjerjev po kovčkih, »male živalice«, kakor smo nadeli ime smrdečim stenicam, bolham in ušem in včasih v zamašenih epruvetah opazovali njihovo odpornost, skupna, neoddeljena, pravili smo jim »množična« stranišča, — vse to je postajalo z vsakim svobodnim dnem bolj odvratno. Zdaj smo sicer težko korakali, toda sonce je žarko sijalo, skozi odpete srajce nam je med hojo čist zrak hladil znojne prsi in oči so se odpočile na zelenih gričih, a ljudje so nam ob povratku v svoje kraje pomagali kakor neboljnim otrokom.

»Telesno nas niso dosti zdelali, čeprav sem najbrže ves voden od laške hrane, duševno smo pa otopeli,« se je jezil Dari na izgubljene dni.

Na cestnemu križišču pred Vipolžami smo v skupini ljudi zagledali v italijanske uniforme oblečene vojake. Vprašujoče smo se spogledali, toda stopili smo naprej. Že smo opazili na kapah rdeče znake, zvezde. »Partizani bodo,« reče

hitro Dari. Res so se med ljudmi sukali mladi, postavni partizani. Zaustavili smo se in sedli na lesene klopi ob mizah. V gostilni je bilo živo kot da je nedeljsko popoldne. Partizani so se izdvojili iz gruč, patrolirali po cesti ter ustavljali prišlece. Neprestano smo jih spremljali z očmi. Mnogo smo o njih in njihovih akcijah govorili v internaciji, oziraje se na vse plati, da bi nas ne slišala nepravna ušesa. Zdaj so stali pred nami. Kratke puške so jim visele čez ramena. Z otroškim nasmeškom so pristopili k nam:

»Od kod?«

»Iz Gonarsa.«

»In namenjeni?«

»Na Dolenjsko in Belo Krajino.«

»Kdo je iz Bele Krajine?« je vprašal partizan, očitno vodja patrole in si naravnal puškino kopito ob bok.

»Jaz že,« je odvrnil Matic.

»Povejte mi — iz katerega kraja.«

»Iz Gradaca.«

»Iz Gradaca? Tam sem bil leta 1941. Še v italijanski vojski...« se je zasmel in si ob ušesih gladil lase. Matica je nekaj časa gledal, potem pa ga je z obema rokama trdno prijel za rame: »Pa saj ste nam Vi posojali slovenske knjige, nam slovenskim fantom, kar nas je bilo v italijanski vojski! Ali se me ne spominjate?« je zadnje besede že skoro vžaloščen dodal.

Matic je nekaj časa stal kot okamenel, nato pa samo pokimal z glavo in mu z obema rokama stresel desnico. Potem pomenjkovanja in obujanja spominov ni bilo konca ne kraja. Predno smo odšli, so nam prvi partizani, ki smo jih srečali na našem povratku, plačali vino, a Maticev znanec mu je potlačil v žep bankovec za sto lir.

»Nisem veroval, da ga še kdaj srečam. Ta je bil med prvimi vojaki, oblečen v italijansko uniformo, ki so »zavzeli« Belo Krajino. Bilo jih je še več Primorcev. Nemalo smo se začudili, ko so peli slovenske pesmi. Dvaindvajsetega junija enainštiridesetega leta so ves večer prepevali v gostilni. Posebno Gregorčičeve o Soči so jim bile pri srcu. Niso bili dolgo pri nas. Kmalu so jih poslali drugam,« je razlagal Matic. »Jaz sem jim pomagal s slovenskimi knjigami bistriti zavest in jih posojal kar iz šolske knjižnice,« je še dodal in zamahnil z roko. Še dolgo je ves žareč in zadovoljen kramljal bolj sam s seboj kakor z nami in vzradoščen ugotavljal, da je njegovo prizadevanje s posojanjem knjig rodilo zaželen sad.

V tem smo prišli do Vipolž. Tam smo srečali že več partizanov ter internancev iz Visca, ki so se že tu priključili partizanom. Med hišami so odmevale popevke partizanskih pesmi. Po vasi so hodili križem vaščani, suhi interniranci ter napol vojaško oblečeni in oboroženi partizani. Posedli smo na klopi prve gostilne. Domačini so nam prinesli kosilo. Ni bilo treba stopiti v vrsto z aluminijasto posodo, iz krožnikov se je iznad rumene juhe dvigala lahna, dišeča sopara. In kar je bilo največ vredno in česar smo se skoro odvadili — sedeli smo spodobno za mizo.

Čeprav smo izdatno jedli, nam je oskusni »bric« povzročil trde noge. Zavlekli smo se proti Cerovem. Na

travniku v dolinici smo polegali v senci dreves, si podložili nahrbtnike pod trudne in nekoliko omotne glave ter se zazrli v jasno nebo.

»Še ne bo konca«, je iznenada izdihnil iz sebe Matic.

»Kaj? Vojne?« ga je takoj posmehujoče vprašal Dari.

»Da. Letos ne bo konca,« je ponovil Matic odločno.

Jezno sva ga z Darijem pogledala. »Saj ni nikake oblasti več! Prehodili smo že za dva dni te zemlje — pa nič. Ni švabske vojske, italijanske seveda še manj. In oblasti? Jaz ne vidim nobene oblasti več,« je zatrjeval Dari.

»Saj, saj! Oni, mislim Nemci, se premišljeno zbirajo, potem bodo pa planili kot lovski psi na zverjad in gonili ljudi.«

»Tvoj soimenjak je v internaciji tudi venomer ponavljal, da bo konec vojne v najboljšem primeru leta sedeminštiridesetega,« mu je oporekal Dari.

»Sedeminštiridesetega ravno ne, toda letos še ne bo konca. In morda celo drugo leto poteče ne da bi...«

»Dosti Matic!« ga je prekinil Dari.

»Saj morda ne bi bilo niti koristno,« je nadaljeval Matic, obravnavajoč njemu nad vse priljubljeno temo. »Bilo bi še pre zgodaj. Res, ljudje trpijo. Požigi, streljanje, zaporji so na dnevnem redu. Ampak revolucija se še ni razvila. In Nemci? Ne poznaš jih! Jaz sem jih dodobra spoznal v prvi svetovni vojni. Prav v tehle krajih. To se pravi preko Soče, na fronti. Ni, da bi pravil. Švabi se bodo trmasto tolkli, dokler bomo migali s palcem. Ne misli, da si ne želim skorajšnjega konca. Zdajle bi se najraje vsedel na prvi vlak iz Gorice in se odpeljal domov...«

Nismo mu verovali. Toda v našo notranjost se je vendar naselila mučna negotovost, nerazpoloženje in osvoboditev se je v naših mislih znova odmaknila v prihodnjost. Sredi partizanskih Brd, prvič občutene svobode, nas je prevzel zopet dvom in prejšnja radostna sproščenost se je umikala morečemu premišljevanju o dvomljivi prihodnosti.

»Ne, Matic! Tvoja ne drži! Črno gledaš kot v trdi noči,« sem mu po dolgem premišljevanju oponesel. Njegov sin, ki se ga je držal od aretacije dalje, v zaporu ter internaciji in v prvih korakih svobode, in s katerim se nikdar ni sprl, ga je pogledal po strani: »Oče, ne opletaj!«

Matic je prenehal razlagati svoje misli. Puhal je cigaretne dim v zrak ter v enakomernih presledkih odstranjal s prstom pepel s cigarete. Toda ni zdržal dolgo. »Ali ste že čitali letake na hišah tu v Brdih?« je nadaljeval. »Pozivajo k mobilizaciji. Podpisan je Primož. Ali je mobilizacija konec ali začetek vojnih naporov?«

Spomnil sem se majhnih letakov, katerim nisem prida dal nikakršne važnosti. Vendar tu, kjer so bili ti letaki nabiti ob hišah in skednjih, so res vsi moški prijeli za puške.

Nekaj časa smo še polegali v toplem soncu, čez čas pa smo se pomaknili v Cerovo, kjer nas je došla noč. V mraku je pri Gorici zagrmelo, zemlja se je sunkovito stresla in kmalu so se pokazali ognjeni zublji visoko v temno nebo. V dolini je odmevalo, bučeče detonacije so

se vrstile vsako minuto, rafali mitraljezov so samotno odmevali v noč. Prespali smo pri nekem viničarju. Rad nam je odstopil svojo skromno kmečko sobo, katero smo popolnoma napolnili. Ponoči so se mi prepletale slike boječe žice z nizko donečimi besedami Matica o dolgi vojni, predstavami prvih partizanov, glasnimi detonacijami in brenčanjem letal ob mehkem enakomernem cvrčanju čričkov, katerih tihi, boječi glasovi so prihajali skozi odprto okno, dokler nisem truden zaspal na podu kmečke sobe s suknjičem pod glavo.

V Gornjem Cerovem, kamor smo odrinili naslednjega dne, je prevladovalo vojaško vzdušje. Delili so municijo in šteli novo prijavljene partizane. Komandir in deseterji so si ogledovali primerna mesta za zasede in kopali na cesti ovire proti tankom. Ob cesti sredi vasi je bil že izkopan jarek, v katerem je slonel oprt na mitraljez nenaspán partizan. Postaven fant pretindvajsetih let je poleg njega naročal desetini partizanov: »Vsak čas lahko vpadejo Nemci! Ne potikajte se vsepovsod!« se je obrnil k nam, ko smo prišli mimo. »Greste k nam? Lahko vas opremimo s puškami. Ne? Greste dalje. Prav! Sami se bomo tolkli...« Ko nas je tako spraševal in na svoja vprašanja tudi sam odgovarjal, je nekdo zavpil: »Švabi!« Zagledali so jih menda prav na nasprotni strani, od koder so se jih nadejali.

»Na mesta!« je v tem zakričal deseter. »Kaj, dva oklopna avtomobila? Na mesta! Drži orožje in ga ne izpusti iz rok!« je naročal partizanom, ki so bili dva, tri dni v partizanih.

»Ostali se odstranite! Kdor nima orožja, naj se zgubi od tod in naj nam ne bo na poti! Hej, ali slišite!« je še kričal nad nami. »Poberite se s ceste!«

Čeprav nismo slišali avtomobilov, nam je bilo to kričanje povod, da smo se jadrno spustili v bližnji gozdček, čez, zdaj zdaj bo pričelo pokati. Čuli smo predstavljane mitraljezov in kovinski glas puškinih zapiravev. Desetina borcev je čakala v zasedi. Spotikali smo se s polnimi nahrbtniki in nerodnimi kovčki ob drevesnih koreninah. Dari je izgubil plašč, ki ga je nosil po internacijah in zaporih, ne da bi vedel za to. Šele pozneje ga je pogrešil. Srce nam je močnejše bilo in dihalo smo, kot da smo obremenjeni z naduho. Od časa do časa smo se ozrli nazaj proti Cerovemu in napeto prisluškovali vsakemu najmanjšemu glasu. V vasi pa je bilo tiho, kakor da je izumrla, le petelinji kriki so za hip pretrgali tišino.

»Torej jih ni. Izgleda, da so spremenili smer,« je prvi spregovoril Matic in se vsedel na drevesno korenino. Tudi ostali smo posedli po tleh. »A mi smo že skoro bliže Gorici kakor pa Cerovemu!« nas je oplazil z rahlim nasmeškom. Naši obrazi so se sprostili prvega navala strahu in pričeli smo se vedno glasneje smejati prvemu »stiku« s sovražnikom, dokler ni smeh prešel v glasen krohót.

»Tako se večkrat zgodi,« se je zopet oglašil Matic in pričel pripovedovati slično zgodnico iz prve vojne, ki se mu je dogodila neke pod Trnovskim gozdom.

ŽVARJEVA TONČKA

LOJZE AVSENAK

»Premnogokrat bi si grizli kolena in se opotekali od gladu, če bi ne bilo Žvarjeve Tončke.« Na lastna ušesa sem slišal komandirja Janeza, ko je to dejal. In res, ne samo on, vsak partizan na Kozjanskem je to dobro vedel.

Hkrati z vestjo, da se po bohorskih šumah pojavljajo prvi partizani, se je pritajeno šušljalo tudi ime Žvarjeve Tončke. Po dolinah so govorili, da je to čudna, zagonetna ženska, ki ji ne zmanjka poguma, pravili so, da je prava partizanska mati, da ni dneva in ne noči, da bi se pri njej ne oglašali utrjeni aktivisti in zaspali pod njeno streho.

Ona sama pa ni povedala ničesar, ne pri sosedi, še manj pa v trgu ali mestu, kamor je tuintam zašla. »Kaj? Ne vem, ničesar ne vem,« je dosledno odgovarjala na zvita vprašanja nemčurjev ali Nemcev. Nekaj časa so se zaletavali vanjo, ko pa so sprevideli, da ne opravijo ničesar, so jo pustili v miru. Nazadnje so mislili: »Kaj neki more vedeti taka tiha, revna, neznatna ženska!«

Zares, Tončka je bila neznatna ženska, okrog petdesetih let, neporočena in v Bohorju tako neznansko sama. Nikamor se ni štulila in nikdo je skoro ni opazil. Njena bajta, skromna in revna, je ležala komaj vidna pod Bohorjem. Tončka je premogla le krpo suhe, slabo rodovitne zemlje. Kadar se ni ubijala z njo, so jo najemali gruntarji od blizu in daleč. In bi ostalo vedno tako, da ni planilo v njen dolgoletni mir tisto novo, nepoznano.

Neke noči je tiho potrkalo na majkeno okence. Tončka se je zdrznila. Kdo naj trka visoko v Bohorju ob tej uri? Cepetajoči koraki lisice ali šrne ob bajti bi je ne motili. A to — le! Potrkalo je vdrugič, glasneje in Tončka je videla kako se je k šipam približala črna glava. Vznemirjena je stopila k oknu, še nekoliko oklevala in odprla. Sledilo je nekaj negotovih trenutkov.

»Kdo si?« je vprašala in glas ji je stresel nemir.

»Jaz, partizan,« je odgovoril mož pred okencem.

»Kdo?« je vprašala znova, misleč, da je slišala napačno.

Tedaj ji je tujec pojasnil vse. Bil je eden izmed prvih partizanov v Bohorju. Zašel je pred njeno bajto. Tončka se je čudila, vpraševala, pritrjevala in se brez premisleka odločila.

»Pa kaj uživaš, kje prenočuješ?« Urno je skočila od okna in se takoj vrnila. Skozi okence je pomolila kos črnega kruha. Oni je hlastno zagrabil.

»V svisli zlezi in zaspaj pod streho. Ne boj se, pred svitom te zbudim.«

Tujec je izginil od okna in Tončka je slišala, kako je plezal na podstrešje. Obšel jo je nemir. Od kar pomni, ni spal pod njeno streho tuj moški. Ni zaspala. Do svihta je vrtala po možganih in premišljevala o tem, kar ji je povedal mož, ki je zdaj spal v praproti nad trhlenim stropom nad njo. V hosti, brez strehe, brez hrane, sam! Mora, hoče mu pomagati! — Noč se je vlekla v večnost. Še pred svitom se je dvignila, ukresala ogenj in pristavila lonček z

mlekom. Stisnila se je k peči. Še je naložila dračja na ogenj. Potuhnila se je k peči in se hotela predati doživetju te noči. Tedaj je slišala, da se je neznanec na svislih zbudil in obračal. Pripravila je mleko in stopila ven.

»Hej, čas je, vstanite!« je zaklicala pritajeno, kakor, če bi jo mogel kdo slišati. S svisli je zlezla temna postava.

»Hvala za streho, in pozdravljena!« se je mož hotel posloviti. Njena roka se je znašla v njegovi močni desnici. Tončka ga je zadržala.

»Skodelica mleka ti ne bo škodovala.«

Vstopila sta v bajto. Ko je srebral mleko, ga je Tončka z zanimanjem, a tudi s pomilovanjem motrila. Zasmilil se ji je. Vajena je bila revščine, a ko jo je gledala na njem, možu najboljših let, jo je zazeblu pri srcu. Zgrabila jo je jeza na Nemce, morda prvič tako zavestno. Hotela je od njega zvedeti kaj več, a mož je previdno molčal, kljub vsej hvaležnosti za postrežbo. Ko je odhajal, ni Tončka vedela več, kakor da mu je ime Martin, a on, da je prenočil v svislih Žvarjeve Tončke.

Tretjo noč je spet potrkalo na okence. Tončka je vstala.

»Tončka, na svisli bom zlezel,« se je oglasilo od zunaj. Bil je Martin.

»Zlezi, kaj še vprašuješ! Zaspaj brez skrbi, zbudim te!«

Tončki se je zdelo tako čudno prijetno in domače, slišati svoje ime sredi črne bohorske noči.

Takrat je prišel še sam. Zatem je privedel s seboj prijatelja, ki je nosil za pasom težko pištolo, zaraščen pa in zmrašen kot brezova metla. Tončka ga je sprejela kakor Martina. »Tak revež je kakor Martin,« si je mislila in v svitu, čeprav sama sirota, pristavila več mleka, ali pa je tisto malo delila obema. Potem so prihajali trije, štirje in več. Tončka je spoznavala njihove tajne in postajala ponosna, ker so ji zaupali. Iz poedincev je nastala četica, komandant je bil Janez, odkrit, veder in premišljen človek. Tončka jih je spoznala v dušo, kakor jim bi bila mati. Kadar je v temi, v viharji noči hrupno treščilo na okence, da so zašklopotala šipe, je vedela, da je to železna Janezova roka. Ko pa se je oglasilo tiho, prizanesljivo, je spoznala, da trka tako samo Martin. Čisto drugače jo budi norčavi Rok, ali vedno nasmejan Blisk, ali suhi Marko, s svojimi tenkimi členki zabobna po šipah, kakor bi se vsula toča. Tončka je vstajala noč za nočjo. Včasih so jo klicali posamič, drugič je pred, bajto prihrumela vsa četa. Tedaj Tončka ni pokazala več v svisli, odrinila je leseni zapah in nastežaj odprla.

»Vstopite, fantje, ogrejte se! Mraz je, da zajci cviliijo po Bohorju.«

In so vstopali, se greli pri plapolajočem ognju in pretresali novice. Pred Tončko niso skrivali ničesar več. Ona pa jim je pomagala, kolikor in kjer je mogla. In medtem, ko so se v revni sobici prerivale kar prevelike postave partizanov, so se vrstila naročila:

»Jutri, Tončka, stopi v Senovo, pohiti v Rajhenburg, podvizaj se v Sevnico in poizvedi, ugani in izvočaj kaj počenjajo in nameravajo Nemci.«

Komandant Janez je naročal, Tončka je voljno sprejemala naloge. Drugič se je naročilo glasilo za Planino, Pilštanj, Št. Vid ali Jurklošter. Tončka je šla, hitela v snegu, burji ali dežju. In ko se je vrnila, je poročala in gledala s krotkimi rjavimi očmi, kakor da opravljeno delo ni zahtevalo od nje niti najmanjšega napora. Točno in zanesljivo je bilo vse, kar je prišlo iz njenih ust.

Iz Sevnice, Senovega in Planine vas hočejo stisniti Švabi. Pripravljajo se, pazite se, fantje moji! Ko bo zrelo, vam povem, kako jih ukanete.

Ko so se nekoč v strašni burji morali umakniti z Bohorja na daljni Pokojnik in še dalje, je potrkalo spet pri nji.

»Tončka, pozdravljena!« so se oglašali pod oknom.

»Kam, za boga?« je bila že pri oknu.

»Proti Veterniku, Tončka,« se je k oknu priril Janez.

»Pa v takem?« Še pod streho jo je treslo. Zunaj se je gost vztrajen dež mešal z do kolenom visokim snegom. V vetru so stokala drevesa.

»Moramo, moramo!«

»Počakajte, z vami grem, vodila vas bom. Kaj mislite! Zgrešili bi, fantje, v Bohorju se zgubi lisica, kaj šele človek!«

Čuli so tekanje v temni sobici, potem je stopila med nje.

»Vzemite, vsak trohico, nimam več.« Podelila jim je zadnjo zagozdo ovsenjaka. Jemali so tiho in roke so se jim tresle ob toliki dobroti. Potem so tavalili ure in ure. Če je kdo omahoval, ga je bodrila, češ kmalu bo, kmalu, potlej počijete. Pa je trajalo še in še.

V zori se je vračala, dež je še lil, snežna brozga je odvratno čofala v votlih čevljih. Ona pa je mislila na svoje fante. Kdo ve, kako se bo končal ta dan za nje. S treh strani hitijo nad nje, hudiči, skrb se ji je zajedla v dušo, jedka in mrzla. Prepričevala se je, da njenih fantov nikdo ne zmore. Hladno in odločno se je zbrala, ko je okrog poldne surovo zabobnelo po vratih bajte. Stopila je ven, med krdelo Nemcev.

»Glej, glej ženšče!« je zarežal nekdo izmed njih. »Niti ne ustraši se ne.«

Brez najmanjše zadrege je stala pred njimi.

»Kje so oni ptički, hm?« jo je dregnil komandant s pištolo pod brado.

Tončka se je vstopila predenj še trdneje, še bolj brezbrizno. Obraz ji je prepregla velika nevednost.

»Ne razumeš?« se je togotil komandant.

Brž se je našel nekdo ter smešno skrpucano poskusil prevajati njegovo vprašanje. Tedaj se je začudila, kar se je le dalo. »Kaj, koga naj bi videla? Jaz nikogar.«

»E, lisica hostna, tebi je znano vse.« Nemec je postal vedno bolj surov. Ona pa ne in ne.

»Kaj pa tele stopinje v snegu, ha?« je kazal pod okno, kjer je bil sneg vse križem razmešan.

Tončki je všel smeh, tako pristen in ravnodušen, da so jo vojaki presenečeno pogledali.

»Vaše so, nemške.« Je odvrnila mirno, kakor bi bila rekla, dober dan.

Nemci so obstali odprtih oči in dolgo je trajalo, preden se je zbral njihov vodja.

»Kaj blebečeš, čudno ženšče?« je zarežal vanjo, a videlo se je, da mu manjka trdnosti. A ona še hladneje kakor prej:

»Kaj se le čudite! Takale gruča jih je bila, kakor vas.«

»Naših?« So vprašali vsi na en mah.

»Seveda vaših, od Senovega so prišli in vpraševali po onih, tako kakor vi.« Zdelo se ji je, da se je z odgovarjanjem še bolj utrdila.

»In?« je bolj v skrbeh kakor radovedno vprašal komandant.

»Povedala sem jim kakor vam. Pa so odšli.« Tončka je že uživala: »Speljala vas bom, pesjane!« je pomislila hlasno — zvodila, da se boste znojili preko Bohorja kakor še nikdo!«

»Sakrament!« je zarentačil oni. »A v katero smer so odšli?«

Tončka je stopila za bajto in jim pokazala v smer, kamor je ponoči odšla partizanska četa. Nerazločne stopinje so se še poznale v brozgi. Dobro je vedela, da po stopinjah svojih vojakov Nemci v hostah ne vohajo. In res, komandant je že ukazoval:

»Za našimi ne smemo, sicer se ne snidemo z banditi. Zgrabiti jih moramo od več strani, jih stisniti in tudi, če bi bili kot mravlje, nam ne morejo uiti. Na levo!« je zamahnil z roko in odšli so proti Skalici, prav v nasprotno smer.

Tončka se je oddahnila, vsaj zaenkrat. A če spoznajo prevaro in se vrnejo? Znala se jim bom umakniti. Če zažgo bajto? — Naj jo. Lepša bo zrastle na istem mestu.

Čez dan se je večkrat zdrznila. Motile so jo puške in mitraljezi, ki so v poslednjih lajali sem od Pokojnika, zdaj močnejše, pa spet pritajeno, kakor je potegnil veter. Šele v mraku so popolnoma utihnili.

Čeprav utrujena do smrti od naporne nočne poti, ni zatisnila očesa vso noč. Zajela jo je tesna, mrzla samota. Vso noč ni potrkalo na okno. Pred očmi so se ji vrstile slike njenih fantov. Kod hodijo, — so se izvili iz nemške pasti? Izmučeni, so se ji zapirale veke, a vedno znova je odpirala oči, se dvigala na borni postelji, strmela proti oknu in napeto poslušala, kdaj bo zunaj zaslišala znane korake. A ni jih bilo.

Še pred svitom se je dvignila, oblezla bližnje hoste in pohitela v Zajsle k sosedom in vpraševala po partizanih. Vsa poročila so govorila isto: izvlekli so se, obšli Nemce prav ob času, ko so domala bili že v kleščah. Nemci so osramočeni divjali in streljali od togote, ko so sestopali, eni proti Blanci, drugi proti Planini, tretji proti Sevnici in v Kozje. Prazen dim. Tončki je vriskalo srce od radosti. Fantje so živi, zdravi!

Tako je bilo nešteto krat skozi tista leta, čestokrat pa tudi žalostno, bridko. V bajto so nosili ranjence, večkrat komaj še pri življenju. Ostajali so pri njej in iz njenega

srca je lila nanje ljubezen kakor od plameneče bakle. V takih prilikah se je razdala vso.

In srečo je imela Tončka, srečo vse do tistega dne, ko se ji je primerilo tisto. V prvem večernem mraku je bilo. Partizani so napolnili bajto, da so se tiščali drug drugega, kakor ribe v olju. Tončka se je komaj prerivala med njimi, da je zdaj pa zdaj vrgla na ogenj kos trhlega bukovega štora. Zunaj je bila huda megla, ki se je potuhnjeno kradla do kosti. Četita je spotoma nekoliko počivala. Kakor že večkrat, je pogovor nanesel, da pojde Tončka drugi dan po opravkih v Brežice.

»V Brežice? Zares?« se je nekdo zavzeto oglasil.

»Posla imam tam,« je dejala Tončka.

»Pa ne bi hotela stopiti še do naših? Perila nimam, znoj in mokrota sta ga snedla na meni.«

Kajpak je obljubila. Pa saj skoro ni utegnila, druga za drugo so se vrstile želje.

»In k našim v Sromlje!«

»V Artiče, k materi!«

»V Pišce!«

Sto želja. Temu srajco, onemu pozdrave za mater, očeta, dekleta. Kdo naj vsem ustreže! Tončka je obljubljala. Pri soju plamenčkov je z zadovoljstvom opazila, kako jim lega na obraze nov, lep izraz, ki ga je tja pričaralo pričakovanje. Stik z domačimi. Tudi njej je bilo mehko pri srcu, in kakor bi jih hotela v tem še bolj utrditi jim je znova zatrjevala: »Brez skrbi, fantje moji, vse bom opravila.« Ko so odhajali, so bili zadovoljni vsi, oni in ona.

Drugi dan je Tončka oblezla vse kotičke okrog Brežic, stikala po sromeljskih in piščekih goricah, hitela po klancu v Artičah. Previdno se je predstavljala, tipala za odgovori in po ovinkih poizvedovala, če je naletela na pravo hišo ali ne. Pravtako so jo sprejemali oni, kamor je prišla. Šele potem, ko je Tončka do pike opisala brata ali sina, povedala za pravo hostno ime, so jo sprejemali, radostni in ginjeni obenem. Ni jim mogla dovolj naglo in natančno opisati vsega, kar so želeli, in kar je vedela sama.

Vračala se je drugi dan, čez hribe, po stranpotih. Železnici ni zaupala. Šibila se je pod težkim, nabitim nahrbtnikom. Uživala je v mislih, kako bo vzradostila svoje fante. Za vsakogar je imela pripravljeno mehko besedo matere, očeta, brata, dekleta. Previdno se je ozirala naokrog, preden je prečkala ceste, in naglo izginjala po gozdnih poteh. Za sabo je že imela senovški rudnik, Reštanj je ostal za njo. Jelša! Čudno samotno se ji je iznenada zazdelo. Nikogar na vasi, nikogar na oknih. Zaslutila je, da nekaj ni v redu. Pospeshila je korake, čeprav se je komaj ustavljala strahotni utrujenosti. Pet ur hoda! Pravkar se je poganjala vkreber nad nizkim, mladim smrečjem. Takrat je zavrelo dobrih petdeset korakov nad njo. Na goličavi se je pokazalo krdelo esesovcev. Žlobudrali so, mahali z rokami, kazali na njo in vpili: »Stoj! Stoj!«

Pomislila je samo na eno: »Dobiti me ne smejo!« Pogrnala se je s kolovoza in se vrgla v smrečje pod njim. Nad sabo je zaslišala strele. Še bolj se je zapodila navzdol. Ni pomišljala na korenine in skale, padala je, stežka vstajala z nahrbtnikom, oprijemši se mladih debel in se gnala na-

vzdol. Tedaj ji je iznenada zmanjkalo tal, padla je globoko. Ni se mogla več pobrati. Na desni prsni strani je začutila hudo bolečino. Obtežena z nahrbtnikom je padla na štrcelj posekane mlade smreke. Sapa ji je pošla, zasvetilo se ji je pred očmi in spet stemnilo. Za hip je izgubila zavest. Z vso silo se je zbrala, vstala in omahovala dalje. Streljanja ni več slišala. Takrat šele si je oddahnila. Bolečine je sedaj občutila vse bolj. Zaskrbelo jo je, kako bo zmogla vso pot do kože. Pomislila je na fante, ki iskrenih oči čakajo na pozdrave, naročila in pošiljke. Potlačila je bolečino in lezla v hrib na nasprotni strani. »Tudi tod se pride do bajte,« je pomislila. Do kože je prilezla vsa onemogla. Odpahnila je vrata in se v izbi vrgla na staro skrinjo. Osvobodila se je bremena. Potem se je sključila in z rokami zakrila oči. Premagana nevarnost, nečloveški napor in bolečine so nujno zahtevale počitka. Zatisnila je veko. Sama ni vedela, kako dolgo je bila tako. Ko se je zdrnila, je videla, da je skozi okenca lezel prvi mrak. Planila je pokoncu, toda ostru bolečina jo je prisilila, da se je sesedla na skrinjo.

»Kaj je z menoj?« je vzklila. Zbala se je ob misli, da bi jo bolečina mogla zdelati tako, da bi morala ostati v postelji. Spomnila se je, da še ni raznesla zadnje številke »Novega časa«.

»Uh, če bi zares onemogla in ga najdejo Nemci!« Ta misel jo je vrgla pokoncu. Izpod podnice je potegnila sveženj časopisja, ga zavila v rumeno ruto in stopila v mrak.

Trda tema je že zagrinjala bajto, ko se je vrnila. S težavo je zakurila v peč, ob vsakem zgibu jo je strahovito zbadlo na desni strani prs. Toda hotela je napraviti ogenj, pričakovala je partizane. Ko je zaprasketal ogenj, se je sesedla na posteljo in razprtih oči gledala v strop, kjer so trepetale medle sence, ki so jih metali plamenčki iz peči. Tedaj so se zunaj oglasili koraki, potrkalo je na okno. Tončka se je nasmehnila, češ: »Saj vas poznam!« Stežka se je dvignila na postelji.

»Odprto je, le naprej!«

V izbo so prihajali njeni fantje in jo pozdravljali.

»Kako, Tončka, že nazaj?« je, še med podboji, vpraševal Martin.

»Mar sem prišla prehitro?« je odvrnila, ne da bi se dvignila. Tokrat se jim je zazdela drugačna kakor navadno. Ona je premagala bolečine, vstala in razvezala nahrbtnik.

»Vse sem obhodila, fantje moji, povsod sem bila, kakor ste želeli.« Iz velikega nahrbtnika je jemala, kar je prinesla. »Tu ti je perilo, Ris. Domači te pozdravljajo. To je tvoje, Martin, potica. Bodi zdrav, so rekli doma. Iztok, evo ti kruha in tobaka. Dobro se drži, pravijo doma. Dimka je teletila, junčka ima. Marko, na, vzemi, droženka je. Mati te pozdravljajo, dekle tudi...« Tako se je vrstilo, dokler ni bil globoki nahrbtnik prazen. Potem je spet sedla na posteljo. Nastali so lepi, pristrčni trenutki. Obdarovanci so delili dobrote s tovariši, steklenica z droženko je romala iz roke v roko. Tončka jih je gledala s toplim zadovoljstvom. Prijetno ji je bilo ob misli, da jim je to veselje pripravila prav ona.

»Tončka, s teboj pa ni nekaj prav,« se je Janez pri-maknil k njej. Gledal jo je naravnost, da se je zganila v

zadregi. Nerodno se je branila, kakor se brani dobrotnik, ki noče, da za njegovo darežljivost zvedo tudi drugi. Nazadnje jim je povedala vse. Prizadevali so si, da bi ji pomagali.

»Ne brigajte se fantje moji, minilo bo. Tončka je kakor dren: zasušijo se, kamor ga udariš, a je potlej trši kakor prej,« jih je zavračala.

A ni bilo tako. Tončka je po tistem dogodku skrajala delala navidez kakor prej. A kdor jo je poznal globlje, je vedel, da se je v njej nekaj spremenilo. Temne, modrosive lise pod očmi so zgovorno pričale, da jo muči bolečina, da trpi tiho, vdano. Podplutba na desni strani je sicer izginila, čutila pa je, kako je globlje nastajala druga, nova bolečina in je tam pričela kljuvati in žgati. Toda Tončka se bolečini ni vdala. Oči so ji postajale motne, bolne, obraz ji je upadal. Izraza bolečine ni mogla več skrivati. Njeni prijatelji so jo pogledovali s skrbjo. Povečini so slutili, da se je v to dobro bitje zajedla najbolj neizprosna bolezen, ki jo bo grizla in izgrizla do kraja. Nikdo izmed njih si ni upal spregovoriti prvi, slehernemu se je zdelo, da bi s tem še bolj razgrebel rano, ki najhujše boli njo samo.

Neke noči pa se je zgodilo. Na poti z Lisce na Vetrnik se je Janezova četa zglasila pri njej. Ogenj v peči je že ugasnil, v izbi je bilo temno kot v rogu. Pogovor se je sukal o vsem: o hajkah na Kozjanskem, o vesteh z bojišč, o vsem pač, kar je nanese. Iznenada pa je pogovor utihnil, beseda je zastala. V izbi je postalo tiho, da se je slišal črv, ki je glodal v stropu. Čutili so, da so se v tem molku ujele misli njih vseh. Kdo bo izgovoril?

»Tončka!« V temi je zaplaval negotov, tresoč glas. Bil je Iztok. Tončka se ni oglasila, vsi pa so čutili, da se je zganila na postelji. Slutila je, kaj ji hoče dober, nežen fant.

»Tončka!« je ponovil Iztok, to pot že trdneje. »Ti moraš v bolnico.« Tedaj so se sprostili vsi:

»Zares, moraš, vsi to hočemo —, želimo!« Prehitevali so se in se v temi primikali k njej.

»Hvala fantje, toda ne grem!« Odgovor jih je osupnil.

»Tončka, zaradi tebe samo in tvojega življenja!« Janez se je oglašil skoro zapovedujoče.

»Fantje moji, zaradi našega življenja ne grem!« je odvrnila odločno, kakor pri njej niso bili vajeni.

»Tončka!« so ponavljali skoro proseče.

»Zaman!« jih je odbila odločno. A kakor bi ji bilo žal te trdote, se ji je zatresel glas, kakor bi zapela mehka, blaga struna. »Čemu me podite od sebe, ko smo vsi tako edini in tako zelo potrebni — domovini. Da, domovini, fantje moji. In kako majhna je moja bolečina napram njeni!«

»Zlata žena!« je vzkliknil Iztok, iskreno in prisrčno, kakor bi zapelo srce samo. Vsi so občutili, kako so se v tem vzkliku zleile njihove duše.

Odslej jo je rak neprizanesljivo razjedal v prsih, ona pa je vztrajala pri svojih fantih. Z njimi je dočakala velike svobode. Strahovito je trpela. A tožila ni, niti takrat, ko ji je kirurški nož brezobzirno izrezal dojko. Obupala ni, ko se ji je zatem strašna bolezen zagrizla še globlje, ni obžalovala ne očitala, ostala je ista kakor prej: dobra zlata žena.

OO OF Slovenj Gradec na skupni seji 25. III. 1945.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Do 24. marca so imele brigade dovolj hrane, ker so jo zaplenile belogardistom in Italijanom v Suhi krajini. Za naslednji dan pa se spominjam, da Tomšičeva brigada ni imela kaj kuhati. Kmetov v bližnjih vaseh, ker so bili dobri nismo hoteli nadlegovati. Štab cone je zato odločil, da mora Cankarjeva brigada dobiti hrano v Dolenji vasi. Ta je bila pod stalno zaščito Italijanov in celo belogardistična. Še isti večer 24. marca je odšla Cankarjeva brigada v vas in je vkljub belogardistični postojanki nabrala veliko hrane. Isti večer je odšla Tomšičeva z dvema bataljonoma po hrano v Sajevec, ki je prav blizu Ribnice. Načrt je bil, da gre en bataljon v vas in poizkusi dobiti prostovoljno od kmetov nekoliko hrane, en bataljon pa drži zasedo proti Ribnici. Za v vas je bil dodeljen bataljon tovariša Efenka.

Efenka je bil oprezen. Oba bataljona sta se premikala iznad Sajeveca in Ribnice. Efenka je odšel z bataljonom proti vasi od ribniške strani, drugi bataljon pa je zasedel položaje na hribčku. Efenka je najprej določil za vas samo dve patroli po štiri najhjabrejše borce, ki naj vas samo ogledajo, če ni v njej morda kaka italijanska ali belogardistična patrola. Ti dve patroli sta opazili, da so luči skoraj v vsaki hiši. To se jima je zdelo sumljivo in sporočili so komandantu bataljona. Zato so vse čete najprej vas obkolile, vsaka četa pa je, da se ugotovi, zakaj po hišah gore luči, morala dati močnejšo patrolo. Te patrole so ugotovile, da so v vasi Italijani in beli, nakar je dal Efenka ukaz, da naj bataljon vdre v vas ter stiska obroč, da ne bo mogel nihče pobegniti iz vasi.

Ko so se čete začele počasi pomikati proti središču vasi, se je pred vsako četo premikala patrola, katere so prišle prve v sredino vasi. Belogardisti in Italijani jih še vedno niso opazili, borci iz patrole so se ustavili prav pred okni. Začeli so ogledovati kaj delajo belogardisti in Italijani. Šele sedaj so jih opazile belogardistične straže, vendar še vedno niso vedele, kdo da je, ker je bila zelo temna noč. Njihove straže so odšle to javit belogardističnim komandantom, medtem pa so naše patrole zvedele za njihovo parolo, ki se je glasila: »Naši.« Naše čete so obkolile že vse hiše, do resne borbe pa še ni prišlo. Ko je prišel Efenka do sredine vasi, je dal povelje naj začnejo streljati na Italijane in belogardiste. Bombaši in mitraljezci so začeli vdirati v hiše, belogardisti pa kar na pol bosč in goli skozi okna. Pri treh hišah so naši borci zalotili italijanske oficirje, kako so se zabavali z dekleti. No, partizani so pustili ta dekleta pri miru, izpodili so jih le iz hiš in pobrali vso opremo, katero so pustili italijanski oficirji, ker je niso imeli več časa vzeti s seboj. Ko so belogardisti skakali skozi okna, so vpili: »Naši!« Efenka, ki je stal s patrolo sredi vasi, je tudi začel klicati:

»Naši, naši!« Zato so belogardisti tekali proti njemu in ko so prišli prav do njega, jih je Efenka grabil za vrat

rekoč: »Da, sedaj ste res naši!« In potem jih je izročal patrolam, ki so jih takoj odpeljale. Vse to je trajalo kake pol ure. Nastala je tišina. Borci so skakali od hiše do hiše in pobirali opremo in ostali material, ki so ga pustili Italijani in belogardisti. Patrola, ki je bila v vasi, je štela 30 belogardistov in 10 Italijanov, med njimi so bili trije oficirji. Borci so zaplenili dva para oficirskih škornjev in popolni uniformi, v kateri sta se dva takoj oblekla. Bataljon je dobro pregledal vso vas, nato pa so začeli pobirati hrano in sicer pri tistih hišah, kjer so zasačili italijanske oficirje.

Brigade so počivale preko dneva na svojih položajih do 25. marca zvečer. Ko se je naša brigada dobro spočila, smo se začeli učiti z ravnanjem težkega minometa, katerega je brigada zaplenila v Suhi krajini. To je bilo prvo težko orožje Tomšičeve brigade, ki ga je zaplenila. Ena četa je odšla na griček, namestila minomet proti Ribnici in jo začela obstreljevati. Prva mina, ki je bila izstreljena, je padla v bližino Ribnice, v Ribnico samo jo pa nismo mogli vreči. Italijani so v odgovor začeli streljati s težkim topništvom. Proti večeru je prišel iz štaba cone kurir z novimi nalogami: Premik brigad na nove položaje. Tako so se pripravile brigade še isti večer na pot. Pred seboj smo imeli dolgo pot. Morali smo se vzpenjati na visok hrib od Dan in od tod proti Dragi in Podpreski. Zaradi temne noči in gozdnih potov se niso mogle brigade hitro premikati, mudilo se nam pa tudi ni nikamor.

Cankarjeva in Gubčeva brigada, ki sta šli po cesti proti Jelenovem žlebu, sta v gozdu počivali, proti jutru pa nadaljevali pot. Kljub temu, da smo bili sredi samih gozdov, se nismo premikali brez predhodnic. Obe brigadi sta bili že v bližini Jelenovega žleba, ko je naletela predhodnica na Italijane. Italijani so tudi počivali in so prav vstali ter se pripravljali na nadaljnji marš. Ravnokar so se razporedili. Štab operative cone je hitro ukazal, naj bataljoni zasedejo položaje na vrhu hribov, da jih ne prehite Italijani. Prišlo je do kratke, a silno hude borbe. Italijani se niso hoteli za nobeno ceno umakniti iz svojih položajev, naši pa so streljali z vsem orožjem in metali smo bombe. Tomšičeva brigada je bila takrat svoja dva kilometra oddaljena od borbe. Komandant tretjega bataljona, tovariš Efenka, je tedaj, ko je zaslišal streljanje, hitel na pomoč, a ko je prišel do položajev, je bilo že vsega konec. Italijani so imeli 150 mrtvih ter ogromno ranjencev. Brigadi sta zaplenili več minometov, težkih in lahkih mitraljezov, dve radio oddajni postaji ter ogromno pušk in municije. 26. marca zvečer so v mraku prišle vse štiri brigade na odrejene položaje. Gubčeva brigada je odšla v Drago, Tomšičeva in Cankarjeva v Podpresko, kjer je bil tudi štab cone, Šercerjeva pa v Laze. Tu smo počivali dva dni. Po dveh dneh sta krenili Gubčeva in Cankarjeva brigada preko Roga proti Beli Krajini.

Brigade so prišle v okolico Čateža ter se razvrstile po gozdu tako, da sovražnik ni mogel opaziti, kako močne partizanske sile se nahajajo na tem sektorju. Konspiracijo smo morali držati zato, ker je imel štab cone pripravljene nove načrte, in sicer, da gre z dvema brigadama preko Save na Štajersko; dve brigadi pa jima morata ščititi pot preko Save. Za Štajersko sta bili odrejeni Cankarjeva in Šercerjeva brigada. Za zaščitnico proti Ljubljani je odšla Gubčeva brigada, na sektor Litije in za hrbet pa je bila odrejena Tomšičeva brigada. Težko orožje, ki sta ga imeli, sta izročili Tomšičevi in Gubčevi brigadi in vzeli s seboj le lahko orožje.

Nemci niso opazili brigad, ki sta odšli preko meje in sta obe neopaženo prišli na hribe nad Savo. Medtem se je Tomšičeva zapletla z Nemci v borbo pri Javorju in pri Osredku zato, da sta brigadi še bolj neopaženo lahko potovali. Tomšičeva brigada se je prevrgla še isto noč preko meje ter začela z napadom na ti dve nemški postojanki. Najprej je začela napadati Osredok, kjer je bilo v postojanki okoli 40 Nemcev. Brigada je morala napadati vso noč in ves naslednji dan zato, da bi nemške sile, ki so se nahajale v bližini Save, šle na pomoč Osredku. Ta njihova postojanka je bila precej močno utrjena v stari cerkvi in šoli, ki je bila tik cerkve. Ponoči smo se približali cerkvi, zjutraj pa so Nemci začeli izpadati iz postojanke. Ti njihovi izpadi niso imeli nobenega pomena, ker je bilo premalo Nemcev in so zato večinoma obležali okoli postojanke. Okoli sedme ali osme ure je pridrvela po skritih poteh nova kolona Nemcev in nas hotela napasti v hrbet. Toda to kolono sta opazila naš drugi in tretji bataljon, ki sta bila na položajih proti Litiji. Prvi bataljon je zato še naprej napadal in obstreljeval s težkim minometom. Bataljona v zasedah pa sta pričakovala Nemce in jih pustila v neposredno bližino. Nastala je huda borba, ki je trajala tu ves dan. Nemci so izvršili drzen napad na naša bataljona, a med borci je nastal smeh, ko so videli, kako Nemci drzno napadajo. Nemci so kar leteli pod naše težke mitraljeze. Ko so Nemci na Osredku videli, da jim prihaja pomoč in da se razvija močna borba v bližnjem gozdu, so izpadli, a naš bataljon jih je začel podirati; padlo jih je okoli 30. Okoli 12. ure so Nemcem prišli na pomoč avioni, ki so krožili nad položaji. A tudi ti niso imeli uspeha. Okoli 1. ure popoldne je nastala za nas večja opasnost, posebno za bataljon, ki je prišel pod križni ogenj.

Tretji bataljon je jurišal, za njim pa še drugi bataljon. Vendar so šele s tretjim napadom pognali Nemce v beg. Juriš za Nemci je trajal pol ure in tekli smo za njimi kake štiri do pet kilometrov. Tu so se šele borci ustavili in so se začeli norčevati iz Nemcev, češ, sedaj ste pa pokazali vso svojo hrabrost in tudi, kako dobro znate varovati svoje meje.

Nekako ob šesti uri so se začeli borci vračati na stare položaje in to počasi, ker so mimo grede ogledovali

teren in iskali opreme in orožja, kar so odmetavali Nemci na begu. Dobili smo okoli 40 oprem. Dva bataljona pa sta začela z novo borbo, kajti v postojanki je bilo še šest ali sedem Nemcev, ki so se še vedno zagrizeno branili. Nismo jim mogli priti do živega. Proti večeru se je brigada začela premikati nazaj proti meji. Plen je bil precej velik, zaplenili smo okoli 30 pušk, dva lahka mitraljeza ter veliko opreme in municije. Nemci so imeli okoli 70 do 80 mrtvih, mi pa tri in osem lažje in težje ranjenih.

Ko smo že bili čisto na meji je prišla za nami močnejša sila, tako, da je bilo vse črno vojaštva okoli Javorja in Osredka. Toda mi smo se počasi umaknili preko meje. Borci so bili lačni, ker nismo imeli ves dan časa, da bi se najedli. Kuharji so nam pripravili dobro večerjo, tako, da so bili vsi borci zadovoljni. Takoj nato je brigada šla nazaj preko meje v vas Leskovec. Borci so kar naprej govorili: no, sedaj sta prišli obe brigadi že preko Save. Vse nas je zanimalo, kako so prešli Savo in če se jim je posrečilo priti brez borbe. V Leskovcu smo morali paziti, da nas ne bi napadli beli, ker so imeli ta sektor zelo pod kontrolo. Ko se je brigada približevala Leskovcu, je bila v vasi manjša belogardistična patrola, a je takoj pobegnila, čim nas je zapazila.

Brigada je nato odšla preko proge pri Višnji gori nad tunelom proti Notranjski. Dobila je nalogo, da se premakne na Notranjsko, kjer je bilo takrat zaradi odsotnosti Šercerjeve brigade manj partizanov, samo dva odreda. Brigada je odšla preko Ilove gore, Turjaka do Mokreca. Tu je ostala nekaj dni in operirala okoli Pijave gorice, Turjaka in Roga.

Tomšičeva brigada je v dneh pred 2. in 6. aprilom 1943 napravila zasede v bližini Pijave gorice, na glavni cesti Ljubljana—Kočevje. Po tej cesti so Italijani prevažali hrano za njihove postojanke v Velikih Laščah, Ribnici in Kočevju. Tako jim je brigada zaprla pot. Zaseda se je raztezala v dolžini treh kilometrov, in to od vasi Brezje v bližini Pijave gorice do Sv. Ahaca. Da pa ne bi bila brigada iznenadena, se je zavarovala z manjšimi patrolami in zasedami proti Velikim Laščam pri Ločniku. Ko so se naše patrole premikale proti Ločniku, so pod Sv. Ahacem naletele na italijanski kamion z vojsko, ki se je peljala iz Velikih Lašč proti Ljubljani. Da bi jim ne mogel uteči, so naši napravili zasede v hudem ovinku. Ko je kamion pripeljal v bližino zasede, so spustili na njega rafal. Zadetek ni bil dober, vendar se je šofer tako zmedel, da je kamion prevrnil pod cesto, kakih dvanajst metrov globoko. Do kamiona naši niso mogli priti, ker je takoj za njim pripeljala blinda. 3. aprila so se na tem področju pričele hujše borbe. Močnejše italijanske kolone so hotele prodirati iz Ljubljane, a mi jim nismo pustili. Že prvi dan so bili odbiti in so se vrnili nazaj. Še isti večer je brigada napadla belogardistično postojanko na Pijavi gorici.

(Se nadaljuje)

ŽIVLJENJE IN DELO NAŠIH ORGANIZACIJ

NEKATERE SLABOSTI IN POMANJKLJIVOSTI PRI URESNIČEVANJU II. KONGRESA ZB NOV SLOVENIJE

II. kongres ZB NOV Slovenije pomeni v razvoju naše organizacije važen mejnik. V poročilu in sklepih kongresa so politično osvetljene in začrtane najvažnejše naloge naše organizacije. Z njimi je Zveza dobila določnejšo in bolj živo vsebino dela, kot doslej. Z izvenarmadno vzgojo ljudstva kot najvažnejše naloge naše organizacije pa je ta vsebina dobila tudi pravi patriotični, borbeni in revolucionarni značaj.

V pripravah za volitve v skupščino LRS so kandidati mnogo razpravljali z volivci o mednarodnem položaju; o vlogi Jugoslavije v borbi za mir na svetu in o odločni pripravljenosti narodov upreti se vsakemu napadalcu, ki bi posegal po naši neodvisnosti. Po vsej Sloveniji so delovni ljudje enoglasno odobravalii zunanjo politiko našega vodstva in pripravljenost, upreti se vsakemu napadalcu. Po terenu je vsepovsod pripravljenost za sodelovanje v izvenarmadni vzgoji v različnih oblikah. Želja za spoznavanje moderne tehnike, sodobnega načina vojskovanja oziroma pripravljenost usposobiti se za obrambo domovine v primeru napada je tako velika, da jo organizacijsko do sedaj nismo bili niti sposobni zajeti niti usmerjati.

V drugi polovici lanskega leta smo pristopili k organizaciji izvenarmadne vzgoje. Po terenu je bilo večje število raznih manevrov in vežb. II. kongres ZB NOV Slovenije je izvenarmadno vzgojo postavil kot osnovno nalogo organizacije ZB, da s pomočjo političnih in društvenih organizacij pripravljamo vse naše ljudstvo za obrambo neodvisnosti in svobode naše domovine, če bi zato nastala potreba.

Manevri, ki so jih izvedli po II. kongresu v Kranju, Mariboru in Ljubljani, so pokazali velik tehnični in organizacijski napredek, kakor tudi napredek množičnosti udeležbe. Saj je na vsakem manevru sodelovalo po več tisoč ljudi. Prebivalstvo navedenih mest je pokazalo v teku vežb visoko disciplino in resnost, tako da lahko trdimo, da te vežbe pomenijo velik napredek v primeri z vežbami v lanskem letu. Poleg uspehov, ki se vidno kažejo v izvenarmadni vzgoji po II. kongresu Zveze borcev, pa je vrsta slabosti in pomanjkljivosti, ki ovirajo, da ne gre ta naloga v tako širino kakor jo je nakazal II. kongres, da bi namreč vsak naš državljani in državljanka od otroka do starčka sodeloval v eni ali drugi obliki izvenarmadne vzgoje, da bi vsaka vas, mesto in podjetje imelo svoj načrt obrambe.

Navedli bi nekatere osnovne slabosti, ki ovirajo uspešno uresničevanje sklepov II. kongresa. Na terenu je še mnogo primerov, ko osnovne organizacije ne dobivajo dovolj ali skoro nobene konkretne pomoči od okrajnih funkcionarjev. Ni malo primerov, ko ti tovariši ne prenašajo niti nalog na osnovne organizacije, ali pa jih prenašajo pomanjkljivo in izmaličene. Osnovne organizacije pa dobivajo premalo pomoči in kontrole od okrajnih odborov Zveze borcev zato, ker le-ti (okrajni odbori) še vedno ne delujejo kot celota. So primeri, ko je 25 % pa tudi 50 % članov okrajnega odbora nedelavnih, tako da ne prihajajo niti na odborove seje. Zaradi tega leži vse delo okrajnega odbora le na nekaj ljudeh, največkrat pa samo na sekretarju in morda še na kakšnem članu sekretariata. Na ta način seveda okrajni odbor ne more izvrševati vseh nalog naše organizacije. Zato ostanejo celi predeli okrajev organizacijsko neobdelani in naloge v teh krajih neizvršene. Same seje okrajnih odborov često niso na tisti višini kot bi lahko bile, če bi predsedniki in sekretarji seje bolje pripravili, tako da bi celoten kolektiv spoznal položaj in odšel s seje z jasnimi smernicami ter s čisto določenimi nalogami. Kjer seje nišo pripravljene, tam se po navadi tudi zavlečejo več ur ter postanejo mučne. Po končani seji pa člani niti ne vedo, kakšne so sedaj pravzaprav njihove naloge. Zato ni čudno, da se tovariši izogibajo sej. Na okrajnih odborih je tudi premalo politično zaostrena disciplina in čut odgovornosti. Premalo resno se razgovarja s tovariši, ki se ne udeležujejo sej in ne izvršujejo nalog ter se jim ne prikažejo dovolj jasno posledice njihove malomarnosti.

Vzrok, da ne gre delo pri izvenarmadni vzgoji tako v širino kot je to nakazal naš kongres, je tudi slabo delo nekaterih komisij in koordinacijskih teles pri okrajnih odborih Zveze borcev. Ta dva pomožna organa se ponekod neredno sestajata. V nekaterih primerih ne vodijo teh važnih organov najmočnejši in najodgovornejši člani sekretariata okrajnega odbora. Čestokrat te naloge omalovažujejo in se slabo pripravljajo na sestanek. Posledica tega je, da so naloge nejasne in splošne.

Dostikrat pa slabi delo teh organov njihov slab kadroviski sestav. So primeri, da politične in družbene organizacije pošiljajo v koordinacijska telesa tovariše, katere najlažje pogrešajo, namesto, da bi poslali v koordinacijska telesa (svoje) najodgovornejše tovariše, da bi čimbolj kvalitetno in avtoritetno prenesli zaključke na svoje orga-

nizacije. Politične, društvene in športne organizacije po okrajih še vedno niso dovolj konkretno razpravljale na svojih sejah o sklepih II. kongresa ZB NOV Slovenije in zato niso sprejele določenih nalog izvenarmadne vzgoje v svojih osnovnih organizacijah.

Druga naša naloga je sprejemanje našega članstva. Čimprej sprejmimo v članstvo vse one, ki imajo zato pogoje. Ta naloga se sicer uresničuje, saj članstvo samo narašča, vendar pa jemljejo to nalogo okrajni in krajevni funkcionarji preveč mehanično, ne smatrajo te naloge kot politično (nalogo). K ljudem pristopajo prakticistično, ne pojasnjujejo, kakšna je vloga in naloga naše organizacije, kako važno je ostati borec za dokončno izgradnjo socializma pri nas, kar pomeni srečo in blagostanje za naše narode, pomeni pravo socialistično demokratizacijo, socialistične odnose med ljudmi, bratstvo in edinstvo naših narodov, medsebojno pomoč in utrjevanje miru v svetu. To so zgodovinske naloge, ki jih terja še posebej današnji mednarodni položaj. Take naloge naši borci radi in s ponosom izvršujejo, če so z njimi seznanjeni in če jim pomagamo v vsakdanji borbi, ki se bi je na terenu v določenih oblikah proti tistim ljudem, ki skušajo teptati naše socialistične vrednote. Nihče pa nima toliko interesa in razumevanja za dokončno uresničitev socialističnih principov, kakor ga ima tovariš in tovarišica ki je s svojo borbo omogočil zmago naše NOB. Vedeti pa moramo, da je ta oblika borbe mnogo bolj zamotana in za preproste delovne ljudi težje razumljiva kot je bila borba z orožjem v roki. Še posebno je težka zato, ker se mnogokrat skušajo škodljivci in sovražniki teh principov — to je birokrati — v svojem odnosu do ljudi skrivati za našimi zakoni in jih tolmačijo po svojih birokratskih potrebah. Vse to so naloge, ki čakajo naše okrajne in krajeve funkcionarje. Na široko je pojasnjevati ljudem našo socialistično demokracijo, pomen naših zakonov, naše uspehe na gospodarskem polju, mednarodni položaj, vlogo Jugoslavije v svetu in podobna vprašanja. Funkcionarji ZB pa naj vse bolj skrbijo za stare borce in socialno šibke družine, predvsem v oddaljenih partizanskih krajih in kako postopajo z njimi. Da skrb za stare borce res ni dovoljna, se lahko opazi pri razdeljevanju raznega materiala, ki ga daje naša oblast kot pomoč partizanskim krajem za obnovo itd. Dostikrat ne prejmejo te pomoči najbolj zaslužni in najbolj potrebni in to zaradi sebičnosti in pristranosti nekaterih krajevnih funkcionarjev. So tudi primeri na primer v Slovenj Gradcu — ko je Komunalno poverjeništvo omogočilo nabavo gradbenega materiala po planu I. naši socialistični stvarnosti nenaklonjenim ljudem in takim, ki zaslужijo na mesec lepe tisočake, medtem ko tudi

v tem okraju še ni izvršena obnova požganih domov iz NOB. Naši, predvsem okrajni, funkcionarji Zveze borcev se proti takim pojavom premalo odločno in dosledno borijo. Zato se ne smemo čuditi, če nimajo pri izpolnjevanju svojih nalog vedno toliko uspehov kakor si jih želijo.

Nekaj teh primerov našega nepravilnega odnosa do partizanskih krajev in ljudi je tudi glavni vzrok, da se organizacija Zveze borcev prepočasi širi in da še niso sprejeti v organizacijo vsi, ki imajo pogoje. Nekateri člani okrajnih odborov se na sejah pritožujejo, da imajo težave pri sprejemanju članstva. Te težave bodo odpadle le tedaj, če bodo člani okrajnih in krajevnih odborov smatrali to nalogo kot politično nalogo, kajti ljudje niso mrtve številke, ki jih lahko seštevajš po mili volji, ampak so živi ljudje, ki si želijo in zahtevajo pristrčne in odkrite besede sotovariša.

Poleg tega morajo naši funkcionarji, kateri želijo delati, uspešno skrbeti za ljudi, kadar se jim godi krivica in potrebujejo pomoči. Slabo bomo delali, če bomo obiskovali naše člane samo takrat, kadar bomo kaj potrebovali od njih. Z odpravo teh in še nekaterih drugih slabosti bomo uspeli in v kratkem času končno sprejeli v članstvo vse ljudi, ki so stali v času borbe na naši strani in delali po svojih močeh.

Dalje nam je kongres naročil, da dokončno uredimo odlikovanja borcev iz NOB. Za podelitev odlikovanj se je dosedaj organizacija Zveze borcev vse premalo zanimala. Šele po kongresu se nato resneje misli in dela. Pri podeljevanju odlikovanj smo naredili vrsto napak in krivic podelinim borcem, posebno tistim, ki so se po osvoboditvi vrnili na svoje domove, ali v produkcijo. Ker okrajni funkcionarji slabo poznajo ljudi na terenu, so pri predlogih za odlikovanja nekateri borci izostali in tako ostali brez odlikovanja, nekateri pa dobili najnižja kljub temu, da so njih zasluge in junaštva dokaj velika. Organizacija Zveze borcev mora zato prevzeti pobudo za dokončno ureditev odlikovanj borcev iz NOB. Predloge za odlikovanje naj dajejo krajeve Zveze in to celoten odbor Zveze borcev skupaj z najstarejšimi borci, ki tam živijo in to za borce terence in za tovariše, ki so junaško izvrševali zaupane jim naloge. Pregled in presoje teh predlogov uredimo na okrajih tako, da skličemo najstarejše borce iz okraja, domačine, ki morda žive izven okraja in tako kolektivno izdelamo predloge. Le na ta način bomo uspeli pravilno rešiti vprašanja odlikovanj.

Po kongresu se je tudi bolj resno pristopilo k dokončni obnovi našega podeželja. V teku je zbiranje konkretnih podatkov o potrebah, ki so še na terenu, da pozidamo nujne primere požganih

domov iz NOV. Za dokončno obnovo je po liniji OF odobren tudi kredit, ki ga morajo dobiti v prvi vrsti družine, ki gradbeni material potrebujejo, ker še niso obnovile svojih domov.

Po kongresu se je tudi bolj zaostрила skrb za partizanske sirote. Okrajni odbori Zveze borcev morajo imeti poimenski seznam vseh dvostranskih in enostranskih sirot iz NOB. Člani okrajnih odborov Zveze borcev jih morajo osebno obiskovati, da vidijo kako živijo in kako skrbijo skrbniki za njihovo vzgojo. So primeri, da nekateri reditelji slabo skrbijo za nje, posebno za one, ki so toliko dorasli, da bi se lahko pričeli učiti kake obrti ali nadaljevali šolanje, za kar pač imajo poklic in veselje. Kadar iščemo različne učence, v mnogih primerih reditelji molčijo ali izjavljajo, da otrok ni sposoben, ali pa, da nima veselja. Skrb za te otroke morajo prevzeti krajevne in okrajne organizacije Zveze borcev in nadomestiti starše. Ti otroci morajo imeti v naši socialistični državi, za katero so padli njihovi roditelji — vso možnost, da se izobrazijo in da se pripravijo za življenje. Za to morajo skrbeti tudi naši upravni forumi.

Še nekaj o poteku volitev v osnovne organizacije Zveze borcev: Na posvetovanjih predsednikov in sekretarjev okrajnih odborov Zveze borcev smo sklenili, da se morajo izvršiti volitve do 15. marca. Po poročilih pa ugotavljamo, da so bile te volitve samo delno izvršene do določenega datuma. K tej nalogi okrajni odbori Zveze borcev niso pristopili dovolj resno in niso dali osnovnim organizacijam dovolj pomoči v pripravah za volitve. Zbori članstva so se vršili v nekaterih primerih brez prisotnosti članov okrajnega odbora Zveze borcev, KO ZB se pa tudi niso pripravili dovolj za volitve. V mnogih primerih krajevne Zveze niso imele predhodne seje odbora, da bi pripravile za zборе predvsem konkretna vprašanja, ki jih je zbor kompetenten reševati na svojem področju in sprejele organizacijske mere, da zagotovijo sto odstotno udeležbo članstva na zborih in pretresle predloge za nove odbore. Tam, kjer te priprave niso bile dovolj vestno izvedene, zbori niso sprejeli konkretnih nalog za svoje delo, tam je bila udeležba 50 do 70 odstotka ali celo manj. Tako se dogaja, da pridejo v nove odbore tovariši, ki ne uživajo zaupanja članstva, ki imajo sicer pogoje, da so člani Zveze borcev in danes z voljo izvršujejo naloge, ki jim jih postavi naša organizacija, so pa mogoče za časa NOB kdaj trenutno pokolebali in s tem izgubili polno zaupanje svoje okolice. Zaradi tega se včasih čujejo pripombe, češ ta meni ne bo solil pameti. Do take slabe zasedbe odborov prihaja zaradi tega, ker se stari borci dostikrat otesajo funkcij z izgovorom, da so že dovolj delali, sedaj pa naj še drugi in podobno. Naši funkcionarji se morajo potruditi,

da te borce prepričajo, kako važno je danes stati na čelu borbe za dokončno uresničitev tistih velikih ciljev, za katere je tudi on doprinesel svoj delež za časa NOB. Poučimo take tovariše, da tako početje danes pomeni kapitulantstvo v sedanjem važnem razdobju naših naporov, ki vodijo naše narode v srečo in blagostanje. Tako se vidi tudi pri tej, kakor vseh ostalih nalogah posledice, če okrajni odbori ne delajo skupno kot celota in če se ne trudijo stalno za izboljšanje svojega dela, ki se naj odraža v stalni konkretni pomoči osnovnim organizacijam.

Na našem republikanskem in zveznem kongresu so bili prikazani uspehi naše organizacije od I. kongresa dalje. Ti uspehi so sicer veliki, toda dani so vsi pogoji za še večje uspehe, če odstranimo te nekatere organizacijske slabosti, ki ovirajo naš napredek. Zaradi tega ne govorimo o uspehih, ampak se omejujemo samo na nekatere slabosti, da bi se jih pri nadaljnjem delu izognili in tako sprostili neizčrpne sile vseh borcev NOB v današnji stopnji izgradnje socializma.

PARTIZANSKI TEDEN V LITJI

Da bi dostojno proslavila 10. obletnico OF se je litijska ZB temeljito pripravila. Za uvod je organizirala množičen obisk groba padlih herojev v Ljubljani. Drugi dan je ZB priredila v veliki dvorani Fizikalnega doma mladinsko popoldne, kjer so borci Kamniško-zasavskega odreda pripovedovali spomine iz partizanskih borb. Zvečer pa so člani in ostali obiskali partizanske grobove na domačem pokopališču. Komemoracije so se udeležili starši pokojnih, njihovi sorodniki in prijatelji. Pevski zbor domačega SKUD je zapel dve žalostinki. Tretji dan zvečer je litijski šahovski klub priredil simultanko, na kateri je 28 domačih šahistov poskusilo svojo srečo. Na posebni prireditvi je Krajevni odbor ZB razdelil 72 družinam Spomenice za njihove padle svojce.

V tem tednu so odkrili lep spomenik padlim partizanom in žrtvam okupatorja. Spomenik je iz kraškega marmornja, devet in pol metra visok, izdelan po načrtu prof. Plečnika. Spomenik stoji ob litijskem mostu, kot kulisa mu služi za ozadje hrib Sitarjevec. Priprave za partizanski teden so močno razgibale litijsko ZB in je želeti, da ostane aktivna tudi v bodoče.

SLOVENJ GRADEC

Zveza borcev slovenjgraškega okraja je za 10. obletnico OF organizirala 12 izletov v partizanske kraje. V ta namen je povabila vse bivše partizane, ki so se borili v teh krajih, da se udeležijo teh pohodov in obiskov partizanskih družin. Na splošno se je ZB močno poživela zlasti po oddaljenih partizanskih krajih, ki so bili doslej precej prepuščeni sami sebi.

Za deseto obletnico so odprli okrajni muzej, za katerega so zadnje mesece zbrali lepe količine dragocenega zgodovinskega materiala. V teh dneh so imeli tudi v vseh večjih krajih predavanja o NOB. Po hribih so kurili kresove, ki so se videli daleč čez mejo in tamkajšnjim Slovencem pričali, da slovensko ljudstvo praznuje svoj praznik. Pri kresovih so bivši borci pripovedovali spomine iz partizanov.

Začeli so z delitvijo Spomenic. Podelili jih bodo 951 svojcem padlih žrtev narodnoosvobodilne vojne. Spomenice bodo delili na posebno svečan način.

KAMNIK

Zveza borcev je organizirala večji pohod na znamenito partizansko točko Šmiklavž nad Moravčami. V Rakitovcu so odkrili spomenik padlim borcem. V Zlatem polju, kjer je okupator leta 1943. pobil 30 talcev, so odkrili spominsko ploščo. Ob tej priliki je bila tudi večja kulturna prireditev, na kateri so sodelovali člani sindikalnih podružnic okoliških tovarn in drugih podjetij. Partizanski pohod so organizirali tudi k Sv. Trojici nad Domžalami. Člani Zveze borcev so aktivno pomagali pri pripravah za 10. obletnico Fronte.

SV. PRIMOŽ NA POHORJU

Nekdanji »Banditengebit«, ki je Nemcem prizadeval težke žrtve, se danes raduje svobode v svobodni domovini. Sv. Primož je lepa vasica visoko v Pohorju, ki je veliko žrtvovala za borbo proti okupatorju. Borba je zahtevala tudi težke žrtve. Za njih oddolžitev so zgradili lep spomenik, ki so ga odkrili ob priliki 10. obletnice Fronte. Zgradili so ga domači kamnoseki iz domačega granita in tudi načrt so si sami zamislili.

PARTIZANSKI POHOD V TINJE NA POHORJU

Mladina s profesorji prve gimnazije v Mariboru je priredila partizanski pohod v partizansko vas Tinje na Po-

horju. Nad pet sto udeležencev tega pohoda se je pripeljalo z vlakom do Slovenske Bistrice, od koder so krenili peš na Pohorje. Na Tinju so priredili lepo kulturno prireditev katere so se udeležili številni domačini. Ravnatelj gimnazije je govoril o Osvobodilni fronti in njeni borbi, zatem so nastopili recitatorji, pevski zbor in dramska skupina, ki je uprizorila Borove »Raztrgance«. Vaščani so bili zelo veseli lepega obiska.

LJUBLJANA-OKOLICA

Okrajni odbor Zveze borcev Ljubljana-okolica je organiziral na dan 10. obletnice veliko proslavo pri Sv. Urhu nad Ljubljano v spomin tamkaj pomorjenih žrtev. Ob tej priliki so se zbrali številni sorodniki padlih žrtev. Podobno proslavo v zvezi z odkritjem spominske plošče je ZB organizirala tudi na Babni gori, kjer se je v zimi 1942-43. zadrževal Izvršni odbor Osvobodilne fronte. Proslave so se udeležili številni aktivisti in bivši partizani od blizu in daleč.

KOZJE

V Kozjem, partizanski vasi na Kozjanskem je tamkajšnji krajevni odbor ZB s pomočjo OOBZ Celje-okolica priredil svečano proslavo ob priliki 10. obletnice ustanovitve Fronte. Prireditev, ki je bila povezana s spominskim govorom in kulturnim programom je potekla zelo lepo in si tamkajšnje prebivalstvo želi, da bi Zveza borcev organizirala tudi med letom podobne kulturne prireditve.

BRASLOVČE

KO ZB Braslovče je za 10. obletnico OF organiziral in pripravil velik partizanski miting na Dobrovljah. Ob deveti uri dopoldne so skupine krenile iz Braslovč in Žovneka po strmih poteh, ki so jih nekoč uporabljali partizani in se okrog poldneva zbrali visoko vrh Dobrovelj. Tam je bila lepa kulturna prireditev, svečana podelitev Spomenic, nato pa prosta zabava.

POMAGAJMO ZGRADITI SLOVENSKI KULTURNI DOM V TRSTU!

Pred nedavnim so v Trstu kulturno-prosvetni in javni delavci ustanovili poseben odbor, ki zbira sredstva za zgraditev slovenskega kulturnega doma v Trstu. Omenjeni odbor je izdal razglas, s katerim naproša tudi rojake in vse narode naše svobodne domovine, naj pomagajo tržaškim Slovencem pri graditvi njihovega doma.

Razglasu tržaškega odbora so se takoj odzvali naši ljudje širom po državi. V Sloveniji pa so ustanovili za zbiranje in sprejemanje v ta namen poslanih denarnih in materialnih prispevkov, poseben odbor.

Precej delovnih kolektivov, organizacij, društev in posameznikov je že zbralo prispevke za

tržaški slovenski kulturni dom. Med imeni odposiljateljev prispevkov, je najti tudi številne organizacije Zveze borcev NOB. Prepričani smo, da se bodo akciji za zbiranje prispevkov za slovenski kulturni dom v Trstu pridružile prav vse organizacije ZB v Sloveniji in sleherni njen član. Kajti slehernemu med nami mora biti jasno, da moramo tudi tokrat pokazati tržaškim Slovencem, da jih nismo in ne bomo nikdar pozabili in zapustili. Že dosedanja prispevki in odobravanje akcije za zgraditev slovenskega kulturnega doma v Trstu to popolnoma dokazuje. Res, z novimi prispevki bomo zaupanje tržaških Slovencev do nas, tudi popolnoma opravičili.

LETNIK III.

ŠTEV.5

Bolec

1 9 5 1

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

Maj

Štev. 5

Urejuje uredniški odbor

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16

VSEBINA:

TITO — TO SMO MI VSI!

POZIV NA ŠESTMESEČNO TEKMOVANJE V POČASTITEV DESETLETNICE
JUGOSLOVANSKE ARMADE

Jelo Gašperšič — »SKOK V OSJE GNEZDO«

Tone Tomšič — VZORNIK KOMUNISTOM IN AKTIVISTOM OF

Slavko Rupel — SREČKO KOSOVEL — PESNIK NAŠE PRIMORSKE

PREKOP ITALIJANSKIH PARTIZANOV

France Šušteršič — NA MEJI

DAN JUGOSLOVANSKEGA VOJNEGA LETALSTVA

OB DESETLETNICI JUGOSLOVANSKE ARMADE

J. Ribičič — SPOMIN NA KRVNI DAVEK LJUBLJANE

Stanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA

M. Š. — RAZSTAVA OB DESETLETNICI OSVOBODILNE FRONTE

Penko Tonka — ŽENA BREZ IMENA

ŽIVLJENJE IN DELO NAŠIH ORGANIZACIJ

NAROČNIKOM IN BRALCEM REVIJ »BOREC«

Ker se je zvišala cena vsemu papirju — tudi papirju, na katerem tiskamo našo revijo — smo morali tudi mi zvišati naročnino za leto 1951. Prve tri številke »Borca« so stale skupaj 45 dinarjev (posamezna številka po 15 dinarjev), medtem ko stane že četrta (aprilska) številka 30 dinarjev. Tudi posamezne naslednje številke bodo stale po 30 dinarjev. Naročnike, ki so že poravnali celoletno naročnino — ki je znašala prej 180 dinarjev — naprošamo, da nam nakažejo še razliko 135 dinarjev, s čemer bodo imeli naročnino poravnano.

Hkrati obveščamo naše naročnike in bralce, da bo izhajala odslej revija »Borec« redno. Tako bodo prejeli naročniki v mesecu juniju tudi junijsko številko. Julijska številka, ki bo posvečena prazniku vstaje — 22. juliju — pa bo izšla okoli 15. julija.

Upamo in želimo, da boste ostali še vnaprej naročniki revije »Borec«, saj vam bo revija prinašala kot doslej zanimivosti in dokumentarno gradivo iz NOB. Prinašala pa bo tudi prispevke, ki se nanašajo na naloge organizacij ZB, krepitve obrambne moči naše države itd.

Obenem naprošamo vse naročnike, da nam zaostalo naročnino (tudi iz prejšnjih let) čimprej nakažejo, s čemer najbolj prispevajo k rednemu izdajanju revije.

Uredništvo in uprava revije »Borec«

»Borec« izhaja mesečno. Posamezna številka 30 din., celoletna naročnina 315 din. Naročnino pošiljajte na upravo revije, ček. račun pri Narodni banki 601-90321-3. Uprava »Borca« Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195. Tisk Celjske tiskarne v Celju.

TITO - TO SMO MI VSI!

OB NJEGOVEM 59. ROJSTNEM DNEVU

Kadar koli govorimo o našem Titu, takrat pravzaprav v njegovo ime zajemamo vso težko in naporno pot našega delovnega človeka v razdobju med zadnjima dvema vojnama, vse nadčloveške napore in junaštva jugoslovanskih narodov v neni enaki borbi s fašistično zverjo, vso bohotno rast in razcvet naše domovine v teh letih po vojni in žal, toda ne po naši krivdi, vse naše zaničevanje in prezir lažiprijateljev napredka na vzhodu, ki za veličastnimi gesli revolucije skrivajo svojo umazano dušo in nenasitno samogoltnost.

Kdor koli pozna težko zgodovino naših narodov, zgodovino malih narodov, mu je razumljivo, zakaj nam je Tito podoba in utelešenje našega skupnega življenja, neodvisnosti in enakopravnosti, za čemer smo vedno težili. Zrasel nam je iz ne-

drij ljudstva, ves skromen in preprost. Njegova pot je pot Partije, preko vseh težav in nasprotovanj, vedno v prvih vrstah, nepopustljivo in neustrašeno. Njegovo ime se v najtežjih dnevih našega časa — v narodnoosvobodilnem boju — zlije z ljudskimi množicami v eno samo nepremagljivo silo našegažitja. Ime Tito je pomenilo borbo za naš prostor na svetu. Odtod nepretrgljiva vez med njim in slehernim poštenim domoljubom, odtod vez junaškega včeraj, danes in vedno. Odtod naša skrb, da bi Tito še dolgo živel v dobro nas vseh, ki mislimo in delamo pošteno.

Ko se na obzorju spet kopičijo črni oblaki preteče vojne nevarnosti, stojimo jugoslovanski narodi na strani človečanstva, vedno neomajni in mi smo ponosni na to, kajti Tito — to smo mi vsi!

Zastopniki delovnega ljudstva in JA so maršalu Titu ob njegovem 59. rojstnem dnevu izročili čestitke

POZIV NA ŠESTMESEČNO TEKMOVANJE V POČASTITEV DESETLETNICE JUGOSLOVANSKE ARMADE

Letos praznujemo desetletnico naše zmagovite ljudske revolucije. Za nami je deset let nezprosne borbe in veličastnih zmag.

Pred desetimi leti se je začelo. Na poziv Partije in pod njenim vodstvom se je dvignilo k uporu naše delovno ljudstvo. Z neomajno vero v moč ljudstva, ki se upravičeno bori za svobodo in za svoj narodni ter gospodarski obstoj, je naša Partija pod vodstvom tovariša Tita zanesljivo vodila naše narode v najtežjem obdobju naše zgodovine in nas povedla v svobodo. Tako je iz nedrij ljudstva zrasla naša Armada, Armada delovnega ljudstva.

Naša socialistična graditev sloni na granitnih temeljih. Oblast je v rokah ljudstva, ki je skovalo bratstvo in enotnost jugoslovanskih narodov in nenehno pogloblja socialistično demokracijo s tem, da vedno širše množice sodelujejo v upravljanju države in gospodarstva. To je možno zaradi tega, ker je socialistična izgradnja rezultat zmage ljudske revolucije, ker nad njo bdi Jugoslovanska armada — čuvar naše neodvisnosti in svobode, čuvar mirne socialistične izgradnje.

Ko nas v miroljubnih naporih za razcvet naše domovine in v skrbi za napredek vsega človeštva ogroža grabežljiva in protirevolucionarna politika vodstva SZ in njenih hlapcev-satelitov, ko skušajo z oboroženimi spopadi na naših mejah, z umori naših graničarjev izzvati novo vojno, je naša velika dolžnost, da bolj kot kdaj koli prej krepimo obrambno in gospodarsko moč naše domovine. Pripraviti moramo vse naše ljudstvo za obrambo vseh pridobitev ljudske revolucije, za obrambo naše svobode in neodvisnosti.

V pripravih na proslavo desetletnice JA, ki bo letos 22. decembra, naj naše ljudstvo z vsemi silami izpolnjuje vse naloge, ki jih zahteva krepitev obrambne sposobnosti naše države.

Zato Glavni odbor ZB NOV poziva na vse-ljudsko šestmesečno tekmovanje od 22. junija do 22. decembra, s katerim bomo najlepše počastili praznik JA — vse družbene in politične organizacije, delovne kolektive, kmečke delovne zadruge in posameznike, da v tem tekmovanju storijo kar največ za dvig gospodarske in obrambne moči naše države.

Pozivamo organizacije ZB, da v tem tekmovanju politično in organizacijsko krepijo svoje vrste, predvsem pa da posvečajo skrb predvojaški vzgoji mladine, izvenarmadni vzgoji vsega ljudstva z vnašanjem v to vzgojo borbenega duha in revolucionarne tradicije domovinske vojne.

Pozivamo delavske sindikate, naj v tem času posvečajo svojo skrb izboljšanju proizvodnje, politično-vzgojnemu delu, ki je še prav posebno važno zaradi novega načina gospodarjenja, delavskim svetom, organom ljudske demokracije in organom ljudske oblasti za čim boljše reševanje vseh nalog, važnih za boljše življenjske pogoje delavcev. Predvsem pa naj vzgajajo delavce v vseh veččinah obrambe kot je delo v PAZ, v gasilskih enotah, v spoznavanju orožja in načinu borbe ter vseh športnih in tehničnih veščinah, ki so potrebne za primerno obrambno pripravljenost vsakega delavca.

Pozivamo organizacije OF, Ljudske mladine in naših žena, naj v tem času razvijejo še večjo skrb za nadaljnje poglobljanje ljudske demokracije s svojim delom v vseh organih ljudskega samoupravljanja in utrjevanja teh organov. Na našem podeželju naj dvigajo kmetijsko proizvodnjo, ki je velik prispevek h krepitvi naše gospodarske in politične neodvisnosti. Razvijejo naj v tem času vse najrazličnejše oblike izvenarmadne vzgoje.

Telesno-vzgojne, športne organizacije in organizacije Ljudske tehnike naj zajamejo v svoje delo množice ter naj posvečajo svojo skrb predvsem tistim panogam, ki imajo obrambni pomen.

Tekmovanje naj zajema poleg internega programa vsake organizacije predvsem naslednje točke izvenarmadne vzgoje ljudstva:

Predvojaško vzgojo: udeležba, kvaliteta in ureditev centrov obvezne predvojaške vzgoje.

Obrambne mere v podjetjih in krajih: aktivnost, utrjevanje in sodelovanje v PAZ, RK in gasilstvu.

Vnašanje v fizikurno in strokovno delo elemente izvenarmadne vzgoje po internih navodilih organizacij Ljudske tehnike in fizikulture.

Minimalni program izvenarmadne vzgoje, ki obsega naslednje: streljanje, plavanje, orientacija in čitanje kart, spoznavanje osnovnega pehotnega orožja in upravljanje z njim ter taktične vaje.

Poleg minimalnega programa izvenarmadne vzgoje pa še vse ostale oblike in ukrepe za jačanje obrambne moči, kot so to mitingi, predavanja, manevri, gradnja strelišč in fizikurnih objektov, taborništvo, posebno pa oživljanje tradicij narodnoosvobodilnega gibanja.

Posebna komisija pri GO ZB NOV bo ocenila uspehe najboljših kolektivov, organizacij in posameznikov. Na dan JA, 22. decembra 1951, bodo zmagovalci prejeli nagrade in priznanja.

GO ZB NOV Slovenije

»SKOK V OSJE GNEZDO«

V DRVARJU NA TITOV 52. ROJSTNI DAN

JELO GAŠPERSIČ

Pomlad 1944. leta. Dahnila je v drvarsko dolino in pregnala zajedljive zimske mrazove. Maj je napolnil z bujnim zelenjem in cvetjem livade in slivove gaje okoli napol porušenega Drvarja. Celo pusti skalnati obronki planine Klekovače, kjer se v vijugah vzpenja Šipadova železnica ter napol goli hribi proti Glamoču, so dobili prijazno lice.

Pomlad prinese nemir in prevzema ljudi. Zdi se, da je poslednja v vojni. S svojimi opojnimi vonjavami vzbuja želje po težko pričakovani svobodi in v mislih riše podobo bodočega Drvarja, ki leži kakor ranjen in raztepen heroj, raztegnjen po dolini. Razmišljaš o tem, kako bo tovarna, ki je vsa razdejana, spet bruhala črne oblake dima, kako bodo ostra rezila žag ob Uncu spet pela nad hlobovino bosanskih gozdov. Vse se zdi nekam blizu in ta bližina Tita, ki dela pod orjaško pečino na vznožju Klekovače, daje človeku toliko vere in moči.

V naši hiši, ki je stala blizu mostu čez rečico Unec in pečino, kjer je bival maršal Tito, smo imeli zadnji teden veliko opravka z urejanjem materiala o Drugem kongresu USAOJ, ki je bil prve dni maja. Bili smo vsi še pod vtisom tistih veličastnih dni.

Popoldne sem imel opravke v Podbrini, kjer je bil partijski tečaj. Da ne bi pešačil, sem iskal našega malega kurirja Jovico, ki je pasel konje, da bi enega osedlala. Mali Jovica, ki se je komaj videl iz svojega angleškega suknjiča, je bil res zaljubljen v svoje konje. Ne vem, ali je bil kdo bolj vesel pomladi, kakor on. Pozimi so konji stradali še bolj kakor mi, zakaj zanje ni bilo sena, sedaj pa je bujne trave na pretek in Jovica vsak dan boža in občuduje konje, kako so zaliti.

Ježe nisem bil vaju in sem ob jelševju gnal konja za povodec. Vsega te nekako prevzame pomlad. Zdi se ti, da je to poslednja v vojni. Nehote se spomnim besed maršala Tita, ki jih je dejal na II. kongresu mladine in o katerih sva se pred dnevi menila s tovarišem Stanetom: »In konec bo vsemu temu trpljenju. Zgradili bomo našo srečnejšo domovino. Nikoli več ne bomo dovolili, da bi se posamezniki okoristili s sadovi veličastne borbe ljudstva. Prezračili bomo naš dom tako, da za vedno izgine tisti smrad, ki ne sme kužiti našega skupnega doma...« te besede se tako zelo ujemajo z opojnim vonjem po svobodi.

Ko sem se vrnil, sem se nenadno spomnil, da bi si stesal posteljo. Res sem si jo pod večer napravil, okorno sicer, a niti sanjalo se mi ni, da bom prespal na njej eno samcato noč. Nekaj se je že govorilo, da Nemci nameravajo napasti Drvar, padalci mi pa res niso prišli na misel.

Nekdo pravi, da nas pride zvečer obiskat general tovariš Matija Maček. In res je prišel, pa je pogovor tekkel pozno v noč. Proti drugi uri je menda bilo, ko smo šli k počitku. Bili so vsi doma: tovariš Rato Dugonjić, Stane Kav-

čič, Slavko Komar, Mile Neoričić, člani SKOJ-a in še drugi.

Drvar je na večer pred rojstnim dnem maršala Tita zajela še kar spokojna noč, ki jo ni motilo drugega, kakor starčevsko sopihanje male lokomotive v strminah Klekovače, ki je vozila tovore, municijo in drugo ropotijo proti položajem, oddaljeni zategli rafali strojnic, votli udarci težkih min za hribi in pa koraki ljudi, ki se še ponoči niso umirili, gredoč po svojih poslih. Kdo bi si mislil, da je prav to noč dozorel peklenski, a vendar brezuspešni načrt feldmaršala Romela, ki je pribežal iz Afrike, in da bo zjutraj izvršen padalski desant na Drvar. Slišati je bilo, da se nekaj pripravlja in tudi ta možnost se je pričakovala. Vendar prav to jutro tega menda ni nihče pričakoval. Res so nemški letalci zelo radi obiskali Drvar. Sem in tja so prileteli posamezni železni ptiči in razbijali Oštrelj nad Drvarjem, zasledovali vlak, ali pa so oprezni izvidniki krožili nad dolino, dokler jih niso obrizgale protiletalske strojnice. Neko jutro so bili nemški strmoglavci še prav posebno strupeni. Zaletavali so se navzdol proti Titovi pečini in metali bombe pred njo, a brez posebnega uspeha.

No, ker Nemci že niso mogli priti na drug način v Drvar, so se namenili za zračno pot padalcev, s katerimi naj bi se potem zvezale z vseh strani prodirajoče divizije na osvobojeno ozemlje.

V Drvarju pred napadom ni bilo mnogo partizanske vojske, samo »prateči bataljon« Vrhovnega štaba, odseki Vrhovnega štaba, poveljstvo mesta in področja, oficirska šola v Šipoljanah in še nekaj drugih ustanov. Edina brigada, ki je bila v pripravljenosti za primer napada, je bila na položajih, ker so Nemci še vedno kje rinili in napadali. Noč pred napadom je bil tudi tovariš Tito v pečini, v kateri je bila napravljena baraka in kjer so mu takrat zastopniki tujih vojaških misij in naših ustanov čestitali k rojstnemu dnevu.

Ob zori 25. maja pa so na letališču v Borongaju pri Zagrebu zahropeli letalski motorji bombarderjev, strmoglavcev in lovcev. SS-ovski padalski bataljon, sestavljen iz ljudi, pobranih iz nemških vojaških zaporov, se je ukrcal na »Junkerse« in tovarna jadrnalna letala. Ves ta številni smrtonosni roj je potem zaplaval v jutranjo vedrino naravnost nad Drvar, nad Tita. Zaman so se kmetje na njivah ozirali za bobnečimi stroji in ugibali, kam je namenjena tolika jata, dokler se ni začelo.

Začelo se je ob 6. uri zjutraj. Poslednje zaspance vrže pokonci neko silovito bobnenje, plat zvona nad pečino in pa streljanje naših protiletalskih strojnic, ki so pozdravile prihajajoča letala z belimi oblački. Ljudje skočijo pred hiše. Ozračje drhti od oglušujočega kovinastega glasu. Letala, ki križarijo nad Drvarjem, se spuščajo vse niže. Že se strmoglavci, ki lete v gosjem redu po skupinah, obračajo

na kljun ter se spuščajo navzdol, zavijajoč s sireni. Od letal se odluščijo prve bombe in s treskom udarijo ob tla. »Štuke« rjovejo in bombe padajo neusmiljeno. Odpira se pravi peklenški ogenj. »Dornijerji« pa se počasi in gospo-sko prevažajo sem in tja. Kaže, kot da bi zastali in po-mahali s krili, kadar se otresejo tovara. Visoko nad njimi pa se kakor prešerni delfini prevračajo lovci. Ti jih čuvajo — za vsak primer seveda. Kaže, da so »Messerschmiti« in morda je tudi kak »Focke Wulf« med njimi.

Delci bomb, ki po volčje zavijajo čez glavo, te pri-silijo k tlom. »Hudo bombardiranje,« je verjetno vsak po-mislil v svoji luknji, ki si jo je izbral za take primere, »potem pa spet nazaj, tega smo vajeni.« Vendar ni bilo tako, stvar se je zasukala drugače.

Tanka umazana meglica, ki so jo dvignile bombe, je ovila Drvar. Ni še pošel prvi bombni napad, kar se ne-kaj utrga od neba. Nizko letijo z gornjega konca nad do-lino »Junkersi« in skozi meglico opaziš, da iz njih skačejo skrčene črne postave, kakor da bi jih sejali za seboj. Od-pirajo se jim padala lisaste varovalne barve, zazibljejo se v zraku in že so na tleh. Najprej je vse skupaj nerazumljivo in neverjetno. Končno pa te prešine spoznanje »strela — padalci!« V trenutku se spomniš vsega, kar koli si kdaj slišal o njih. Res so bili to čisto navadni Nemci kakor kak drugi, vendar pa le nekaj posebnega, ker so prišli od zgoraj.

»Junkersi« se bližajo, padalci že padajo nedaleč pri poveljstvu področja, po ravnini in ob glavni cesti se črne postave izmotavajo iz padal, tekaajo sem in tja po livadah, strižejo z brzostrelkami, mečejo ročne granate in se gru-pirajo. Kaže, da se tudi prav hitro ne znajdejo, saj ne vedo, kaj jih čaka.

K tlom pa se spuščajo mali ustaški dvokrilci in strižejo s strojnicami po grmovju. Prihajajo tako nizko, da razločno vidiš režeči obraz pilota in strojničarja in slišiš šum pro-pelerja.

Še drugo iznenadenje! V meglici nad mestom se pojavi nizko leteča nova jata letal. Počasi letijo brez glasu — pošastno. Kakšni vragovi so to? Jadralna letala! In res še kar nizko nad zemljo se obračajo na kljun, na repu se vsa-kemu odpira padalo, da tako pristane na mestu. Ta ja-dralna letala »planerji« — kakor se imenujejo, so se spu-stila sem in tja po drvarski dolini in iz njih so spet skakali Nemci.

SS-ovski padalci so bili v Drvarju izkrcani. Začne se ples. Zrak napolnijo rezki rafali in sikanje svinčenih če-bel. Ne veš od katerega konca poka.

Vidim na drugi strani Unca malega partizana, ki se tišči za grmom in me kliče: »Druže, druže!« Skočim v Unec, potopim se do vratu, preplavam ga. Od tam gledava, kako črne postave — esesovci — tekajo po poljani in vpi-jejo. Čez travnik bežijo neki ljudje, ženske so med njimi. Rezki rafali — in padajo. Dve postavi se pojavita za grmov-jem in sta v hipu na tej strani. Tovariša Mile in Stane sta. Uberemo jo skupaj čez plano proti pobočju in pa-damo k zemlji, kadar zarjove nad nami letalo, ki seka po grmovju. Blizu nas pade nekaj na tla in se razprši v rdeč-

kast dim. Neke vrste signalna raketa je menda bila. Pod-vizamo se.

Na vzvišenem prostoru ostanem in si zlijem vodo iz škornja. Močno streljanje se čuje proti Titovi pečini. Tedaj te šele z vso jasnostjo spreleti spoznanje o vsem peklen-skem načrtu in te stisne za grlo — »Kaj če je v pečini Tito?«

Naravnost tja je udarila močna skupina nemških avto-matičarjev, saj je imela vsaka od njih svojo borbeno na-logo. Borci »pratečega bataljona« odbijajo njihove na-vale, kakor risi, vedoč, da se za nobeno ceno ne smejo povzpeti čez rečico Unec do pečine, do Tita.

Posamezni partizani ali skupine pa se borijo v mestu, po prvem iznenadenju, v katerem še vsakdo ni zgrabil puške, misleč, da je to navadno bombardiranje. Mnogi so se lovili in streljali na padalce okrog vogalov ter preživljali vse mogoče in nemogoče dogodke. O nekom so pozneje pravili, da so mu precej časa leteli na glavo tulci iz nemškega »šarca«, ker se je skril pod nje, o drugem spet, da se je potajil in so Nemci mislili, da je mrtev. Ponoči pa se je izvelkel.

S pobočja Klekovače se čuje oddaljeno bobnenje in eksplozije na več straneh — proti Bihaču, Srbu, Livanjskem polju. Tu so se Nemci zagrizli v naše položaje, da bi jih prebili in prišli padalcem na pomoč. V Drvarju pa še kar naprej ropota. V napad je šla tudi oficirska šola iz Šipo-ljanov, ki je preprečila nakano Nemcev, da bi naše obšli in jih je odbila do mesta. V Šipoljanah je bil tedaj sedež AVNOJ-a. Nekaj delegatov z mladinskega kongresa je ostalo v Drvarju. Tudi ti so se padalcem junaško posta-vili po robu in, zaplenili »šarca«. Prenekaterega padalca so pobili civilisti, oboroženi odborniki. K sami Kamenici, do-kaj daleč od Drvarja, je zašlo eno jadrarno letalo in se raz-bilo. Nekaj SS-ovcev se je ubilo, dva pa so domačini ujeli.

V tem divjem majniškem jutru, na rojstni dan maršala Tita, so junaško padli vsi člani drvarskega okrožnega komiteja SKOJ. Njihov dom, ki je bil vedno živ, res mla-dinski, je bil ob glavni ulici, kjer je bilo središče boja. Sestanek so imeli v slivovem gaju za hišo, ko so prišla letala. Padalci pa so se spustili prav tamkaj. Sprejeli so — slabo oboroženi — borbo z SS-ovci in so se tolkli skoraj dve uri, dokler je bil kdo živ. Nemci so jih obdelovali z bombami, toda njih je na desetine obležalo pod ognjem mladih komunistov. Padli so sekretar komiteja Duško Bur-sač, Duško Bajič, Roza Omanović, Zora Zeliković, obe srednješolki, Slavica Salamon, Mile Grubor, sekretar Okraj-nega komiteja za Drvar. Iz ognja se je edini izvlekel Ljubo Bosnić — ranjen, a je potem živ zgorel v hiši, ki so jo Nemci zažgali. Padli so ti hrabri mladinci, vredni svoje drvarske mladine, ki so ji vcepljali ljubezen do domovine in so se v tem poslednjem boju sami uvrstili v kolono ju-nakov, ki so znali umirati tako, kakor jih je vzgojila naša Partija.

Nemci so se zdvijali nad prebivalci Drvarja. Ustrelili so mnogo neoboroženih ljudi — žene in otroke. Ujete so spraševali kje je Tito in jim kazali njegovo fotografijo. Nihče ni izdajal, dasi je vsak otrok vedel za Titovo pe-

čino. Že takoj zjutraj je bilo slišati neko brnenje v mestu. To so bile naše tankete, ki so napadle Nemce. Eni zmanjka municije, tako da je SS-ovcem uspelo, da so nanjo vrgli koc in zamašili odprtine. To je videla šestnajstletna mladinka Mira Bosnič. Vrgla se je na tanketo in strgala koc, da je vozilo lahko ušlo. Junaško drvarsko dekletce so Nemci pobili na mestu.

Bili smo na pobočju Klekovače, dopoldansko sonce je grelo. Pod nami v mestu je še vedno vrelo. Zgoraj smo se spet našli z našimi.

Pod senco nekega drevesa je stal Aleksander Ranković in dajal neka povelja. Tam je bila tudi sovjetska misija.

Da, v Drvarju je vrelo. Tovariš Tito in Kardelj sta šele okoli 11. zapustila pečino pod ognjem nemških padalcev. Ob samem vходу v pečino je padel Henrik, spremljevalec tovariša Kardaža, ko je opazoval gibanje Nemcev.

Padalcem je prihajala iz zraka pomoč. Štuke so ves dan bombardirale položaje naših, in raztresene vasice. Kakor strupene mušice so se strmoglavci pojavljali na obzorju, prihajali svetleči se v soncu, stresali svoje tovore bomb, kakor da bi se podirali velikanski skladi, in odhajali proti Banja Luki, kjer so jih znova obtežili. Dvokrilci so iskali in strigli po brinju in robidovju kakor nadležne muhe. Na vseh koncih pa je bobnelo, naši so odbijali nemške kolone, ki so za vsako ceno hotele priti v Drvar.

Okrog poldne pride našim v pospešenem maršu z oddaljenih položajev na pomoč III. liška brigada. Borci so razjarjeni, ker vedo, da gre za Tita, in začno še bolj goniti padalce. Do večera jih iztisnejo v obroču na malo vzvišeno drvarsko pokopališče, kjer so jih spravili v veliko stisko. Neki njihov vojni dopisnik pozneje opisuje to zagato, strahoto noči, ko jim je bila uničena radijska oddajna postaja, da so ostali brez zveze, ko so se morali tolči celo ranjenci, a municije je bilo vse manj.

Da, upirali so se besno, ker jim je trda predla, zabiti še v stare italijanske bunkerje. Naši minometalci so jih potolkli dobršen del od 800, kolikor jih je bilo vsega skupaj.

Prenekateri Nemec esesovskega padalskega lovskega bataljona, ki je napravil »Skok v osje gnezdo«, kakor so sami imenovali svoj podvig, je našel tu med grobovi svoj grob.

Borba je trajala vso noč, prebujajoče se jutro pa je spet prineslo strmoglavce, grmenje in ropot. Naši so se držali v Drvarju še drugi dan in padalce v juriših dobro stolkli. Ponoči bi jih uničili popolnoma. Toda nemški motorizirani koloni je zaradi prevelike premoči uspelo prebiti naše položaje v Ripačkem klancu in ta je prodrla čez Petrovec in Oštrej v Drvar, kjer se je zvezala z ostanki padalskega bataljona, ko so se naši umaknili.

Budi se jutro tretjega dne. Uvrščeni v kolono, zakrivajoč se pred bombarderji, ki še vedno iščejo, tonemo v jelove gozdove. Kar se od nekje znajde naš mali Jovica in žalosten pripoveduje, da so mu padalci pobili konje. Njegov najdražji »Zekan« da je ležal pred hišo. Marsikatero podrobnosti se čujejo o napadu. Nekdo hudomušno pripoveduje, kako so Angleži iz misije skupaj s Churchillovim si-

nom prisopihali v štab nekega našega korpusa, ko se jim je jadralno letalo vsedlo pred nosom. »Naj poizkusijo malo vonj po smodniku,« pripomnimo. Drvar ostaja za hrbtom, objema nas tesnobni občutek, da so Nemci spet zagospodarili v Drvaru, toda slehernemu se je od srca odvalil težak kamen, ko je zvedel, da se tovarišu Titu in drugim voditeljem ni zgodilo nič hudega.

Nekaj časa smo bili v gozdu pri Potokih, kjer pa je bilo od bomb vse razbito. Tovariša Rato in Mile pripovedujeta kako je bilo med borbo v Drvaru, kjer sta bila s skupino mladincev.

Razvrstijo se dolge kolone, ki gredo v razne smeri. Začne se VII. ofenziva. Na Srnetič pred nami so Nemci, ki prodirajo v obroču. Treba jim je priti za hrbet. Ko so ugasnili ognji, ob katerih smo se greti vso noč, stopa naša dolga kolona v prebujajočem se jutru med gozdovi proti Srnetici, od koder bomo šli mimo Ribnika čez cesto v Podgrmeč. Vse tišji je korak kolone, samo ptiči žvrgole v vejevju in kdaj pa kdaj zažvenkeče orožje. Predhodnice gredo naprej in tipljejo.

Jutranjo tišino razparajo dolgi rafali nemških »šarcev«. Po grebenih se javljajo zasede nemške divizije »Princ Evgen«. Kolona se zdrzne. Čujejo se oddaljena povelja. Brigada v predhodnici gre v naskok. Med skalovjem odmeva tresk ročnih granat, svinčene čebele sikajo. Proboj se je začel.

Ta padalski desant so Nemci pripravili za uvod v sedmo ofenzivo, ki je poslej divjala. Dosti so si obetali od njega. Nadejali so se, da bodo obglavili osvobodilno gibanje. Res, da so potem zagospodarili v Drvarju, toda ni se jim posrečilo ubiti ali ujeti niti enega naših voditeljev. Namesto da bi slavili zmago, so si temeljito skrhali zobe. Morali so spoznati, da sta Titova roka in pest naše vojske močnejši od njihovega jekla in strojev.

SVEČANOST NA POHORJU

V času velikih proslav ob deseti obletnici OF, ki so bile po vsej Sloveniji, so v Mariboru-okolici razdelili v 23 krajevnih odborih, kjer je bilo največ padlih, svojcem 362 spomenic. Največ spomenic so izročili v Rušah (97), Lehnu, Ribnici in Lovrencu na Pohorju, v Dobrovcih, Račah, Framu itd. Razdeljevanje spomenic je bilo združeno s proslavami desetletnice OF, na katerih so sodelovala razna kulturno umetniška društva. Prireditve so bile zelo obiskane, številni ljudje, zlasti pa svojci padlih, so bili ginjeni.

V spominskih dneh OF so v Rušah, v Bistrici pri Rušah in v Pesnici odkrili padlim borcem spominske plošče, v Framu, Rušah, Rogozi, Šmarjeti in drugod pa so obiskali grobove ter priredili spominske svečanosti.

Večja spominska svečanost je bila 1. maja na prostoru, kjer je padel I. Pohorski bataljon, katere so se udeležili tudi svojci padlih borcev, največ njihove matere. O borbi I. Pohorskega bataljona je govoril predsednik okrajnega odbora ZB tovariš Franc Zalaznik-Leon. Ob tabornem ognju in partizanskih geslih so navzoči obujali partizanske spomine.

TONE TOMŠIČ – VZORNIK KOMUNISTOM IN AKTIVISTOM OF

Pod fašističnimi krogli je padel borec, voditelj in heroj — Tone Tomšič. Padel je prav tedaj, ko je pričela osvobodilna borba slovenskih ljudskih množic žeti svoje najvidnejše uspehe — osvobajanje zaslužnjene slovenske zemlje.

Tone Tomšič sodi med osnovne tvorce bodoče svobode slovenskega naroda, delovnega ljudstva in delavskega razreda Slovenije. Njegovo ime je neločljivo združeno z vsemi tistimi dejanji in razvojnimi členi osvobodilne borbe, ki so privedli naš težki boj od uspeha do uspeha. Sovražnik ga je fizično uničil, preden je mogel zazreti najveličastnejše sadove svojega dela. Toda njegov revolucionarni duh živi. Tomšič nam je postal vzornik za vso pot, ki je še pred nami. Dovršili bomo, čemur je polagal temelje naš nepozabni to-

variš Tone. Njegove lastnosti neugnanega borca in neustrašenega junaka bomo gojili v slehernem našem komunistu in slehernem iskrenem aktivistu Osvobodilne fronte. Neuničljivi revolucionarni duh Toneta Tomšiča bo v naši Partiji razvil še močnejši plamen borbenega poleta. Izročilo Toneta Tomšiča bo živelo v srcih slovenskih borcev in vsega delovnega ljudstva Slovenije tako danes in jutri, ko še bijemo težki osvobodilni boj, kakor v dobi, ki se nam z vsakim dnevom teže približuje, v dobi namreč, ko bomo z vsemi močmi gradili srečno bodočnost slovenskega naroda, delavskega razreda in delovnega ljudstva.

Tone Tomšič je vzor junaškega obnašanja pred sovražnikom. Pet noči zaporedoma so ga že v Ljubljani do neza vesti mučili, toda niti besedice niso stisnili iz njegovih ust. Junak pred mučitelji, je ostal heroj pred »sodiščem« in pred krvniškimi streli.

Posnemali bomo Tonetovo herojsko obnašanje. Ni je sile na svetu, ki bi smela in mogla komunista, pa tudi katerega koli partizana oziroma aktivista OF prisiliti bodisi do najmanjše izdajalske besedice, bodisi do kakršnega koli nečastnega ponašanja pred sovražnikom.

Tovariš Tone! Tvoje telo je zagrnila slovenska zemlja, toda tvoj borbeni duh živi in deluje med nami. Ob tvojem junaškem spominu se Komunistična partija Slovenije in njen Centralni komite obvezujeta, da bosta pod vodstvom Centralnega komiteja Komunistične partije Jugoslavije, kateremu si bil vzorno vdan, dovršila, kar smo pričeli skupno s Teboj in za kar si daroval svoje, z borbami, trpljenjem in odpovedovanjem izpolnjeno življenje.

Komunisti in vsi aktivisti Osvobodilne fronte — naprej v borbo, do novih zmag!

*

Ob deveti obletnici ustrelitve Toneta Tomšiča, priobčujemo odlomke iz članka Petra Kalana — Borisa Kidriča, ki je bil objavljen v »Delu«, meseca junija 1942.

SREČKO KOSOVEL - PESNIK NAŠE PRIMORSKE

SLAVKO RUPEL

Konec maja je minilo 25 let, ko je v Tomaju na Krasu izdihnil slovenski pesnik Srečko Kosovel. Pozimi leta 1926. je v Ljubljani zbolel; influenza je bila na videz nepomembna. Konec marca se je napotil domov v Tomaj, da se odpočije, opomore in okrepljen vrne v Ljubljano. Vrnil pa se ni. Doma je moral znova v posteljo. Skoraj dva meseca je nihal med življenjem in smrtjo, dne 27. maja pa je Srečko Kosovel, študent osmega semestra filozofije in mnogo obetajoči pesnik, umrl.

Tako je končal svojo življenjsko pot Srečko Kosovel, izreden pesniški talent, eden največjih mlade pesniške generacije. Dočakal je komaj 22 let, vendar je v nekaj letih literarnega udejstvovanja ustvaril toliko dragocenih umetnin, da ga štejemo med največje slovenske pesnike.

*

Srečko Kosovel je bil doma iz Krasa; rojen je bil 18. maja 1904 v Tomaju. Njegov oče, učitelj, je bil z Vipave, mati s Tolminskega. Mladi Srečko je popolnoma zrasel s Krasom, z njegovo otožnostjo in osamelostjo, ki je ustrezala njegovemu značaju, kraška pokrajina pa je že zgodaj dala pečat njegovi duševnosti: bil je nežen in občutljiv. Na njegovo mehko naravo je vplivala tudi vojna, ki jo je desetleten fantič občutil v zaledju, neposredno za fronto. Bobnenje topov, čete odhajajočih vojakov, transporti ranjencev, vse to se je za vedno vtisnilo v njegovo duševnost. Razen tega pa je za njegovo najvažnejšo dobo značilna velika ljubezen do knjige in zgodnji poskusi, najti za bogata čustva tudi besedni izraz. Po dovršeni osnovni šoli je odšel v Ljubljano v gimnazijo. Njegove gmotne razmere so bile, kljub podpori od doma, dokaj slabe. Z dozorevanjem je naraščalo vse bolj njegovo zanimanje za literaturo. Tako se Kosovel kot petošolec že precej ukvarja z literaturo ter ji posveča vedno več časa. V raznih dijaških in mladinskih listih objavlja svoje pesmi. Udejstvuje se v dijaških društvih in nastopa v javnosti na literarnih večerih. Po maturi se popolnoma preda literaturi. Na ljubljanski univerzi študira slavistiko, piše razprave, eseje, se ukvarja s filozofijo in oblikuje svoj estetski nazor, zraven pa piše pesmi in sodeluje pri revijah. Dve leti pred smrtjo se zrel, notranje uravnotežen in estetsko izobražen, z vsemi silami posveti izključno literarnemu ustvarjanju. Piše pesmi, dela osnutke za drame, novele in romane. Izkaže se kot organizator literarnega življenja mlade generacije, pripravlja zbornik poezije mladih, svojo pes-

Tako grem jaz, tako gre vsak,
ki čuti cilj v daljavi:
če sila ustavi mu korak,
on se ji zoperstavi.

niško zbirko ter sodeluje na literarnih večerih. Pri vsem tem pa živi preprosto življenje skromnega študenta, ki stanuje v kolegiju in se borno hrani v menzi za skromne dinarje, ki jih prejema kot honorar za pesmi.

Kljub Kosovelovi mladosti je njegovo pesniško delo precejšnje. Njegova ostalina šteje nad tisoč pesmi in precej proze (nešteto razprav, esejev, kritik in polemičnih drobcev). Celotno Kosovelovo delo dobivamo v knjigi šele sedaj, ko je Državna založba Slovenije za dvajsetpeto obletnico njegove smrti izdala prvo knjigo, pravo izdajo njegovega dela, ki šele v pravi luči prikazuje veličino Kosovelove umetnosti. Pred to knjigo sta izšli dve zbirki njegovih pesmi, toda obe nepopolni.

Kosovel je umetnik vezane besede, je pesnik našega Krasa, zaslužnjene Primorske in glasnik njene najlepše bodočnosti. Krasu so posvečene

Kosovelove najlepše pesmi. V mladosti je tako zrasel z njim, da mu v Ljubljani, ko je ločen od njega in poln domotožja, neprestano misli uhajajo na Kras. Daleč od doma sanjari o jeseni, ko prileti misel ko brinovka na Kras in jo neusmiljeni lovci preganjajo in ustrele...

V jesenski tihi čas
prileti brinovka
na Kras.

Na polju
že nikogar več ni,
le ona
preko gmajne
leti.

In samo lovec
ji sledi...

Strel v tišino;
droben curek krvi;
brinovka
obleži, obleži.

Čudovite so te dobe. Pesnik ljubi kraške vasi, domačo zemljo. Želi si gostoljubja v hišici pod klancem, v katero se zaganja burja, a je v njej toplo. Njegova misel se greje v topli hiši, v domači vasi. Vse te predstave Krasa so mu zdravilo v samoti tujega sveta.

V drugih pesmih spet podaja realistično podobo Krasa in njegovega življenja. Med temi pesmimi sta zlasti dve posebni umetnini. V pesmi »Žene s polja« podaja sliko izmučenih kraških žena, ki se zvečer vračajo s polja domov. Trudne so njihove raskave roke, težki njihovi koraki po klancu.

V mraku se zgoščajo hiše pod klancem,
tam že večerjo je skuhal hčerka,
mati vrže breme na tla
in se usede.

Iz stolpa zazvoni, mati sede pred hišo, vas
pa temni v večeru. Podoba kraške družine pri večerji, je pesem »Večerja«.

Skleda krompirja v oblici;
kadi se; še mala molitev,
potem pa se vzame in jej.
In molk.
In okoli družina.
Na steni je velik molek,
spomin na očeta.
In fant vzame jopo
in gre na vas.
Ostali molijo.
Kras. —

Toda Kosovel ne izraža v svojih pesmih samo osebne bolečine in ne podaja samo realistične podobe življenja kraške vasi! Bridko občuti svojo zasluženo domovino, ki mora postati svobodna. Vendar je njegova duša že polna slutenj. Bori, stražniki pod goro govorijo med seboj: Včeraj so padli pod sovražno sekiro bratje bori. Ali bomo mi jutri še stali? Toda burja je tu, ki jim prigovarja:

Bratje bori, ostanite,
rastite z uporom!

Pesnik hoče, da bi bilo njegovo ljudstvo krepko kot bori, da bi raslo vztrajno in uporno na svoji zemlji. Veruje v moč slovenskega naroda in zaupa v rast oreha, ki ga je zasadil Torkarjev sin tedaj, ko je nad Kras prišel teman oblak.

Toda Kosovelova misel seže še dalje. Čeprav omahne v najnežnejši mladosti, izrazi vse polno misli o svetu in življenju ter narodovi usodi, da je pravi glasnik današnjih časov.

Ubijaj, kriči, zatiraj me, jaz se bom uprl!
Dvigni se, duša potrta, steptana!
Eno je vroče: žeja pravice in odrešitve.

*

Ni čudno, da so s pesnikovim imenom označili svojo borbeno enoto prav primorski partizani, ki so s Kosovelovo brigado pomagali očistiti Kras in Primorsko tujcev. Pesnik, ki je ustvaril toliko podob Krasa in Primorja, ki je pokazal kdo dela in trpi že stoletja na Krasu, ki je pokazal kdo si ga je osvojil z znojem in krvjo, in s tem — čigav je Kras, razen tega pa tudi pesnik, ki je izrazil toliko misli o narodovi usodi, tak pesnik je nedvomno zaslužil, da so njegovo ime prevzeli borci za svobodo Primorske, in kot glasnika naše Primorske se Srečka Kosovela, velikega slovenskega pesnika, spominjamo tudi mi.

PREKOP ITALIJANSKIH PARTIZANOV

Vsem izmed nas so še v spominu dnevi leta 1941., ko je italijanska vojska zasedla nekatere predele Jugoslavije. Znano je tudi, kakšna grozodejstva so nad našim ljudstvom počenjale posamezne fašistične enote in fašisti. Vendar so bili med tisoči in tisoči italijanskih vojakov tudi iskreni in pošteni antifašisti, ki so bili prisiljeni sodelovati pri okupaciji. Številni italijanski vojaki, ki so spoznali pravilnost in veličino borbe jugoslovanskih narodov in naše Partije za osvoboditev, so z gnusom zavračali grozodejstva in zločine fašistov. Svojo poštenost so dokaj hitro izkazali — ko se jim je nudila priložnost, so pribеžali v partizanske enote, da se bore proti fašistom.

Po kapitulaciji fašistične Italije se je število italijanskih partizanov povečalo: na tisoče poštenih in demokratično razpoloženih Italijanov je vstopilo v enote NOV, z namenom, da se z jugoslovanskimi partizani bore do končne zmage.

Ko se je v naslednjih mesecih število italijanskih partizanov še povečalo, so v sestavi Prvega proletarskega korpusa, katerega je vodil Peko Dapčević, ustanovili italijansko partizansko divizijo »Garibaldi«. Proti koncu 1944. leta so na sremski fronti v okviru Prve proletarske divizije ustanovili brigado »Italija«, sestavljeno iz borcev italijanskih bataljonov »Garibaldi« (ustanovljen je bil l. 1943. v Splitu, ter je kot enota Prve proletarske divizije prešel Bosno, Sandžak, Srbijo in nekatere druge kraje), Mateoti (ustanovljen je bil l. 1943. v Livnem v sestavu Tretje proletarske krajiške brigade) in nekaterih drugih italijanskih partizanskih enot. (V Sloveniji sta bili dve partizanski brigadi »Fontanot« in »Garibaldi«.)

Z ramo ob rami so se italijanski partizani borili z enotami naše osvobodilne armade. Prispevali so k osvoboditvi Jugoslavije, s tem pa tudi k uničenju sovražnika, ki je zatiral tudi njihovo domovino. Italijanski partizani pa so končno pomagali utrjevati prijateljstvo med italijanskimi in jugoslovanskimi narodi — nešteti njihovi padli tovariši pa so žrtvovali življenja za to, da nihče sklenjenih prijateljskih vezi ne bo mogel raztrgati.

Ko so leta 1945. odšli italijanski partizani iz Jugoslavije, so pisali med drugim maršalu Titu: »Ko ste nas pred dvema letoma sprejeli v svoje vrste, nismo niti slutili, da nam bo ponudila roko prav žrtev fašizma. Po vaši zaslugi smo se osvobodili lažnih ideologij in našli pot med ljudstvo.«

Posebna delegacija, ki jo je vodil prof. turinske univerze, dr. Terezo Casasso, je letos iskala posmrtno ostanke v Jugoslaviji padlih italijanskih partizanov. V Črni gori, Sandžaku, Bosni, Srbiji

in Sremu so našli 30 padlih partizanov ter jih prepeljali v Zagreb. 14. aprila so se slovesno in z vojaškimi častmi, poslovali od posmrtnih ostan- kov 30 italijanskih partizanov predstavniki Centralnega odbora ZB NOV Jugoslavije, zastopniki JA, množičnih organizacij, italijanski poslanik v Beogradu, italijanski vojaški ataše, bivši oficir divizije »Garibaldi« Finocchi ter svojci padlih partizanov. Po svečanosti so posmrtno ostanke 30 italijanskih partizanov prepeljali v Italijo v Turin, Rim in Florenco, kjer so jih svečano pokopali.

V znak priznanja je Prezidiј Ljudske skupščine FLRJ na predlog vrhovnega komandanta oboroženih sil, maršala Tita, odlikoval vseh 30 padlih italijanskih partizanov z Medaljo za hrabrost. Za posebne zasluge in hrabrost pa sta padla partizana, kapetan Riva in podporočnik Pierre Franco Bonetti, prejela odlikovanje Partizanske zvezde III. stopnje.

Vsi narodi Jugoslavije, zlasti pa borci NOV, ne bodo nikoli pozabili tisoče in tisoče italijanskih partizanov, ki so se borili širom po Jugoslaviji! S svojo krvjo so branili čast poštenega ita-

Grob italijanskega partizana Giuseppea Barbarose
v Podcerkvi pri Starem trgu

lijanskega ljudstva od strahotnih zločinov, ki so jih fašisti počenjali v naši domovini. Italijanski partizani so dokazali, da na drugi strani Jadranskega morja živi miroljubni, delovni in pošteni italijanski narod, katerega so njegovi sovražniki s prevaro zapeljali v razbojniško vojno za osvajanje in ropanje tujih držav. Italijanski partizani so s svojo borbo utirali pot za boljše odnose in prijateljstvo med jugoslovanskim in italijanskim narodom in za to prijateljstvo so mnogi od njih dali svoja življenja.

Motijo pa se vsi tisti maloštevilni šovinistični elementi v Italiji, ki dandanes skušajo to prija-

teljstvo — katerega naši narodi in naša vlada z vzpostavljenjem še tesnejših ekonomskih in kulturnih odnosov pogloblja, in se rešujejo vsa pereča vprašanja med obema državama v medsebojnem sporazumu in interesu — uničiti in pretrgati! Kajti krvno prijateljstvo, ustvarjeno na bojnih poljanah širom po Jugoslaviji med borci za svobodo jugoslovanskih in italijanskega naroda, je prvi temeljni kamen v borbi za mir, za neodvisnost in enakopravnost, za medsebojno sodelovanje med našimi in italijanskim narodom.

NA MEJI

FRANCE ŠUSTERŠIČ

Na cvetno nedeljo je v vaseh ob meji zašumelo kakor v panju, po katerem je udarila težka roka. Te tihe notranjske vasi, kjer druga zraven druge dremlejo ob prašni cesti nizke hiše, so naenkrat zatrepetale v mrzličnem pričakovanju. Pred njimi so se vzdigovali Javorniki — še bolj črni in skrivnostni kakor pred nekaj leti, ko je ob pogledu nanje marsikoga zgrabil gnev, druge pa hrepene, da po skrivnih tihotapskih stezah premagajo zastražene strmine in se vrnejo bogati v svoje revne domove. Proti črnim vrhovom, kjer so bili v trda skalnata tla vzdani mejniki, so se kakor v težki groznici znova in znova ozirale oči. Pri farni cerkvi je pritrkavalo, toda cvetna nedelja in pomlad sta bili pozabljeni. Cvetna nedelja in pomlad leta devetnajststo enainštiridesetega...

Preko vlažnih grud, čez ledine, griče in strmine, so se vile utrdbe — umazanorjave žične pregrade in sivi betonski bunkerji. Dolgo so jih gradili in malokdo je pri tem pomislil, čemu jih gradijo. Malokdo je pomislil, da te ozke jeklene line čakajo sovražnika, ki ždi kakor potuhnjena ujeta na vrhovih Javornikov. Kako bi mislili na to — gradnja utrdb je dala mnogim zaslužek! Prišli so do denarja in kruha — prvič, odkar so živeli v kraljevini Jugoslaviji. Prej so se bahali s srebrnimi petaki samo gruntarji, prekupčevalci, krčmarji in tihotapci — sedaj so rožljali z njimi celo bajtarski sinovi. In vino je ob nedeljah teklo z miz od jutra do pozne noči, harmonike so vreščale in mladi pari plesali kakor še nikdar poprej.

Šele jutro cvetne nedelje jim je prineslo strah in skrb. Nihče ni več dvomil, da so strojnice v jeklenih gnezdih pripravljene in da bo na skrivnostno molččem Javorniku zdaj zdaj zagrmelo, potem pa se bo začelo.

Kako se bo začelo in kako se bo končalo? Ti dve vprašanji sta kakor črv glodali po glavah kmetov, bajtarjev, delavcev in tihotapcev, napadali pa sta tudi razpoloženje vojakov ki so — mnogi brez opasavev in pušk — začudeno gledali drug drugega, pripovedovali čudne zgodbe o municiji, o pokvarjenih strojnicah, o čudno za-

pletenih in zdravemu človeku nerazumljivih poveljih, o surovih oficirjih, ki jim niso ničesar povedali o borbi, o sovražniku, o domovini, za katero naj bi se borili.

Od vasi do vasi so z mračnimi očmi in nasajenimi bajoneti križarili žandarji. Ljudje so nalagali na vozove vreče žita in krompirja, posteljnino, obleko in vsemogočo ropotijo. Vse to so odvažali proti dolenski strani, drugi pa so svoje premično premoženje pospravljali v kleti. V kuhinjah gruntarjev so pekli, cvrli in jedli kakor za stavo. Vsej tej zbegani raji so žandarji resno priporočali, naj bo mirna in naj se nihče ne umika z doma.

Sušljalo se je, da so pred nekaj dnevi pobirali žandarji po cesti neke letake, na katerih je pisalo, da se ne pustimo prodati in naj se delovni ljudje združijo v borbi proti sovražniku. Letake so bili bajé raztrosili komunisti, ki bi jih žandarji prijeli, če bi vedeli, kdo so. In čudno so se zavozljale misli v glavah: kraljevi žandarji so nas vedno ustrahovali in nas tudi sedaj gledajo z mračnimi očmi, polizani oficirji se z izbranimi psovskami derejo nad vojaki, in namesto da bi bili pri četah, hodijo po gostilnah, kjer v »ekstra« sobah popivajo, razbijajo kozarce in ukazujejo svojim »posilnim«, da jim gonijo skupaj dekleta — v borbo pa pozivajo ljudi samo komunisti, ki jih žandarji iščejo z nasajenimi bajoneti.

*

Poldne je že minilo, Javorniki pa so še vedno molčali. Ljudje, ki so še ostali doma, so v gručah stali pred hišami in zmajevali z glavami. Ko je tudi popoldan minil v tišini, so se malo oddahnili — kakor da se je prvi oblak grozeče nevihte nekam umaknil. In ko so tudi večer pričakali v miru, so bolj sproščeno zadihali. Moški niso mogli strpeti doma. Razgubili so se po gostilnah.

Gostilna pri Oštirju se je napolnila do zadnjega kota. Tudi harmonike ni manjkalo — njeni razglašeni glasovi so se s hripavim petjem tihotapcev spajali v pijano mešanico.

Celo kuhinja je bila polna gostov. Tam je hreščal radio, okrog njega pa so se gnetli tisti, ki so mislili, da se

razumejo na politiko. V sredi med njimi je bil Glavačev študent, ki je vneto razkladal, kaj povedo tuje postaje.

»Turčija bo udarila... Rusi nam pošiljajo pomoč... Angleži se bodo izkricali...«

Nekateri so zadovoljno kimali, drugi zmajevali z glavami. Študent pa je navdušeno mahal z rokami, kakor da bi bilo v nekaj dneh pričakovati slavno zmago. Kdaj pa kdaj je prisluhnil celo sam Oštir, pa takoj spet dostojanstveno odšel. Bolj kakor za politiko se je zanimal za to, kako bi več stočil in spečal, pa naj pije kdor koli, samo da plača.

Najrajši se je mudil pri tihotapcih. Kateri krčmar se rad ne suče okrog ljudi, ki imajo kaj pod palcem in ki ne gledajo na vsak dinar? Tihotapci so bili za Oštirja prvi, na drugo mesto je štel oficirje, na tretje podoficirje, pisarje. To je bila družčina, ki mu je pomečila več kakor mati domovina, o kateri je govoril Glavačev študent. Danes se je v večji gostilniški sobi in v »ekstra« sobi zbral cvet te družčine. Štefani so nenavadno hitro romali na mizo.

»Še dva štefana, Oštir! Morda ga danes zadnjikrat.«

Oštirju se je raztegnil rdeči obraz. Vzel je prazni steklenici in dejal: »Meni se pa nič ne zdi, da je vojna. Tu na meji bi moralo že pokati, kajne. Pa so celo gospodje oficirji tukaj. Če bi bila trda, kajne, bi bili na utrdbah.«

Tihotapec Matevž se je tedaj zganil kakor maček, če mu stopiš na rep. Klobuk na oči in — bumf — s pestjo po mizi, da so kozarci kar zaplesali.

»Prasci, namesto da bi bili na položajih, tukaj brez skrbi žrejo! Vojska pa kakor čreda! Kdo bo branil mejo?«

Omizje se je zakrohotalo. Poznali so Matevža — tihotapca, ki so mu bile skrivne steze na Javornikih prirasle k srcu. Kaj bi počel, če ne bi bilo meje? Ni čudno, da se je razjezil nad temi polizanimi oficirji, ki povrh vsega zalezujejo še njegovo dekle, Oštirjevo kuharico Pepco.

»Kje je Pepca?« bruhne Matevž v Oštirja.

»Kjer sama hoče,« se zasmeje Oštir in pomežikne z očmi.

Matevž vstane in grozeče pogleda proti vratom, pa ga drugi potisnejo na stol in ga prepričujejo, da bi bilo neumno, danes narediti škandal. Končno se pomiri. V dušku zvrne nekaj kozarcev, si podpre glavo z rokami in se zamisli.

»Saj res, kaj bomo mi brez meje, kajne,« meni Oštir.

»Če ne bi bilo meje, ne bi vsako nedeljo tako pili,« se smeje omizje.

Zdaj se je od sosednje mize primaknil k družbi mož srednjih let, suh in visok kakor žrd. S koščenega obraza so mu štrlele brke, umazane od tobakove žlindre. To je bil Mihevc, gospodar največjega grunta v vasi. Daleč naokrog je bil znan po bahavosti, ki je prišla na dan zlasti takrat, kadar je govoril o svojih konjih. Kdor ga je poznal je vedel: če hočeš, da bo dobre volje in da bo dal za pijačo, govori o njegovih konjih.

»Govorite kakor otroci,« se je razkoračil pred omizjem. »Meja nam je žrla kruh! Hudič naj jo vzame!«

»Vam vseeno ni manjkalo kruha,« se je nekdo oglasil.

»Manjkalo ali ne, toda kaj bi lahko vse prodal, če ne bi bilo te proklete meje. Sena imam toliko, da mi vsako leto segnije v lazih. Če ne bi bilo meje, bi ga s konji vozil čez in zaslužil denar.«

»Kje pa so sedaj vaši konji?«

»Mobilizirali so jih, in kdo ve, če jih bom še kdaj videl«. Suh obraz se mu še bolj podaljša in ves skrušen se vsede za mizo.

»Takih konj pa res ni nikjer, kajne,« pomežikne Oštir.

»Ni jih, primojduš!« udari Mihevc po mizi. »S konji bi vozil tja čez Oštir, še en liter!« Potem stegne vrat in reče tiše: »Ali ste kdaj slišali, da je Italijan slab kupec?«

Pri sosednji mizi pa so ga vseeno slišali. Neki pisar, ki je sedel med dvema vojakoma, se je sklonil čez mizo, pogledal Mihevca in dejal: »Nemec bi bil boljši ko Italijan. Hitler, ta je mož!«

Vojaka za sosednjo mizo sta bila banatska Nemca. Zadovoljno sta pokimala in eden je zabrundal: »Ja ja, Hitler, Hitler!«

Pogovor o meji je postal glasnejši. Družba se je razdelila v več strank. Tihotapci so bili za to, da ostane meja na Javornikih, pa naj nam pospodari kdor koli že. Večji posestniki, z Mihevcem na čelu, so vpili, naj vzame mejo hudič, pa čeprav pride Italijan. Pisarček pa se je pridušal, da je najboljša država na svetu Nemčija, zato naj zbrise mejo Hitler, ki prav tako skrbi za delavca kakor za gospoda. Pri mizi v kotu, kjer so že od mraka sedeli trije fantje pri litru vina, pa je bilo tiho. Tudi zmenil se ni zanje nihče. Sicer pa — kdo bi se zmenil za omizje, kjer ves večer žulijo en sam liter vina!

V sosednji sobi je pravkar godec končal svojo polko, ko se je začelo glasno prerekanje. Vrata so se na mah odprla in prikazal se je Glavačev študent, ki je vlekel za rokav pijanega krojača Andrejčka.

»Sem pojdi, da se pogovoriva. Poslušaj! Naša vojska se pripravlja na napad. Postojna in Vipava bosta že jutri naši. Naša vojska je dobro oborožena. Naša vojska...«

»Nikar ne plahtaj, ti študent učeni,« ga je prekinil Andrejček. »Meni nekaj pravi, da je vse prodano. Še počilo ne bo, pa nas bo hudič jemal. Da, vse prodano, vse izdano, da boš vedel, ti študent učeni.«

Zibal se je od mize do mize in krilil s suhim rokami. Ob drugih prilikah, kadar je bil pijan — klobuk je imel navadno narobe poveznjen na glavo, izza hlač pa mu je gledala srajca — se mu je družba smejala. Danes pa so ga gledali kakor prikazen.

»Da, napil sem se,« je butnil v mizo za vrati. »Veš Tone, pa se nisem iz veselja, ampak zato, ker me tu notri nekaj grize, kakor bi kdo s svedrom vrtal po meni. Nekaj mi pravi, da je vse prodano. Tudi le-ti pri teh mizah so že prodani. Tone, natoči mi kozarec!«

Bled fant za mizo je prijel za liter in iztočil iz njega zadnjo vsebino. Za tihotapsko mizo so se začeli smejati. Mihevc se je obrnil proti mizi v kotu in nekaj

zabrundal. Toneta je dobro poznal in nič kaj dobro se mu ni zdelo, da ga spet vidi v gostilni. Ta fant mu je že večkrat hotel soliti pamet — njemu, gruntarju! Bil je sin majhnega kmeta iz sosednje vasi in si je služil kruh z delom v lesni industriji.

»Na Andrejček, sem pojdi piti,« je rekel Mihevc in prijel za štefan. »Saj vidiš, da tam nič nimajo.«

Za mizo v kotu je tedaj završalo, kakor da bi dregnil v osji mehur. Roke so segle po kozarcih in litrih. »Liter ti bom vrgel v glavo, če še eno zineš,« je zagrmel močan fant zraven Toneta.

Oštir se je dostojanstveno prizibal s svojim trebuhom in zagrozil fantu, da bo moral ven, če bo razgrajal. Tone je fanta pomiril. Potem se je obrnil k Mihevcu. »Nič nimamo, pa vendar nismo nikomur na prodaj.«

»Kaj pa tebe briga naš pogovor? Sicer pa če se ti zdi, kar pojdi na Javornik pa se zaleti v italijanske bunkerje.«

»Saj me je sram, da sem tukaj,« je rekel fant, ki je bil prej vzrotil. »Dve leti sem služil vojake, zdaj pa moram čakati, da mi pošljejo poziv. Če ga jutri ne dobim, se bom sam javil.«

Tonetu so oči kar sršale, vedeli so, da bo nekaj bruhnilo iz njega.

»Za par konj, za voz sena, za klastro drv ste na prodaj. Zadnjice bi lizali Lahom, če bi vam skledo riža prinesli na mizo.«

Krojač Andrejček, ki je bil v kotu zadremal, se je ob teh besedah zbudil. Tako je, Tone, tako sem hotel povedati. Oštir prinesi še en liter!«

Obrazi so se spogledali. Matevž je dejal, da mu vse skupaj ni nič mar, in se izmotal izza mize. Pisar je bil zelen od jeze, ziniti pa si ni upal. Tonetu pa se je še bolj podaljšal obraz. Stopil je k študentu in zapil vanj svoje krvave oči.

»Ti boš koga drugega učil, pa ne mene! Ti... komunist.«

»Naj bom, kar hočem. Danes je važno, kdo se bori z Lahi. Vi se gotovo ne boste.«

»Saj se ne bo treba dosti boriti,« se je spet oglasil študent. »Naši zavezniki bodo kmalu udarili. Strli bomo sovražnika, do Furlanije ga bomo gnali.«

»Kdo se bo boril s Hitlerjevimi tanki?« se je zadržal pisar. »Čez Hitlerja ga ni!«

Študentu je naenkrat nekaj šinilo v glavo. Planil je skozi vrata in zdrvel v »ekstra« sobo, kjer so se zabavali trije oficirji. Strumno je stopil k njim, pa se še zmenili niso zanj, zakaj vsak je tiščal v svoje dekle.

»Gospod poročnik!«

Kakor bi mu nagajala nadležna muha se je ozrl oficir in uprl v študenta svoje izpite oči.

Študent se je sklonil k njemu in mu ves zasopljeno povedal, da so v veliki sobi ljudje, ki hvalijo Hitlerja. »Ajdi k vragu!« ga je prekinil oficir. Zamahnil je z roko in se ni več zmenil zanj.

Študent je odšel s počasnimi koraki. Senca mu je legla na obraz, zameglilo se mu je pred očmi, da ni

videl ne na levo ne na desno. Kakor da se je nekaj utrgalo v njem...

Takoj nato je stopil v »ekstra« sobo Oštir. Poklical je poročnika, mu pomežiknil in zaupno povedal, da v veliki sobi razgrajajo komunisti.

»Pozovi žandare,« blekne poročnik in se spet stisne k svoji plavolaski.

Kmalu nato se spet odpro vrata in v sobo stopi kaplar z nekim sporočilom. Tudi njega pošlje poročnik k vragu. Poročnik je mislil, da bo sedaj mir, in začel je peti dekletu na uho sevdalinko. Pa spet se odpro vrata in v sobo vstopi tihotapec Matevž. »Pepca!« Plavolaska zraven poročnika se zgane, se oprostí njegove roke in nedolžno upre v Matevža svoje oči. »Pepca, pojdi greva plesat.«

Pepca v zadregi pogleda poročnika in njegove bliskajoče se oči jo preplašijo, da ne ve, ali bi vstala ali ne. Toda Matevž se ne premakne in jo gleda s trdnimi, neizprosnimi očmi. Počasi in brez besede se Pepca dvigne in odide z Matevžem.

Družba v »ekstra« sobi je umolknila. Poročnik se je kar naprej oziral v vrata, ki so se bila zaprla za Pepco in Matevžem. Toda Pepce ni bilo nazaj. Začel je škripati z zobmi. Zapel je z zoprno hreščočim glasom, zvrnil kozarec vina in — plenk — je zletel kozarec v zid. Nato sta začela peti še druga dva oficirja. Kmalu ni bilo nobenega celega kozarca več na mizi.

Čez kakšne četrte ure je poročnik vstal in odšel v sobo, kjer so plesali. Z bliskajočimi se očmi je preletel zakajeni prostor, toda Pepce in Matevža ni bilo.

Namršil je obrvi in odšel z vojaškim korakom nazaj k svoji družbi. Kmalu nato so se pojavili vsi trije oficirji v kuhinji. Bili so oblečeni, kakor da odhajajo, njihovi obrazi pa so bili trdi in ledeni. Oštir je s sladkim nasmehom stopil k poročniku, ki pa se sploh ni zmenil zanj. »Odmah svi kuči, marš!« se zadere poročnik in položi roko na ročaj pištole.

Oštir se je hotel nekaj opravičevati, poročnik pa ga je sunil v trebuh. »Marš!«

Vrvež v gostilni je utihnil, pijanci so se naenkrat iztreznili. »Marš!« je čedalje bolj zoprno hreščal poročnikov glas. V desetih minutah je bila gostilna prazna.

Čez pol ure je zavládala na vasi tišina, ki so jo le kdaj pa kdaj pretrgali koraki vojaške patrulje. Luči v hišah so se ugašale, vas je tonila v temi. Javorniki so skrivnostno molčali. Gluha tesnoba je legla nad nizke krove, ki so se kakor čreda preplašenih ovac stiskali drug k drugemu. Bilo je, kakor da trepečejo pred temnimi obrisi Javornikov in poslušajo poročnikov hreščeci glas: »Marš!...«

Tone se je bil hitro izmuznil iz gostilne. Videl je, da ga iščejo Oštirjeve oči. Ni bil strahopetec, in če bi bilo to pred nekaj tedni, bi se postavil po robu, kakor se je bil že večkrat, čeprav je imel potem opravka z žandarji. Danes pa se ni hotel več prepirati. Misli so se kakor hudournik podile po njegovi glavi. Mudilo se mu je domov — še nič ni bil od zjutraj pri materi.

(Se nadaljuje)

DAN JUGOSLOVANSKEGA VOJNEGA LETALSTVA

SPOMINI NA PRVE PARTIZANSKE LETALCE

Devet let mineva letos, ko so 21. maja 1942. leta prva partizanska letala posegla skupaj s kopenskimi partizanskimi enotami v boj proti okupatorju in domačim izdajalcem.

Devet let je od tega; v spomin na ta dogodek je vrhovni komandant, tovariš Tito, določil 21. maj za Dan jugoslovanskega vojnega letalstva. Spomin na prve partizanske pilote: Franja Kluza, Rudija Čajevca, Mišo Jazbeca in Ivico Mitračiča pa je še vedno živ. In bo tudi živel! Njihovo junštvo, samozatajevanje in ljubezen do domovine pa bo bodočim rodovom v svetel zgled.

*

Kmalu ko so 1. 1942. osvobodili partizani Kru-po na Vrbasu, je dalj časa nad krajem krožilo neko letalo in slednjič odvrгло bombi podobno stvar. No, to ni bila bomba, temveč vrečica s smodnikom, v njej pa listek: »Pozdrav tovarišem — pilot!«

premikih nemško-ustaških enot. Medtem pa so partizani začeli pripravljati zasilno letališče za Kluza.

Iz Zagreba je v začetku marca 1942. leta pobegnil na Kozaro podoficir, pilot Ivica Mitračič — Bregejac, ki je v naslednjem mesecu skupno z borci II. kozarske čete in okoliškimi prebivalci urejeval pod Kozaro, v vasi Medžuvodže, prostor za pristanek letala. Do začetka maja je bilo prvo partizansko letališče zgrajeno. Ko so 16. maja partizanske enote v Bosanski krajini uničile fašistično posadko v Prijedoru in osvobodile rudnik železa v Ljubiji, so blizu Prijedora — v Urjah — zasedli tudi zasilno letališče, katerega so prej zgradili Nemci in ustaši. S tem so partizani pridobili novo letališče — in so nestrpno pričakovali Franja Kluza.

Čez nekaj dni je Franjo Kluz res pristal z letalom tipa »Potez« na letališču v Urjah. S seboj je pripeljal tudi precej bencina in goriva, nekaj pušk, strelivo in bombe. Kmalu po njegovem pri-

Letalo »Potez«, s katerim je narodni heroj Franjo Kluz 21. maja 1942 bombardiral sovražnika

Partizani so vedeli, da je bil to — Franjo Kluz, pred vojno aktivni podoficir, pilot. Vsi, ki so Franja poznali, so vedeli, kako težko pričakuje snidenja s kozarskimi partizani. Vendar, še ni bil čas, da bi Franjo pobegnil z letalom na osvobojeno ozemlje. Zato je Franjo ostal v Banja Luki in obveščal partizane o namerah ustaških letal in o

stanku se je nad letališčem pojavilo drugo letalo, prav kakor je napovedal Kluz. Letalo tipa »Bregej« je vodil poročnik Rudi Čajevac, v njem pa je bil še pilot — strelec Mišo Jazbec. Vse to je bila prva partizanska eskadrila in prvi partizanski piloti, ki so v knjigo jugoslovanskega vojnega letalstva napisali prve strani...

Že prihodnjega dne sta Kluz in Mitračič s »Potezom« odšla na prvo partizansko letališče v Medžuvodže, ki je postalo »hanger« za »Poteza«, Čajevac in Jazbec pa sta ostala na prijedorskem letališču. Najprej sta partizanski letali, ki sta vzleteli z obeh letališč, s poletov trosili posebne listke, ki so jih tiskali v Prijedoru, namenjene Paveličevim domobranskim oficirjem, pozivajoč jih, naj se pridružijo veliki partizanski borbi za osvoboditev izpod fašističnih okupatorjev.

Sčasoma so partizanska letala, z rdečo peterokrako zvezdo na krilih, odhajala na bojne polete. Bombe, težke do 50 kg, ki so jih spuščali na sovražnikove objekte, so izdelovali sami partizani s Kozare. V osvobojenem rudniku železa Ljubiji, so namreč v mehaničnih delavnicah, ki so ostale nepoškodovane, izdelovali prve letalske bombe.

Partizanska letala so tako vsak dan zadajala sovražniku težke udarce. Mnogo lovcev in letal so morali sovražniki uporabiti, da bi uničili ali vsaj izsledili partizanska letala. Določili so za Kluzovo in Čajevčevo letalo najprej pol, kasneje milijon kun, tistemu, ki bi jih uničil. A partizanski piloti so prezirali sovražnika in smrt! Tako je bilo Čajevčevo letalo, ko je streljalo na nemške in ustaške vojašnice, nad Banjo Luko zadeto in poškodovano. Čajevac, ki je bil ranjen, se ni hotel predati ustašem živ, se je ustrelil sam. Njegov

strelec, Mišo Jazbec, pa je čez nekaj dni umrl v Zagrebu. Četudi so ga strašno mučili, ni izdal kraja letališča.

Franjo Kluz je zaradi smrti Čajevca in Jazbeca še smejeje nadaljeval borbo proti okupatorju. Ko so ustaši prodrli iz Jasenovca v Bosanske Dubice v vznožje Kozare, je Franjo s svojim »Potezom« napadel ustaše v vasi Orehovac, jih razpršil in razredčil njihove vrste. To je bilo 21. maja 1942. leta, ko je Franjo Kluz dobro izpolnil svojo prvo bojno nalogo in skupno s kopenskimi silami uničil sovražnikove namere. Glas o tem dogodku se je takoj raznesel po vseh partizanskih enotah. In ta dan slavi naša Armada kot rojstni dan jugoslovanskega vojnega letalstva.

*

Meseca julija 1942. leta se je Kluzovo letalo pripravljalo na let z letališča Podgrmeč, da bi bombardiralo sovražnika pri Bosanskem Novem. V tem pa so ga sovražni lovci izsledili in s topovsko — mitraljezkim ognjem zažgali na tleh.

Franjo Kluz je po uničenju svojega letala odšel v kopenske partizanske enote. Ko se je po skoraj dveh letih formiralo letalstvo, je bil Franjo Kluz v prvem lovskem polku. Kot major pa je 15. septembra 1944, ko je z lovцем napadel sovražnika pri Stolu, junaško padel v borbi.

Danes so pionirji iskreni prijatelji naših letalcev — čuvarjev našega neba
Na sliki: pilot-kapetan Bižal v razgovoru s pionirji

OB DESETLETNICI JUGOSLOVANSKE ARMADÉ

Letos 22. decembra poteče deset let, kar je bila ustanovljena Jugoslovanska armada. Za čim bolj svečano proslavo desetletnice JA so v Beogradu ustanovili poseben odbor, v katerem so: generalni polkovnik Peko Dapčević, generalni poročnik Danilo Kreačić, generalni poročnik Vlado Janjić, generalni poročnik Danilo Lekić in drugi višji oficirji JA. V okviru omenjenega odbora pa so postavljene še komisije za agitacijo in tisk, radio in film, za obnovitev in prikazovanje bitk iz narodnoosvobodilne borbe, za izvršitev proslave dne 22. decembra itd.

Proslave in svečanosti bodo trajale do konca leta in bodo zajele vse važnejše obletnice in zgodovinske dneve iz NOB, obletnice važnejših bojov, datume smrti narodnih herojev, dneve, ko so okupatorji množično usmrčevali talce v posameznih krajih, dneve važnejših kongresov in konferenc, obletnice ustanovitve mornarice in letalstva, a tudi obletnice polkov, brigad in divizij. Razen tega bodo ob tej priliki proslavljene tudi važnejše bitke in dogodki iz daljne preteklosti naših narodov za neodvisnost in svobodo domovine.

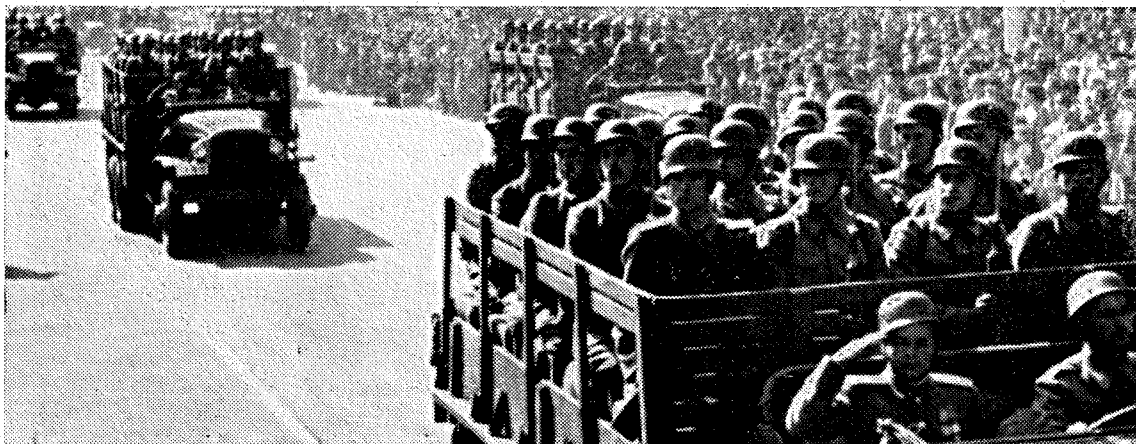
Neštete proslave, ki bodo v prihodnjih mesecih, bodo imele različne oblike in načine. Po vseh enotah JA bodo predavanja, mitingi, udeleženci bitk in važnejših zgo-

Tako se je razvijala naša Armada: maršal Tito predaja zastavo 1. in 5. bataljonu I. proletarske brigade...

vinskih dogodkov iz NOV bodo pripovedovali svoje spomine, v garnizijah bodo priredili razstave, pri raznih prireditvah bodo poleg armadnih, sodelovala tudi naša kulturno-umetniška društva itd. Prirejani bodo tudi številni izleti v kraje znamenitejših borb, pohodi po poteh in krajih partizanskih enot. Enote bodo skušale prikazati razne bitke iz NOB, v katerih bodo sodelovale tudi organizacije ZB, enote predvojaške vzgoje itd.

K proslavam bodo vključili še predvajanje filmov in obzornikov iz življenja v enotah JA. V tem času bodo natisnili številne brošure in ilustracije iz NOB, o utrjevanju JA in o pomoči JA pri socialistični graditvi v Jugoslaviji. Ob desetletnici JA bodo izdali tudi jubilejne znamke, dopisnice z motivi iz naše NOB in ljudske revolucije.

...motorizirana enota JA na letošnji prvomajski paradi v Beogradu

SPOMIN NA KRVNI DAVEK LJUBLJANE

J. RIBIČIČ

Ne pravimo zaman, da je bila Ljubljana za časa okupacije žarišče odpora! Tu se je pod vodstvom Partije ustanovila OF, tu je zasedalo prvo vodstvo slovenske partizanske vojske, tu so se začele prve organizirane akcije za zbiranje orožja, živil, sanitetnega materiala, tu se je tiskala prva ilegalna literatura, tu so po določenem načrtu razoroževali okupatorjeve oficirje in vojake in tu je največ izdajalcev prejelo zaslužen kazneni.

Nikjer drugje ni odpor proti okupatorju od vsega začetka zajel tako množično in številno vse sloje prebivalstva kakor v Ljubljani že leta 1941. Možje, žene, da, celo otroci, vse kar je bilo zdravega, vsak je pomagal po svoje. Možje so nabirali orožje, ga odpošiljali po raznih poteh v gozdove, reševali so aretirance iz zaporov, izvrševali razne sabotaže, odhajali sami ali pa posredovali drugim odhod na partizansko ozemlje, obračunavali z izdajalci, Fantje in dekleta so razoroževali okupatorjeve vojake, kjer koli je bila za to priložnost, nabirali material, vodili obveščevalno službo in množili vrste tistih, ki so se prijavljali kot borci-partizani. Žene so skrivale ilegalce in skrbele za njihove otroke, ki jih je okupator iskal in jih hotel za vsako ceno dobiti.

To gibanje odpora, ki se je naglo širilo in kmalu zajelo v Ljubljani vse napredne ljudi, niso mogle omejiti ali ustaviti ne nevarnosti zvezane z raznimi akcijami, ne izdajstvo odpadnikov in hlapčevskih prisklednikov, ne okupatorjev teror, ki je bil strašen — saj je bilo izmed 3320 življenj, ki jih je Ljubljana dala za svobodo, tretjina žrtev fašističnega terorja.

Skeleča rana, zaradi izgube zvestih in predanih Ljubljančanov, se je znova odprla, ko se je z razdeljevanjem spomenic proslavljala spomin nanje. A niso se le odprle stare, še nezaceljene rane, ampak se je obenem obudil spomin na njihovo junaštvo, predanost in zvestobo. Tako je bilo v Ljubljani v tistih svečanih dneh ob desetletnici OF, kot da so mrtvi borci in žrtve fašizma vstali iz grobov, posejanih po vsej naši domovini, in stopili med žive, da jih bodre in jim vlijejo novega poguma.

Povsod, kjer koli so podeljevali v Ljubljani spomenice padlih borcev in žrtev fašističnega terorja, se je izkazalo, kako važno je, da spoznajo ljudje junaštva in žrtve tistih, ki so žrtvovali svoje življenje za dobro nas vseh. Ob takem spoznanju nam bo še lažje varovati, za kar so se oni borili in žrtvovali. Povsod se je tudi izkazalo, kako važno je prav v današnjih dneh, da se s prikazovanjem svetlih likov iz NOV širi in dviga zavest ponosa.

Iz vsake podeljene spomenice je sijal tak lik. Sijal je iz spomenic padlih borcev, ki jih je bilo v Ljubljani podeljenih 1708, iz spomenic žrtev fašizma, ki jih je bilo podeljenih 1087. Povsod je bilo razdeljevanje spomenic svečano, skoraj povsod s primernim kulturnim programom, mnogokje je sodelovala tudi JA.

Velikanska teža krvnega davka, ki ga je dala Ljubljana, je prišla prav do izraza šele s podeljevanjem spomenic. Primeri, da so posamezne družine izgubile po dva člana, so številni, žive pa tudi družine, ki so izgubile po tri in še več članov.

Na I. rajonu je Marija Melik iz Črne vasi dala pet življenj za našo svobodo; trije Melikovi so padli kot borci, dva sta umrla kot žrtvi fašizma. 9. teren je izročil spomenico Ivanki Skapin za pet članov njenih družin. Mož, hčerka in trije sinovi so padli v borbi. Tudi ona je bila borka, ki se je udeležila bojev na Primorskem in Štajerskem. Pet članov, ki so padli kot borci, je izgubila družina Kucler na 10. terenu. Družina Prosenc na 9. terenu je izgubila tri partizanske borce; očeta in dva sinova. Na 14. terenu je družina Tuma prejela spomenico za dva borca in za žrtev ustreljeno na Turjaku. Družina Mogelnicki na 19. terenu žaluje za dvema, ki sta umrla v Nemčiji in za hčerko zdravnico, ki je bila ustreljena kot talka.

Na II. rajonu je Vinko Ukmar iz 1. terena izgubil ženo, hčerko, očeta in mater, ki so vsi padli v partizanskih vrstah. Koštjal Viktor iz istega terena je prejel spomenico za brata, njegovo ženo in nečaka, ki so vsi padli v partizanskih borbah. Na 3. terenu je Ana Osredkar žrtvovala tri sinove, ki so padli v partizanih. V borbah so padli tudi trije sinovi Frančiške Maver iz 17. terena. Družina Derman na istem terenu pa žaluje za materjo in hčerko, ki sta bili ustreljeni, in za očetom, ki je umrl v Dachauu. Bezljaj Marija iz Dravelj je izgubila tri sinove, partizane-borce; nedavno je pokopala še četrtega, ki je umrl zaradi posledic trpljenja za časa borbe. Na terenu Ježica je prejel spomenico Janez Kos za dva sinova in hčerko, ki so vsi padli kot borci. Jera Čebul je dala domovini tri svoje otroke, ki so se borili v partizanski vojski.

Na III. rajonu je prejela Katarina Trškan s terena Kodeljevo spomenico po možu, dvema sinovima in hčerki; vsi štirje so padli v borbi proti fašistom. Na terenu Meksika žaluje Ivanka Rozman za tremi sinovi-partizani. Teren Moste-Selo hrani spomenico po družini Maslič, ki je obstojala iz treh članov, a je okupator vse umoril.

Na IV. rajonu je Miklavčeva mama s terena Nebotičnik dala tri sinove za svobodo. Vsi trije so padli v borbi proti sovražniku kot partizani. Sama je tudi bila partizanka. Družine Tomšič in Žagar s terena Mladika in Gregorič s terena Stan in dom pogrešajo vsaka po tri člane, ki so padli kot borci. Družina Šlander s terena Vrtača je izgubila tri borce, med njimi Slavka-heroja, in enega sina, ki je bil ubit v nemškem taborišču. Družina Rojšek na terenu Slape je dala domovini življenja treh svojih članov, ki so se vsi borili in padli kot partizani. Na terenu Zg. Kašelj je prejela Marija Vidergar spomenico za tri sinove, ki so padli v partizanskih vrstah.

Tak je bil krvni davek, ki ga je dala Ljubljana za našo osvoboditev in za novo življenje v do-

movini. Ali kakor nam je krvavelo srce ob predajanju spomenic in nas je pretreslo, ko smo gledali, kako kapljajo solze iz oči mater, očetov in otrok na imena sinov, hčera in staršev, za katere so prejeli spomenice, tako nas je objelo nekaj toplega in ponosnega, ko smo videli, da so prejeli te spomenice ponajveč prav tisti naši ljudje, ki niso klonili zaradi težkih izgub, ampak zastavljajo še vedno vse svoje moči v borbi za popolno izgradnjo naše domovine. Krvni davek jih ni strl, ampak je še poglobil njihovo sovraštvo do fašizma. Da, še več: skoval je v njih trdno odločnost boriti se proti vsakomur, ki bi nam hotel odvzeti težko priborjeno svobodo in nas pahniti v odvisnost.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Napad se ni posrečil, čeprav so belogardisti Pijavo gorico hitro zapustili in se umaknili v obrambene bunkerje nad vasjo. Brigada je poizkusila nekajkrat z napadom, ali napad ni uspel, tudi zato ne, ker ni bil dobro pripravljen. Proti jutru se je brigada umaknila. Čim se je brigada umaknila in zasedla položaje, so kuharji prinesli v bataljone hrano, katero so skuhalih ponoči. Borci so komaj dobro pojedli, ko smo že opazili, kako se pomika proti nam močnejša italijanska kolona. Opazili smo še drugo kolono, ki je šla v smeri Grosuplje—Nova vas—Škocijan. Italijani so nas kmalu napadli, imeli so velike zgube še preden so prišli v samo zasedo. Italijani so imeli s seboj tudi dva težka in dva lahka tanka. S temi se spuščati v borbo je bilo težje, ker je bila pred našimi položaji samo čistina. Imeli pa smo en protitankovski top, ki je stal na bližnjem hribu. Naš topničar je težko pričakoval italijanskih tankov in ko jih je zagledal, je poslal granato, ki je dobro zadela. Tank je bil poškodovan in so ga morali Italijani z drugim tankom izvleči iz borbe. Njihova pešadija je začela z resnim napadom od vseh strani, iz Škofljice pa so začeli z artilerijskim ognjem. Zato smo proti večeru zapustili položaje in se umaknili proti Sv. Ahacu. Tu smo ponovno sprejeli borbo in njihov prvi napad odbili. Nato smo se umaknili še nekoliko višje, tako, da je njihova artilerija tolkla točno po njihovih vojakih.

Ko so vnovič začeli napadati, smo se umaknili proti Vodicam in proti Suhi krajini. S seboj smo imeli šest ranjenec, katere je odnesla ena četa naprej v bolnice na Rogu. V tem času je bilo bolje v Suhi krajini in pri premiku preko nje ni bilo več treba večjih zaščitnic, ker so belogardisti popustili.

Ponoči je brigada napravila zasedo pri postaji Dobropolje. Minirali smo most in čakali, kdaj se prikaže kakšen vlak, da spustimo vse skupaj v zrak. Okoli šeste ure zjutraj je pripeljal vlak iz Ljubljane in se ustavil na postaji. Mi smo čakali, kdaj bo odpeljal dalje, da začnemo z napadom. Toda od Velikih Lašč je prišla belogardistična patrula in nas opazila. Bili so tako drzni, da so šli kar stoje proti našim položajem. Ko so prišli v bližino kakih 150—200 metrov, so začeli kričati: »Stoj, predajte se!« Naši so se jim začeli smejati in jim odgovarjati, da naj še nekoliko počakajo, ali bi se predali, ali ne. Belogardisti pa so rinili kar naprej. Nam pa se je že vse skupaj zdelo neumno, posebno mitraljezecem, ki so jih z veseljem ogledovali. Dva belogardista sta bila le še petdeset metrov od mitraljezca. Mitraljezec zakriči: »Dovolj je tega, sedaj se pa vi predajte!« in spustil je vanje rafal. No, padel ni nobeden, začeli pa so bežati, kar so jih noge nesle. Borci so začeli kričati: »No, vraga, ali nam hočete pobegniti?« Za njimi se je spustila ena četa, vendar so nam pobegnili. Od desetih belogardistov, ki so bili v zadnji skupini, jih je obležalo pet v bližini proge, ker se je naša četa spustila kar ob progi za njimi. Od Velikih Lašč je pripeljala po poti avtoblinda in naša četa se je morala umakniti in vrniti v bataljon. Borci so se smejali mitraljezcu, le kako je streljal ali so mu bili belogardisti preblizu! Mitraljezec pa je odgovarjal, da naj beže, da ni treba vseh pobiti, bodo pa drugič prišli prav. Ležali smo še nekaj časa na položajih, a ker vlaka ni bilo, smo spustili most v zrak in se počasi umaknili. Po zajtrku smo se začeli premikati naprej proti Turjaku kar podnevi, ker je bilo v načrtu, da pridemo še podnevi v Mačkovec. Tu smo imeli manjšo borbo z belogardisti, ali vsak njihov poizkus je bil odbit.

Na Mačkovcu in v bližnjih vaseh, smo ostali en dan, nato pa napravili nov premik. Odšli smo čez Iško proti Sv. Vidu, ker smo ostali v vaseh okoli Sv. Vida in Rakitne. Tu smo imeli ponovno boje z Italijani in belogardisti. V tem času smo se premikali iz borbe v borbo, ponekod nismo mi mirovali, ponekod pa so oni napadali in to je šlo kar naprej. V Rakitni je bila belogardistična postojanka, mi pa smo se namestili v neposredni bližini vasi in čakali, kdaj bo prišla kakšna večja belogardistična ali italijanska patrola. Toda, ko so belogardisti opazili, da smo v bližini, ni bilo ne duha ne sluha o patrolah, videli smo le, kako na njihovih stražarskih mestih molijo iz bunkerjev cevi mitraljezov. Štab brigade je izdelal načrt, da bomo z vso brigado izvršili večjo akcijo na progi Ljubljana—Trst. 8. aprila smo ležali v gozdu in delali načrte. Minerji morajo ustaviti vlak, ki bo pripeljal iz Ljubljane. Tovariš Ris je predlagal, da če že z miniranjem ustavimo vlak, mora ostati stroj na tiru nepoškodovan, katerega bomo odklopili od vlaka in spustili z vso paro proti borovniškemu viaduktu, ki se bo pod njim moral porušiti. S tem načrtom smo šli 9. aprila na akcijo.

Napad na progo

En bataljon je zasedel položaje ob progi in varoval minerje, pol bataljona je držalo zasedo ob progi proti Ljubljani, pol bataljona pa proti Borovnici. Na tem mestu je bilo zelo težko minirati progo, ker je stal vsakih 200 ali 300 metrov italijanski bunker, a kljub temu smo se nekako privlekli do proge. Tako je drugi bataljon tovariša Risa miniral progo in čakal kdaj pride vlak. Ostali del brigade, razen zased, pa je ostal v rezervi. Vlak smo zelo težko pričakovali. Čakali smo ga od desete ure naprej, ali vlaka iz Ljubljane ni bilo. Tistega, ki je pripeljal od Logatca, smo pustili naprej. Ko je bil vlak že mimo, smo ugotovili, da je bil to transport samih italijanskih vojakov. Zelo smo bili nejevoljni in godrnjali smo, zakaj se nismo spravili na ta vlak, imeli bi lepo priliko potolči precej italijanskih vojakov, ker smo imeli dobre zasede. Nestrpnost smo čakali še naprej in godrnjali: »Prokleti vlak, nobenega ni, ali čakali bomo magari do jutra.« Kar naenkrat zaslišimo žvižg lokomotive. Od Logatca proti Ljubljani je vozil nov vlak. Mi smo premišljevali, kaj naj storimo, ali ga naj spustimo, ali ga naj napademo. Prišli smo do zaključka, da ga spustimo, če nam je ušel že prvi, naj gre še drugi. Po progi pa je pripeljala sama lokomotiva. Okoli pol tretje ure zjutraj smo pa le zaslišali vlak od Ljubljane. Bilo je že 9. aprila. Vozil je počasi, mi pa smo bili nestrpni. Od borca do borca se je šepetalo: »No, ali smo pripravljeni, pazite, da ne bo kdo prej ustrelil, dokler ne bo eksplozija na progi.«

V zasedi je nastala popolna tišina. Okoli tretje ure je pripeljal vlak v našo zasedo. Bil je tovorni. Nekaj metrov pred njim je šla italijanska patrola, ki je osvetljevala progo in jo pregledovala. Patrola pa ni opazila min in žice, ki je bila speljana od min v zasedo. Patrola je odšla neopaženo mimo minskega polja, še naprej kakih 30 do 40 metrov ter se nato iz proge umaknila, priha-

jajočemu vlaku. Ko je stroj zapeljal čez mino, je nastala eksplozija. Takoj po tej eksploziji so se zaslišale nove eksplozije, tudi za vlakom, kjer so minerci nastavili mine zato, da ne bi mogla priti iz Ljubljane pomoč napadenemu vlaku. Proti Borovnici pa so pustili minerci odprto progo. Takoj po eksploziji so se slišale strojnice iz naših zased. Mitraljezci so oddajali dolge rafale. Na pokanje pušk in mitraljezov pa si slišal kričanje bataljona: »Na juriš!« Iz ustavljenega vlaka so se oglasile italijanske brzostrelke. Italijani so začeli kričati. Vlak, ki smo ga ustavili, je bil zavarovan z italijansko vojsko, in sicer so imeli zaseden prvi voz za strojem in zadnjega. Toda zaradi našega naglega juriša so se prestrašili in pobegnili od vlaka. Videli smo le njihove sence kako so bežale. Bataljon je v desetih minutah zavzel vlak. O Italijanih v bunkerjih ni bilo ne duha ne sluha. Ko je nastala tišina, se je slišala le komanda ostalemu delu bataljona — brigade, ki je bila v rezervi: »Tecite do vlaka!« Borci so v najlepšem redu odšli do vlaka ter pričeli z odpiranjem vagonov. Slišali smo vpitje borcev ob vagonih: »Tukaj je živina, tukaj je bombaž!« in tako naprej. Patrola, ki jo je vodil tovariš Ris, je skočila na lokomotivo in jo začela ogledovati. Prvi vagoni za strojem so bili iztirjeni. Slišal se je glas: »Odpeli bomo mašino.« Odpeli so stroj in začeli z njim voziti po progi kakih 30 metrov. Vsi smo se smejali in začeli vpiti: »Dobra je dobra, lahko bo še šla naprej.« Patrola s tovarišem Risom je začela iskati vrvi, s katerimi bi spravili stroj v pogon. Vrvi smo pobrali od živine, s katerimi je bila privezana. 30 metrov vrvi je bilo hitro zvezanih in odnešenih do lokomotive. Zavezali so vrv za regulator in potegnili in lokomotiva je zdrvela po tiru z vso naglico. Poslušali smo, kako bo vdrla na borovniški most, in kako se bo pod njo podrla vsa železniška konstrukcija. Kar naenkrat zaslišimo težak udarec. Železničar, ki je bil na straži pred viaduktom, je že sumil, da so lokomotivo pognali partizani in še preden je prišla do viadukta, jo je poslal na slepi tir, kjer je končala v jarku.

Po vagonih si slišal skakanje borcev in kričanje, jaz sem zaplenil brzostrelko, nekateri so klicali, kaj naj naredijo z živino itd. Dobili so povelje, iz vagonov spraviti vso živino, tako da bo imela brigada dovolj mesa. Borci so začeli naganjati živino iz vagonov in jo odganjati v gozd. Vzeli smo okoli 50 glav, ostalo živino pa, ki si je pri izkladanju z vagonov polomila noge, so borci postrelili, da se ni mučila. Tako smo bili na progi nad eno uro. Preden se je brigada umaknila, smo vlak na več mestih zažgali. Gorelo je kot smola, posebno v vagonih, kjer je bil naložen bombaž. Ko se je brigada počasi pomikala po gozdu, smo zaslišali iz Ljubljane ropot blindiranega vlaka, ki je kar naprej piskal. Borci pa so se smejali, češ, kam greste, saj ste prepoznali, vaš transport je že uničen! Vagoni so goreli z ogromnimi plameni in razsvetljevali daleč na okoli. Brigada je bila že štiri kilometre od proge, ko smo zaslišali pokanje mitraljezov in pušk ter vpitje: »Avanti, avanti ragazzi!« Italijani so začeli napadati, oziroma osvobajati uničeni vlak.

(Se nadaljuje)

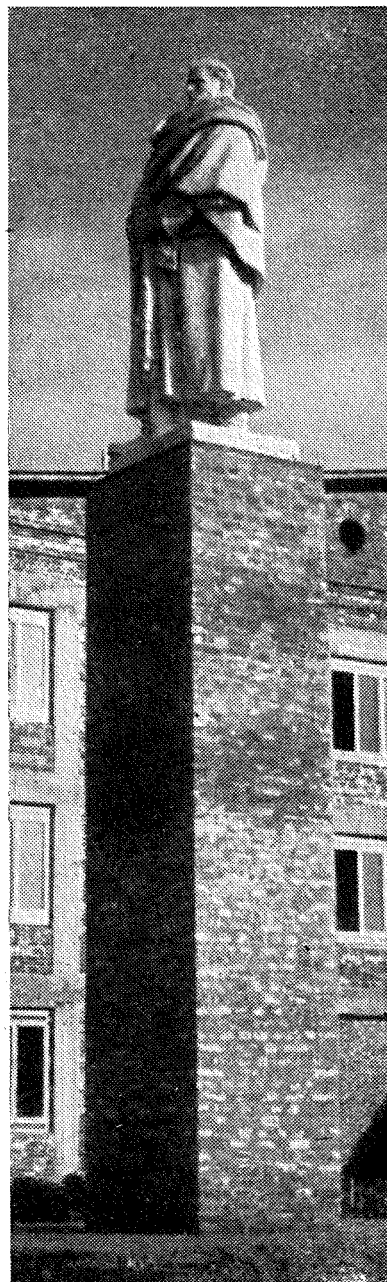
RAZSTAVA OB DESETLETNICI OSVOBODILNE FRONTE ZGODOVINA, KI NAJ BI JO PREČITALI VSI!

Začnem s spominsko knjigo, čeprav je le-ta ležala ob mizici na koncu razstavnih prostorov. Preden je tov. Jože Pacek zapustil spominsko razstavo Osvobodilne fronte, je zapisal v knjigo vtisov: »Razstavo sem si ogledoval tri ure, od daleč sem prišel v Ljubljano, pa mi ni žal.« Za njim pristavlja drugi: »Čudovita razstava« in takoj nato doda, da se boji, da bo morala potem, ko bo zaprta, v zaboje.

Menda bo to najbolj važna stvar, ki jo bo potrebno urediti sedaj, ko je razstava končana. Res, skoraj vsak dvajseti Slovenec si jo je ogledal. Toda to ni opravičilo, da bi tu zbrani material tudi v naprej ne bil več dostopen ljudem! Šolska mladina bi lahko z ogledom razstave zvedela o osvobodilni borbi naših narodov več kot v mnogih urah šolskega pouka. Razstava Osvobodilne fronte je bila ilustrirana zgodovina borbe naših narodov od l. 1941. pa do svobode. Taka zgodovina je razumljiva in vsakomur dostopna. Kdor si je ogledal razstavo, marsikaterih dejstev dolgo časa ne bo pozabil.

Poglejmo kaj je bilo na veliki razstavi, kjer je bilo razstavljenih poleg mnogih dokumentov predvojne slovenske marksistične literature, partizanskega orodja, starinskih, dokaj preprostih tiškarskih strojev, tudi okoli 20.000 fotografij. Vsaka fotografija pa je odstavek iz te ilustrirane zgodovine naše borbe...

Prav na začetku razstave je stala maketa domačije in Čebinovem nad Trbovljami, kjer je bil 18. aprila 1937 ustanovni kongres Komunistične partije Slovenije. Nad hišico, kjer je bil Kongres, je bil natiskan Manifest ustanovnega kongresa. S tem poglavjem naše zgodovine razstava ni začela zato, ker naj bi šele takrat začela borba slovenskega delavca (saj je bil prvi štrajk trboveljskih rudarjev že leta 1873.), temveč zato, ker je od tedaj naprej Partija zbirala okoli sebe uspešnejše množice kot kdaj koli poprej. V vitrinah (steklenih omarah) je bilo prikazano, kaj se je v tem času dogajalo na svetu. V kotu je stal iz lesa izrezljan zemljevid Slovenije in na njem cestno križišče z napisi: »Drang nach Osten«, drugi, ki je kazal proti Trstu, pa je imel napis »Srednja Evropa — Trst«. Nemčija si je želela zagotoviti pot preko Slovenije do bogatih naftinih revirjev v Perziji, Italiji pa je »dišala« zveza proti severu, in drugim zopet pot proti Jadranu. Tako križišče je Slovenija bila in bo. In tudi zato so tisto leto sklenile Nemčija, Italija in Japonska trojni pakt, da bi laže stegovale kremplje in grabile tuje dežele. »Slovenija je ena tistih dežel, po kateri nameravajo

Partizanski
stražar pred
razstavno
dvorano

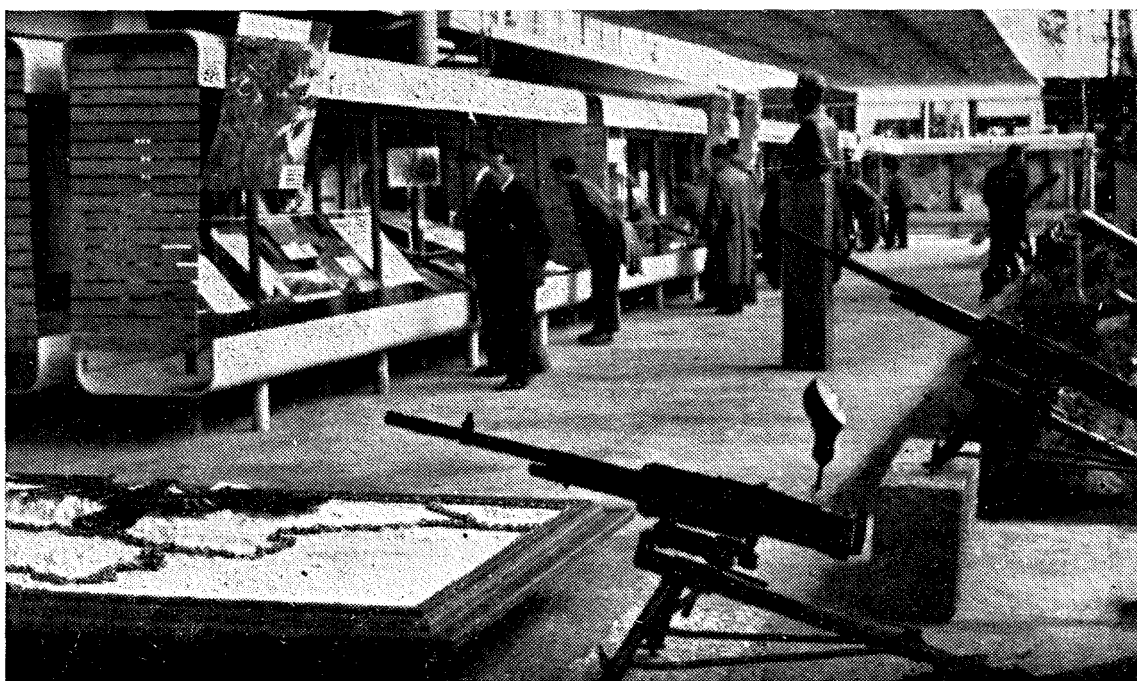
fašistični roparji najprej stegniti svoje roke...« je opozarjal Manifest.

Medtem ko je grozil fašizem Sloveniji in Jugoslaviji, se je vlada pogajala in paktirala z drugimi fašističnimi državami. Stojadinovič se je objemal s Ciano, potoval po svetu in zašel tudi v Rim, da bi Jugoslavijo čim bolje — prodal.

Take stvari je lahko prečital na razstavi obiskovalec, in slike, ter dokumenti, ki spremljajo te dogodke, ostanejo vsakomur v spominu. Poglejmo še naprej po razstavi! Medtem ko je vlada paktirala na levo in desno, je skušala po drugi strani zatreti vsako gibanje v državi. Delavsko društvo »Svoboda«, ki je združevalo mnoge delavce in kmete, je bilo prepovedano. Voditeljem delovnega ljudstva pa so prepovedali govoriti na javnih zborovanjih. V ječah so se znašle skupine organizatorjev: delavcev — najboljših komunistov.

Takrat je bila ustvarjena ideja o Ljudski fronti — množični organizaciji. V borbi za zaveznike je Komunistična partija združila v organizacijah »Kmečko-delavsko gibanje« in v »Zvezi delovnega ljudstva«, mnogo delovnih ljudi. Takrat so

čija in Sovjetska zveza razdelili Poljsko. To je bil uvod v drugo svetovno vojno. Dogodki so se potem naglo vrstili, in obiskovalec razstave si je lahko ogledal dokumente in slike, ki ilustrirajo zgodovinski 27. marec 1941. »Bolje rat nego pakt!«, je bila parola množic, ki so po vsej državi demonstrirale proti paktu. Že v naslednji vitrini je bil na sliki general Kalafatović. Z dvignjeno roko je važno modroval: »Zašto da gine oficirski hor?« Da, njemu je bilo žal oficirjev, medtem ko je bil narod pripravljen na borbo. Tu so bili razstavljeni zemljevidi, na katerih so bile natančno začrtane utrdbne in položaji enot bivše jugoslovanske vojske. Žal so za te načrte vedeli Italijani in Nemci vsaj tako dobro, če ne bolje, kot naši oficirji. Šestega aprila 1941 je bil narod

Pogled na del razstave

Slovenijo zajeli največji stavkovni vali. Partija je organizirala zборе in izlete, na katerih je delavce in kmete učila in jim pojasnjevala svojo politiko. V kotu sobe je stal umetno narejeni tovarniški zid, na katerem so bile izpisane parole, ki so bile takrat hkrati gesla borbe: »Živela Ljudska fronta!« in »Dol s plačanci hitlerizma!« Tudi takrat tiskani plakati, ki so jih lepili po zidovih, so pozivali na boj proti hitlerjancem, proti draginji in vojnim dobičkarjem.

V naslednjem prostoru je bilo prikazano, kako prav je imela Partija, ko je opozarjala na grozečo vojno. Nemčija je napadla. Kaj kmalu sta si Nem-

izdan, toda nikdar poražen. Že 27. aprila je bila ustanovljena Osvobodilna fronta Slovenije, 22. julija pa je začel tudi v Sloveniji upor. Kamniški odred je na ta dan izvedel prve napade na Nemce, partizan pod Šmarno goro pa je streljal na fašista-izdajalca.

Velika borba je začela in ta je bila prikazana v največjem delu razstave. Velik relief je prikazoval, kako so fašisti razkosali Slovenijo na tri dele, ki pa jo je iz dneva v dan bolj združevala borba partizanov. Ni, da bi naštevati vse podrobnosti, kajti vsi dogodki od poizkusov Nemcev, da bi preseljevali Slovence, preko slavnih

borb pri Dražgošah, v Rovtah, pri Hotredešu in drugod — so bili prikazani. Smeh in srd, oboje je spreletavalo obiskovalce, ko so čitali takle časopis: »Naš gaulajter je v Krajnburgu podal načelno izjavo« in z velikimi črkami je sledilo: »Rekel je: Jaz hočem to deželo osrečiti.« Kot v posmeh taki bedasti izjavi so bili nad vitrinami pritrjeni številni lepaki, na katerih so bile dolge vrste imen upornikov, junakov, obsojenih na smrt.

Obiskovalec razstave je lahko ugotovil, če je le malo bolj pozorno pogledal razstavljeno gradivo, da naša borba ni bila samo boj za lastno svobodo. Churchill je sicer šele leta 1944. — hočeš nočeš — priznal, da enote maršala Tita vežejo 14 fašističnih divizij. Še več! Ciano je napisal: »Japonci nameravajo nadaljevati svoj pohod proti Indiji. Sile osi jim morajo korakati nasproti proti Perzijskemu zalivu.« Lep načrt, toda fašisti preko Balkana niso prišli! Na vsakem koraku je pokalo, vsak trenutek je zletela v zrak železnica ali pa je bil podrt most. Rommelova ofenziva v Afriki se je ustavila. Generali so poročali, da zato, »ker nimajo nafte«. Slike v vitrini so obiskovalcem lepo povedale, kje je ostala ta nafta, ki bi morala priti v Afriko iz Romunije, Nemčije in Madžarske. Na progah od Jesenic do Vidma in Gorice, ter od Maribora do Trsta, je zletelo v zrak nekaj tisoč cistern. Za več tednov, in tudi za več mesecev so bile proge v Sloveniji za fašiste neuporabne. Partizani se prav gotovo spomnijo Baške grape. Vse to je bil naš prispevek k skupni borbi zaslužjenih narodov Evrope.

Sredi velikih dogodkov: prvim zasedanjem AVNOJ v Bihaću, Kočevskim zborom 3. oktobra 1943, so bili prikazani Dachau, kapitulacija Italije z uničenjem Turjaka, dokumenti in prvi odloki, ki jih je izdal Izvršni odbor Osvobodilne fronte, ustanovitev »Narodnih kmetij«, skratka, vsa bogata zgodovina.

Koncem leta 1943. in v prvih mesecih l. 1944. so nemški fašisti z novo ofenzivo znova skušali premagati partizansko armado. Sedaj so se jim postavili po robu že korpusi in divizije. Slike, ki so jih naši borci zaplenili ujetim in ubitim Nemcem, prav lepo povedo, kaj je bil njihov cilj: znašati se nad ljudmi brez orožja! Še raje pa so plenili zapuščene vasi. Toda njihova ofenziva se je prelila v protiofenzivo vseh partizanskih enot.

Prav tiste dni, ko so v Teheranu (28. november do 1. december 1943) sklepali, kako bo urejen povojni svet, so se v Jajcu sestali predstavniki vseh jugoslovanskih narodov in sprejeli zgodovinske sklepe. Postavljeni so bili temelji nove Jugoslavije.

Sovjeti so proglasili zasedanje v Jajcu za — nož v hrbet teheranski konferenci. Male države, med njimi tudi Jugoslavija, so ležale na zeleni mizi kot drobiž za njihova obračunavanja. Takrat, ko so se jugoslovanski narodi borili, so oni razdelili balkanske države na interesne sfere: pol Jugoslavije Sovjetom in pol Angležem. Taka je bila slika v vitrini.

Še so prikazane borbe. 1. maja 1945. leta ob 13. uri popoldne pa je komandant IX. korpusa brzojavil Vrhovnemu štabu: »Primorska osvobodjena...« in pol ure kasneje: »Vojkova brigada je zapadno od Tržiča srečala Angloamerikance.« Vso Primorsko smo osvobodili sami, česar še danes ne priznajo kaj radi. V Ajdovščini je bila sestavljena prva slovenska vlada. Svoboda! Ta del razstave so dopolnjevali in jo šele naredili za celoto prostori, kjer je bil razstavljen tisk med narodnoosvobodilno borbo, zdravstvo in skrb za ranjence v gozdovih, borba naših žena, mladine itd. Tudi Ljubljana je bila na razstavi zastopana. Mnogo dokazov in dokumentov nepremagljive organizacije Osvobodilne fronte v Ljubljani je bilo razstavljenih. Tako je Ljubljana zbrala samo leta 1942. okoli 5 milijonov lir narodnega davka, leto pozneje pa že 13 milijonov lir. Ovaduhi proti taki organizaciji, kot je bila Osvobodilna fronta, niso mogli nič! Njihovi lističi? »Zaprite tega in tega, ker je član Osvobodilne fronte.« so lahko onesrečili le posameznike, organizacije pa niso niti načeli.

Res bo torej potrebno, da čimprej uredimo vprašanje, kje bodo prostori za Muzej narodnoosvobodilne borbe. Doslej se je Muzej stiskal v prostorih na Napoleonovem trgu, ki pa so prej skladišča kot muzej. Nekoč smo slišali, da bodo morda preuredili v Muzej ljubljanski grad, toda tudi s tem ni nič; baje so tudi tu prostori neprimerni. Prav gotovo je, da si Slovenci žele, da bi si lahko vsak čas ogledali gradivo, ki je bilo le mesec dni in pol razstavljeno v Ljubljani. Tu zbran material je zgodovina, ki bi jo rad prečital vsakdo.

M. Š.

MUZEJ NOB V CELJU

Mestni odbor ZB v Celju je 27. aprila — v počastitev desete obletnice OF — odprl stalni oddelek muzeja NOB. Obsežen zgodovinski material je vzorno urejen. Nazorno so prikazane vse partizanske akcije na celjskem območju od 1941. do 1945. leta, bronaste plakete padlih prvoborcev celjskega področja ter številni in redki zgodovinski dokumenti.

ŽENA BREZ IMENA

PENKO TONKA

Zunaj se je začelo mračiti in po hišah so jeli prižigati luči, skrbno zastirte s temnim papirjem, da ni svetloba udarjala na cesto. Tudi okna so bila zagrnjena s temnimi zavesami, s ceste pa so odmevali težki koraki domobrancev in Nemcev ter drugih ljudi, ki so se vračali domov.

Nebo je bilo jasno in posejano z drobnimi zvezdicami, le semintja se je podilo nekaj raztrganih oblakov. Hladen novembrski veter je pihal in se včasih zagnal v šipe na oknih.

Z Varjo sva sedeli v kuhinji in se tiho pogovarjali, ko je vstopila Marija. Njena visokorasla postava se mi je zdela shujšana in črta na čelu se ji je še bolj globoko zarisala.

»Zopet sem jo srečno odnesla«, se je oddahnila. »Ne vem, kako dolgo me bo še sreča spremljala. Nocoj bom prenočila pri tebi. Upam, da ti ne bo nerodno,« se je obrnila k Varji. »Mislim, da me ne bodo izvohali.« »Prav, prav Marija, kar sedi!« Varja ji je ponudil stol. »Boš kaj novega povedala!«

Z Varjo sva jo navdušeno poslušale, ker od takrat, ko se je vrnila iz italijanskih zaporov, se je le redko kdaj oglasila, imela je preveč dela in tudi beli so jo stalno zasledovali.

Marija je bila tovarniška delavka, zaposlena v tovarni Eiffler. Bila je vesele narave, zelo rada je pela. Imela je prijeten alt, da jo je bilo veselje poslušati. V družbi so jo imeli radi, ker je bila vedno veselo razpoložena in pripravljena za humor.

Med okupacijo se je med prvimi vključila v Osvobodilno fronto ter neumorno delala v njenih organizacijah. OF je organizirala v dvanajstih obratih.

Ko so bile poleti l. 1943. v Ljubljani demonstracije in se je na tisoče ljudi zbralo pred sodiščem, zahtevajoč pravice za tiste, ki so čakali lačni in stepeni za temnimi zidovi te strašne hiše, iz katere so izbirali obsojence in talce, je bila Marija med prvimi. Niso jo plašile italijanske strojnice, ki so pošastno zijale, razpostavljene okrog sodišča, ne vojaki v čeladah, s puškami pripravljenimi na strel, niti tanki, ki so oblastno ropotali po Miklošičevi cesti in domobranci, ki so se pomešali med množico demonstrantov, da so potem izdajali. Bila je med tistimi štirinintridesetimi, ki so jih ob tej priliki aretirali in še isti dan poslali v Italijo.

Odpeljali so jo v Peruggi v kaznilnico usmiljenih sester. V zatohlih celicah so bile razvrščene po štiri skupaj.

Marija je vsak dan pela narodne in partizanske pesmi. Sestre so ji razjarjene grozile, ako ne utihne, da jo bodo premestile v samotno celico, toda ona se ni zmenila za njihove grožnje.

Nekega popoldneva so prišli po njo in so jo res prestavili v ozko luknjo, da se je komaj pregibala v njej.

Skozi majhno lino je prihajalo tako malo svetlobe, da je komaj razločila od vlage umazane stene. Zopern hlad je prihajal od teh sten, da jo je do kosti zazeblo.

Zopet je sedla pod linico in zapela. Tedaj je pela še pozno v noč. Njen glas je motil mrtvo nočno tišino, ki je vladala v tej hiši, v kateri so gospodarile ženske s fašističnimi metodami pod krinko usmiljenih sester. Toda tudi tu so ji vedno pretile skozi linico, skozi katero so ji porinile vodo in kruh.

»Maria bionda! (tako so jo nazivale) non si puo cantare!«

Marija pa je bila gluha za opomine in je še bolj uporno pela. Tedaj jo je stisnilo pri srcu, da bi te strašne zidove, ki jo tako tesno oklepajo, razbila kar z golimi rokami ter poletela tja med tiste, ki jim v svobodnih gozdovih nihče ne more prepovedati petja.

Iz zamišljenosti jo zdrmi nov gost, muha, ki je menda po nesreči priletela v celico, ali pa čutila, da se tudi tam nahaja živo bitje. Čeprav je muha nadležna živalca, vendar jo je Marija sprejela z veseljem, da je vsaj nekaj živega brenčalo okoli okna. Nekaj dni jo je hranila z drobtinicami, ko je nekega dne zapazila, da jo je tudi ta gost zapustil.

Zopet je teklo življenje enolično. Minevali so dnevi in meseci, ne da bi vedela, kaj se dogaja onkraj teh smrdljivih zidov, dokler se niso odprla vrata ob italijanski kapitulaciji.

Zadilhala je prostost, misleč, da je mnogo zamudila, se je še z večjo silo vrgla v delo na terenu. Domobranci so kmalu zavohali njeno dejavnost, začeli so jo zasledovati. V tovarno ni smela več. Prenočevala je vsak večer v drugi hiši.

Tisti večer smo se dolgo pogovarjale.

Varja jo je opozorila, da bi bilo bolje za njo, če bi odšla iz Ljubljane, toda zatrjevala je, da ne more nikamor, ker je Ljubljani tako potrebna.

Zjutraj je odšla, preden je zasvetila jutranja zarja in od takrat je nisem več videla. Pozneje nekoč so jo izsledili, ko se je peljala v tramvaju proti Dolenjski cesti. Skočila je iz drvečega tramvaja in bežala, toda ni imela sreče, ker so jo zasledovalci obstrelili v nogo in ni mogla več naprej.

Zaprli so jo in na njeno celico dali napis: »Žena brez imena!«

Glavo so ji pomakali v krop ter jo tako mučili na strahovite načine. Toda izdala ni ničesar. Nekega dne pa, ko so v celici prenehali pretresljivi kriki, ki so segali ostalim jetnikom do srca, je prenehalo tudi njeno življenje.

Za njen grob se ni nikoli zvedelo.

ŽIVLJENJE IN DELO NAŠIH ORGANIZACIJ

OBNAVLJAJO PARTIZANSKO BOLNICO

Na zadnjem občnem zboru ZB v Konjicah je nekaj članov predlagalo, da bi na Konjiški gori v bližini Konjiške vasi popravili in obnovili partizansko bolnico. Predlog so sprejeli z obljubo, da bodo bolnico obnovili predvsem s prostovoljnim delom. Že v mesecu aprilu so pričeli izkopavati oz. obnavljati prostore nekdanje bolnice. Pri delih pomagajo člani ZB in mladinci predvojaške vzgoje. Računajo, da bodo partizansko bolnico kmalu obnovili ter jo ohranili v taki obliki, kakršna je bila med NOB.

SPOMENIK 868 PADLIM ŽRTVAM

V parku pri »Litostroju« v Ljubljani so 14. maja odkrili spomenik padlim žrtvam NOB drugega rajona. Veliki svečanosti je prisostvovalo precej ljudi, med njimi tudi zastopniki organizacij ZB, mestnega komiteja, JA, množičnih organizacij ter predstavniki oblasti.

Spomenik 868 padlim borcem in žrtvam fašizma v Ljubljani

Za pričetek svečanosti je pionirka recitirala znano Kajuhovo pesem, vojaška godba pa je zaigrala nekaj partizanskih pesmi. Govoril je Jože Humar, ki je poudaril, da je II. rajon v Ljubljani imel 868 žrtev, katerim je posvečen spomenik. Med žrtvami je Ljubo Šercer, Drago Marušič, španska borca Viktor Jazbinšek in Matija Udvarc, prvi talec Slavko Pretnar, ki so ga ustrelili 1. 1941., Angelca Dolhar, ki so jo belogardisti ustrelili na Turjaku nekaj

dni pred osvoboditvijo. Številna imena padlih borcev in žrtev pač povedo — med katerimi so še imena bratov Božičev, Majcna, Štefana Babnika, mladincev iz učiteljskega doma, umetnika Hinka Smrekarja, partizanskega pisatelja Klusovega Jožeta, železničarja Tineta Rožanca in njegovih padlih sinov, Kristine Kopitarjeve, Mimi Mlinarjeve, 25 šentvitskih talcev in vseh 868 žrtev — da je vsakdo izmed njih dal za lepšo bodočnost vseh nas, svoje življenje.

OBISK NA SLOVENSKEM KOROŠKEM

V majskem jutru smo se člani ZB slovenjgraškega okraja zbrali v Dravogradu, od koder nas je popeljal avtobus preko meje v Avstrijo, na Slovensko Koroško. Tu nas je že čakal tovariš Prušnik Karel-Gašper.

Na trgu v Pliberku so nas pristrčno pozdravili nekdanji borci. Nadaljevali smo pot v Železno Kaplo, ožjo domovino tovariša Prušnika in Vide. Tu smo položili venec na grob lobniškega junaka Pasterka Franca-Lenarta, obiskali grobove partizanov in devetih umorjenih članov družine Sadovnik-Peršman. V Selah smo položili venec pred spomenik 13 obglavljenim žrtvam fašizma. Prenočili smo v Selah.

Drugi dan smo se odpeljali proti Borovljam, kjer nam je rojak tovariš Borovnik razložil, kako izdelujejo puške, ki slovijo po vsem svetu, največja odjemalca pa sta Anglija in ZDA.

Čez most pod Humberškim gradom smo prišli čez Dravo in zavili v Gure. »Horjančice so dro lepe«, pravi njihova pesem. Lepi so kraji tudi med Dravo in Vrbskim jezerom, krasen je pogled v slovenski Rož. Najprej smo se ustavili v Kotmari vasi. Na pokopališču, kamor nas je vodil borec za narodne in socialne pravice koroških Slovencev, tov. Prosekar, smo obiskali grobove partizanov. Ogleдали smo si tudi grob tov. Babnika, ki je bil v boju na Prelibli 29. aprila 1919 ranjen in so ga podivjani »Volkswehrovci« na barbarski način ubili.

Avtobus nas je potem odpeljal v Bilčovs, ki je med najbolj zavednimi slovenskimi kraji na Koroškem. Tu nas je pozdravil tov. Ogris, bivši izseljenec. Ustavili smo se tudi v zavedni slovenski Loga-vasi, kjer so nas domačini s tov. Kakljem, lepo sprejeli. Nadaljnja pot nas je vodila mimo letovišča Vrba in Vrbskega jezera do Celovca. Na Gosposvetskem polju nam je tov. Doberšek, koroški rojak, razložil, kako so ustoličevali koroške vojvode.

Ogledali smo si še Velikovec, na pokopališču pri Št. Rupertu pa smo položili venec pred spomenik skupnega groba partizanov, padlih v borbah na pobočjih Svinške planine in okrog Velikovca. Tu nas je pozdravil voditelj koroških Slovencev, dr. Petek. Že v mraku smo prispeli v obmejni trg Labot. Domačini — Slovenci iz Potoč in Podloga, kakor tudi Avstrijci so bili zelo prijazni.

Zvečer smo se vrnili iz Avstrije domov z najglobljimi vtisi o koroških rojakihi, ki se bijejo za obstanek, in z vtisi o lepotah Slovenske Koroške.

J. G.

USPEŠNO TEKMOVANJE V CELJU

V tekmovanju med organizacijami ZB v Celju, v počastitev desete obletnice OF, je prvo mesto dosegla krajevna organizacija ZB I. četrti.

V času tekmovanja so priredili več množičnih sestankov s predavanji o NOB. Na partizanskem večeru so govorili o osvoboditvi Trsta, o pohodu XIV. divizije na Štajersko, spomnili so se partizanskega pesnika Kajuha itd. 22. aprila so priredili partizanski pohod v Št. Lenart nad Laškim, katerega se je udeležilo nad 1000 ljudi. Ob tej priliki so delovne skupine popravljale kmetom orodje in posodo. Omenjena organizacija ZB ima točen pregled nad obvezniki predvojaške vzgoje ter nad partizanskimi družinami in sirotami. Doslej so opravili člani ZB že nad 2238 prostovoljnih ur. Organizacija ZB I. četrti je ob zaključku tekmovanja sprejela pismeno pohvalo, prehodno zastavo in veliko oljnato sliko maršala Tita.

Drugo mesto si je osvojila terenska organizacija ZB Dolgo polje. Prejela je pismeno priznanje in pohvalo ter državno zastavo.

Tretje mesto je zasedla terenska organizacija ZB Jožefov hrib.

V LOKAH SO SE JIH SPOMNILI

V Lokah pri Šentjurju ob Taboru so na partizanskem taboru, ki je bil 20. maja, slovesno izročili svojcem padlih borcev in svojcem žrtev fašističnega nasilja 86 spomenic.

V toplih in iskrenih pogovorih so se nato ob prosti zabavi spominjali prestanih dni in raznih dogodkov iz borb. Šentjur se je namreč častno odzval pozivu na upor. Že v poletnih mesecih leta 1941. je v hribih nad dolinskimi vasi taborila četa partizanov iz revirjev onstran hribov. Pogumni fantje so takoj osvojili srca tukajšnjih

hribovskih, a tudi dolinskih kmetov in našli pri njih vse potrebno za obstoj in nadaljnji razmah osvobodilnega gibanja. Kmetje so skrbno čuvali »svoje fante«, ki so do pozne jeseni hodili lahko kar podnevi po terenu, kamor so se vračali iz akcij, opravljenih zdaj v tej, zdaj v drugi dolini. Šele pozno v jeseni se je našel tujec-izdajalec in tedaj so padle prve žrtve. Toda to ni zavrlo osvobodilnega gibanja; le še bolj je ojeklenilo odpor ljudi in njih voljo za borbo.

PREKMURSKEMU PRVOBORCU ŠTEFANU KOVAČU BODO POSTAVILI SPOMENIK

Članstvo ZB v murskosoboškem okraju je dalo okrajnemu odboru ZB pobudo, da bi postavili prekmurskemu prvoborcu, nekdanjemu sekretarju OK KPS v Murski Soboti, Štefanu Kovaču, spomenik. Spomenik, bo postavljen na vidnejšem prostoru v Murski Soboti. Pobuda s strani članov ZB, naj bi priredili nabiralno akcijo za stroške spomenika, je naletela v vsem Prekmurju na ugoden odmev. Večje vsote, ki so jih že zbrali, to najbolj potrjujejo. Prebivalci v Murski Soboti so v prvi akciji zbrali 50.000 din, večje vsote pa bodo prispevala tudi podjetja in ustanove.

NISO JIH POZABILI!

Zveza borcev v kamniškem okraju je v spomin padlim borcem-partizanom in v spomin žrtev fašističnega nasilja doslej odkrila že 9 spomenikov, 10 spominskih in 7 nagrobnih plošč. Spomeniki so postavljeni: v Kamniku (2), Rakitovcu, Češnjici, Črnah, Krašnji, Pečeh, Mengšu in Zlatem polju. Spominske plošče pa v Kamniku (3), Špitaliču, Palovčah, Bukovici, Krašnji, Kamniški Bistrici, Moravčah in v Blagovici. Sedem nagrobnih plošč pa so postavili v Domžalah.

PARTIZANSKA BORBENA PESEM NE MORE BITI NAPEV PLEHKIH ŠALI

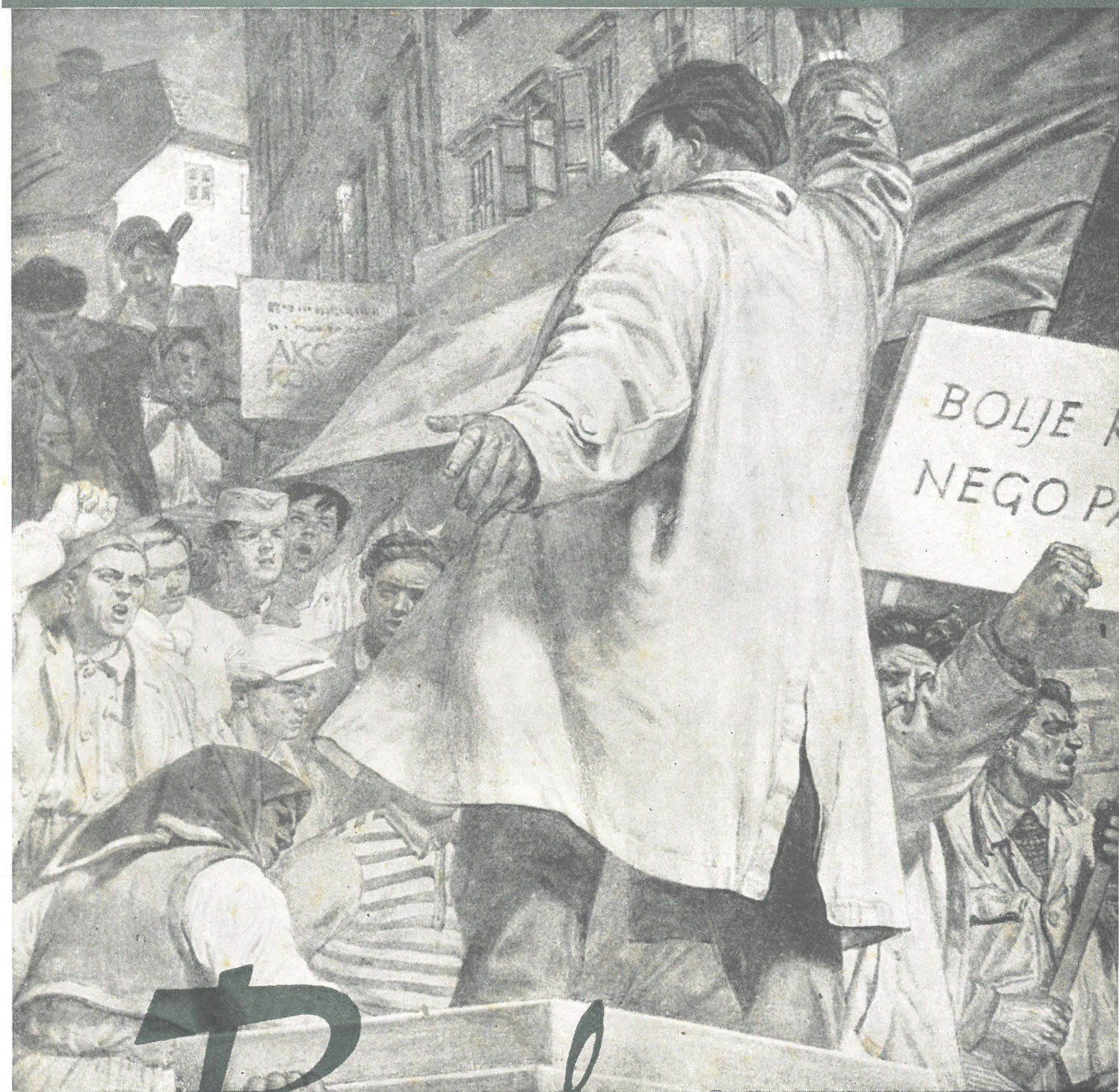
Nočemo načeti široke razprave o delu in vsebini oddaj ljubljanskega radia, kajti to je stvar ljudi, ki so muzikalno in literarno precej razgledani, in ti in še drugi bodo že vedeli kako se tej stvari streže. Z veseljem sprejememo vsako še tako preprosto pesem, pripovedovanje, in tudi šalo, če so to šale, se ne branimo. Nikakor pa ni primerno, da se za šalo radijski »pisatelji« poslužujejo partizanskih borbenih pesmi, in na njihov napev prikrojujejo svoje verze — za šalo, kot oni mislijo. Še ni dolgo, kar je naš novi oddajnik v »veselem večeru« prinašal pesem: »Na juriš, na juriš, na juriš, meso je v prosti prodaji...« in tako naprej o ljubljanskem trgu. Vse to prikrojeno na našo znano partizansko pesem istega imena. Ni nam znano, kdo je ta »mojster«, ali je

to storil iz slabega ali dobrega namena, toda če je to vse kar zna, tedaj je bolje, da radijski spored preboli njegovo izgubo.

Narodnoosvobodilna borba ni nikakršen zakup enega ali drugega človeka, ali pa skupine ljudi, temveč je stvar milijonov naših ljudi — in tudi kolektiv ljubljanskega radia jih premore — ki se spominjajo na to dobo s ponosom, z bolestjo ob izgubah nekaterih — toda ponosni vedno. Do te naše slavne preteklosti pa gojimo spoštovanje, kot smo ji tudi dolžni, spoštovanje in toplino, ker je to čas prerojenja v življenju našega naroda. Zato bi bilo prav, če bi o tem primeru razmislili člani ZB na ljubljanskem radiu in povedali svoje mnenje, tako, da nam sličnih »šal« ne bo treba več poslušati.

LETNIK III.

ŠTEV. 6

Dorec

1 9 5 1

BOREC

GLASILO GLAVNEGA ODBORA ZVEZE BORCEV NARODNOOSVOBODILNE VOJNE SLOVENIJE

Letnik III

Junij

Štev. 6

Urejuje uredniški odbor

Rokopise je pošiljati: Uredništvo revije »Borec«, Ljubljana, Erjavčeva ul. 16

VSEBINA:

22. JULIJ — DAN VSTAJE — NAŠ DRŽAVNI PRAZNIK
KAKO BO POTEKALO TEKMOVANJE V POČASTITEV DESETLETNICE JA
OB DRUGI OBLETNICI SMRTI OTONA ŽUPANČIČA
Štanko Semič-Daki — SPOMINI NARODNEGA HEROJA
Saje Franček — NARODU V HRBET!
KURIRKA PAVLA
France Sušteršič — NA MEJI
Slavko Rupel — KLUSOV JOŽA
Klusov Joža — IZPAD
Zvone Kržišnik — NAD PREGRADO
Major Stane Škrabar-Braškar — SAMONIKLI PARTIZANSKI UMETNIK PAJO
Tine Zagorjan — NEZNANEC
Marija Fele — V SPOMIN PADLIM PARTIZANOM IN TALCEM V LEGNU IN ŠMARTNEM
PRED ŠTIRISTOLETNIČO SLOVENSKE KNJIGE
ATOMSKA ENERGIJA — ČLOVEŠTVO NA RAZPOTJU

NAROČNIKOM IN BRALCEM REVIJ »BOREC«

Ker se je zvišala cena vsemu papirju — tudi papirju, na katerem tiskamo našo revijo — smo morali tudi mi zvišati naročnino za leto 1951. Prve tri številke »Borca« so stale skupaj 45 dinarjev (posamezna številka po 15 dinarjev), medtem ko stane že četrta (aprilska) številka 30 dinarjev. Tudi posamezne naslednje številke bodo stale po 30 dinarjev. Naročnike, ki so že poravnali celoletno naročnino — ki je znašala prej 180 dinarjev — naprošamo, da nam nakažejo še razliko 135 dinarjev, s čemer bodo imeli naročnino poravnano.

Upamo in želimo, da boste ostali še za naprej naročniki revije »Borec«, saj vam bo revija prinašala kot doslej zanimivosti in dokumentarno gradivo iz NOB. Prinašala pa bo tudi prispevke, ki se nanašajo na naloge organizacij ZB, krepitve obrambne moči naše države itd.

Obenem naprošamo vse naročnike, da nam zaostalo naročnino (tudi iz prejšnjih let) čimprej nakažejo, s čemer najbolj prispevajo k rednemu izdajanju revije.

Uredništvo in uprava revije »Borec«

»Borec« izhaja mesečno. Posamezna številka 30 din, celoletna naročnina 315 din. Naročnino pošiljajte na upravo revije, ček, račun pri Narodni banki 601-90321-3. Uprava »Borca« Ljubljana, Erjavčeva ul. 16, poštni predal 195.
Tisk Celjske tiskarne v Celju.

22. JULIJ - DAN VSTAJE - NAŠ DRŽAVNI PRAZNIK

Na tretji seji prvega rednega zasedanja Ljudske skupščine LR Slovenije so ljudski poslanci sprejeli zakon o razglasitvi 22. julija za državni praznik Ljudske republike Slovenije, ki ga je utemeljil tovariš Miha Marinko.

V ostalih republikah slavijo svoj državni praznik na dan, ki je neposredno zvezan z ustanovitvijo republike, ali z začetkom oborožene vstaje, kot je to v štirih republikah, v LR Makedoniji pa je za državni praznik proglašen dan, ko so ustanovili svoj najvišji parlamentarni organ ASNOM.

Ljudska republika Slovenija je edina republika v državi, kjer je bil praznik — 27. april — vezan zgolj na dogodek partijsko-političnega značaja, na ustanovitev vseljudske politične organizacije OF. Res je, da je 27. april za nas pomemben dan v zgodovinsko-političnem pogledu. Vendar pa, če bi še nadalje praznovali zgolj 27. april, bi to lahko dajalo zunanemu svetu videz, da nimamo drugih važnih dni in dogodkov, ki so bili stvarno vezani na vstajo, na zgodovinsko stanje naše oborožene osvobodilne borbe in revolucije ter v zvezi z nastajanjem naše nacionalne suverenosti in neodvisnosti, da bi jih zato lahko praznovali kot državne praznike. Tak vtis pa upravičeno ne moremo puščati nikomur in nam za važnejši dogodek oborožene vstaje ni treba biti tudi v skrbeh, ker se je naša oborožena vstaja pričela že 1941. leta, čeprav v težkih prilikah, ki je bila pomemben prispevek slovenskega naroda v skupnem boju za osvoboditev naših narodov in za zmago ljudske revolucije.

22. julij kot dan začetka naše oborožene vstaje proglašamo za slovenski državni praznik, zato, ker so akcije okoli 22. julija že izrazito napadalnega značaja in smotno organizirane. Več manjših in večjih spopadov z okupatorji je bilo že dotlej nekaj, stvarne priprave na oborožen odpor pa so se pričele že z zlomom stare Jugoslavije. Že v zadnjih letih pred zlomom jih je pripravljala Partija preko svojih vojaških komitejev ter s političnim in organizacijskim delom med množicami. Partija je tudi ustvarila pogoje za ustanovitev OF, okoli katere je zbirala množice in pripravljala oboroženo vstajo. Priprave za oboroženo vstajo so se pospešile z ustanovitvijo Glavnega poveljstva, ki je tudi razposlalo vsem formiranim partizanskim enotam navodilo, da začno okoli 22. julija z vsestranskimi organiziranimi napadi. Več primerov oborožene vstaje okoli 22. julija pa nam dokazuje, da je 22. julij najprimernejši dan, da ga praznujemo kot državni praznik — ker je to dan pričetka oborožene vstaje slovenskega naroda.

*

Letos — prav ob desetletnici — bomo prvič proslavili 22. julij kot naš državni praznik. Na ta dan bodo povsod po Sloveniji velike svečanosti in proslave, na katere se že sedaj pripravljamo.

Organizacije Zveze borcev bodo skupaj z množičnimi organizacijami priredile spominske proslave. Tako bodo v kraje, kjer so bile znamenitejšje borbe, priredile izlete in partizanske pohode. V mnogih zgodovinskih krajih bodo odkrili spominske plošče, padlim borcem in talcem bodo odkrili spomenike, ponekod bodo na ta dan prekopali padle partizane. Vsepovsod bodo prirejeni svečani mitingi in proslave z izbranim kulturnim programom. Na dan proslave slovenskega državnega praznika — 22. julija — prične tudi šestmesečno vseljudsko tekmovanje v počastitev desetletnice ustanovitve JA, ki bo 22. decembra letos. Tako na proslavo 22. julija, kakor na šestmesečno tekmovanje v počastitev desetletnice JA, se organizacije Zveze borcev NOV in vse naše delovno ljudstvo skrbno pripravljaja.

KAKO BO POTEKALO TEKMOVANJE V POČASTITEV DESETLETNICE JA

Poziv Glavnega odbora Zveze borcev NOV Slovenije na šestmesečno tekmovanje v počastitev dneva in desetletnice JA, ter s tem tudi desetletnice naše ljudske revolucije, je zelo obsežen. Poudarek tekmovanju pa daje zlasti tekmovanje v izvenarmadni vzgoji, s čemer bodo vsi naši delovni ljudje manifestirali pripravljenost za očuvanje vseh pridobitev ljudske revolucije, in je to hkrati nov prispevek h krepitvi obrambne moči naše države.

Nedvomno bo omenjeno tekmovanje zelo široko. Tekmovali bodo delovni kolektivi (ločeno kolektivi do 500 in ločeno kolektivi nad 500 delavcev), ustanove, kmečke delovne zadruge, mesta in vasi. Med seboj pa bodo tekmovale vse organizacije (OF, ZB, sindikati, mladina, AFŽ, ljudska prosveta) ter strokovne in fizikulture organizacije (gasilci, PAZ, RK, Ljudska tehnika, strelska in športna društva itd.) Tekmuje pa lahko tudi vsak posameznik v okviru svojega kolektiva ali organizacije.

Kako bo izvedeno tekmovanje? Kolektivi, organizacije in posamezniki, ki bodo tekmovali, se prijavijo okrajni (mestni) tekmovalni komisiji pri okrajnem odboru ZB, ter predložijo tekmovalni načrt oz. program. Zato bodo postavljena tudi vodstva tekmovanja pri vseh kolektivih oz. organizacijah, ki bodo dajala iniciativo za vsebino tekmovanja, ga organizirala in vodila, hkrati pa zbirala potrebna poročila in podatke. Rezultate tekmovanja bodo kolektivi pošiljali sindikatu svoje stroke, vaški kolektivi svojemu vodstvu tekmovanja na okraju, podobno kakor ostale organizacije. Vodstva pa bodo vodila računa tudi o medsebojnih tekmovanjih (podjetja s podjetji, mesta z mesti itd.).

Kakšna je vsebina tekmovanja? Vsak kolektiv, ustanova, mesto, vas, ali zadruga bo tekmovala za čimboljše izpolnjevanje svojih nalog. Poleg tega pa bo v tekmovanje vključila predvsem štiri točke tekmovalnega proglasa GO ZB NOV Slovenije. To pa so predvsem najvažnejši elementi izvenarmadne vzgoje, s pomočjo katerih se bodo razvijale tiste sposobnosti, ki so vsakomur nujno potrebne za obrambo naše neodvisnosti — bodisi za vojnega obveznika ali člana naše skupnosti, ki bi v primeru potrebe v zaledju prispeval svoj delež k obrambi domovine. Tekmovalni program pa obsega predvsem naslednje elemente izvenarmadne vzgoje:

1. OBVEZNA PREDVOJAŠKA VZGOJA MLADINE

Popolna udeležba obveznikov pri predavanjih in praktičnih vajah; pravilna izvedba in redni pouk (trije učni programi, sodelovanje komandirjev in političnih predavateljev ter točno in redno izvajanje dela v centru); streljanje z množično udeležbo mladine; izpopolnjevanje predvojaških centrov z dobrimi komandirji in predavatelji; množična udeležba na predavanjih in vajah izvenarmadne vzgoje; izboljšanje kulturno prosvetnega dela in vključevanje mladine predvojaške vzgoje v ostale organizacije.

2. OBRAMBNE MERE

Protiletalska zaščita (PAZ): organizacijska utrditev, strokovno usposabljanje članov v tečajih, seminarjih in pri praktičnih vajah ter izvedba zaščitnih mer po predpisanih planih (vse tekmovanje je podrobno razčlenjeno v internem načrtu PAZ).

Gasilstvo: ustanavljanje prostovoljnih gasilskih društev na podeželju in industrijskih središčih, vaje novo ustanovljenih društev, zmanjšanje števila plačanih gasilcev

in nadomestitev s prostovoljci; vključevanje žena v aktivno gasilsko delo; praktična pomoč pri hišni gasilski zaščiti in predavanja o protipožarni in hišni zaščiti ter strokovno usposabljanje gasilcev.

Rdeči križ: vso skrb aktivnemu delu članov in strokovnemu usposabljanju (podrobno je tekmovanje razčlenjeno po internem načrtu RK).

3. LJUDSKA TEHNIKA IN FIZKULTURA

Ljudska tehnika: vzgoja tehničnega kadra (telegrafisti, telefonisti, šoferji, traktoristi, splavarji, pontonirji, čolnarji, prometniki, itd.); v industrijskih panogah usposabljanje pol priučene v priučene (kvalificirane) delavce; strokovno usposabljanje žena; predavanja za spoznavanje vojne tehnike; sredstva za zvezo, mehanizirane enote (motor, avto, tank itd.), spoznavanje sodobnih letal, radiozveza in radar, optična sredstva (foto in kino kamera, daljnogledi, reflektorji itd.), organizacija prometa v vojnem času, elektrika in uporaba električnih sredstev, elektromagnetni, elektromotor, agregat, baterijske naprave za zvezo, vžigalniki, električne prepreke itd.) ter akcije, organizacije manevrov, pohodov in drugih načinov za praktično uporabljanje tehnike v vojnem času.

Fizkultura: tek na 1500 m za moške (teren: travnik, gozd, polje, cesta itd.); tek na 800 m za ženske (isti teren); streljanje s tremi strelji v tarčo, razstavljanje in sestavljanje orožja in spoznavanje z deli puške; (plavanje na 50 m) v obleki, s puško; kolesarjenje na 20 km z orientacijo (teren: cesta, travnik in gozd); metanje granate (kamna teže 3 kg) v cilj oddaljen 15 m; pohod (z bremenom 10 kg) na 15 km, združen z orientacijo in tekmovanje v raznih športnih panogah.

4. IZVENARMADNA VZGOJA

Psihofizične priprave: streljanje, plavanje, orientacija (čitanje zemljevidov), spoznavanje osnovnega pehotnega orožja in opravljanje z njim ter praktične vaje.

Navedeni elementi izvenarmadne vzgoje so prilagojeni tako, da jih bodo lahko praktično izvajali v vseh kolektivih, udeležencih tekmovanja, torej tudi tam, kjer še nimajo organizacije Ljudske tehnike, fizikulture itd. S tem pa je dana možnost, da se ustanove nove organizacije — kjer jih še ni — oz. da postanejo množične. Razna materialna sredstva in strokovna vodstva pa bodo kolektivi oz. tekmovalci dobili od okrajnih koordinacijskih teles (odborov) in odgovornih organizacij oziroma društev.

Poleg navedenih točk programa izvenarmadne vzgoje pa naj tekmovalci in njihova vodstva iščejo še nove oblike in načine (predavanja, mitingi, manevri, graditev strelišč in fizikturnih objektov, taborenja itd.), s katerimi se utrjuje obrambna sposobnost. Zlasti pa je v tekmovanju oživljati in razvijati tradicije narodnoosvobodilne borbe naših narodov.

Prijave za tekmovanje, ki bo trajalo od 22. julija do 22. decembra letos, sprejemajo tekmovalne komisije pri okrajnih odborih Zveze borcev do 22. julija. Že čas prijav in priprav naj pokaže vso prizadevnost nas vseh, da je naše ljudstvo zvesto svoji ljudski Armadi, in da jo vselej podpira, in s tem krepki splošno obrambno sposobnost naše države.

OB DRUGI OBLETNICI SMRTI OTONA ŽUPANČIČA

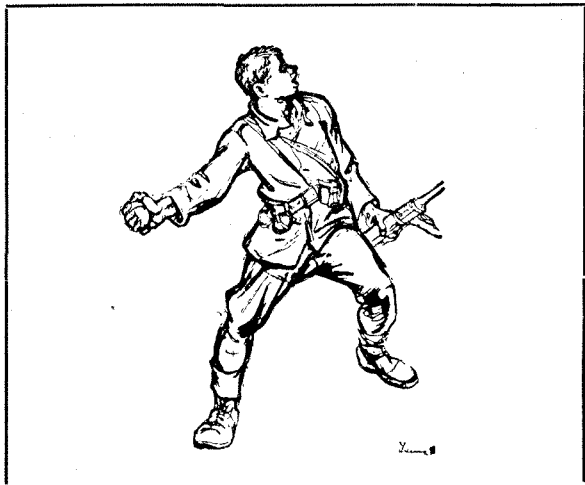
Dve leti minevata od smrti pesnika moderne — Otona Župančiča, za Prešernom najpomembnejšega pesnika Slovencev.

Življenje Otona Župančiča — zibelka mu je tekla v Beli Krajini v Vinici — je bilo po zunanjih dogodkih preprosto in skromno, toda po delu in ustvarjalnosti, mogočno. To zgovorno pričajo vsi njegovi napori. Velike zasluge si je Oton Župančič pridobil s prevodom 15 Shakespearjevih dram in komedij. Odlikoval se je tudi kot oblikovalec slovenskega knjižnega jezika, utrdil pa je ne le gledališki jezik, temveč slovenski jezik sploh. Najpomembnejše pa je Župančičevo pesniško delo, ki obsega pet knjig, v času svojega ustvarjanja pa je izdal 11 pesniških zbirk.

Župančičeve pesmi so vsebinsko najrazličnejše: socialne, miselne, a tudi mladinskih gotovo ni nihče napisal lepših. Razen tega pa je Župančič poznan kot pevec globoke domovinske ljubezni. Že v mladih letih ga začne zanimati usoda slovenskega naroda, in ko dozori, se v dveh mogočnih pesnitvah »Z vlakom« in »Duma« zamisli nad usodo naših ljudi, ki jih borba za življenje žene v svet:

... morajo v svet, in tujina se diči
z deli njihovih rok;
tamkaj v Ameriki, tamkaj v Vestfaliji
so nam izginili — več ne doseže jih
naše oko.

Jugoslovansko gibanje ob koncu prve svetovne vojne je tudi Župančiču budilo polno upanja, da bo slovensko nacionalno vprašanje pravilno rešeno. Izguba Primorske in Koroške mu to upanje razbije, kar izpoveduje v pesmi »Zemljevid«:

I jaz razgrnem pred seboj papirje;
glej — rodna zemlja, naša draga prst.
Ko drugi grabijo vse dalje, širje,

boš rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?
O kaj bo z vami, vi mejniki štirje,
Celovec, Maribor, Gorica, Trst? ...

V dobi stare Jugoslavije, polnih dvajset let, Župančič skoro ne piše pesmi. Vse sile posveča prevajanju in skrbi za slovenski jezik. Ko pa se na obzorju začno kazati grozeči oblaki, Župančičev tvorni duh spet zaživi. In ko je v vojni vsak postavljen pred odločitev in se mora odločiti za ljudstvo ali proti njemu, se Župančič med prvimi priključi borcem proti okupatorju. Že leta 1941. aktivno sodeluje v Osvobodilni fronti in napiše za naš ilegalni tisk mogočno pesem:

Veš poet svoj dolg?
Nimaš nič besed?
Kaj zagrinjaš se v molk?
Vrzi pesem v svet,
pesem za domačo rabo:
vsi jo bomo povzeli za tabo.

Vem, o vem svoj dolg,
v prsih tu me žge;
naj se mi grlo odpre,
bom zavijal kot volk
na vseh štirih bom stal vrh planine,
škripal in hlipal med pečine.

Vrh Možaklje bom stal,
pesem svojo rjul,
Blegaš jo bo čul,
Krim odmev bo dal;
v vse vetrove jo bom tresel,
eden jo bo na Pohorje nesel.

Gozd in gora poj,
silen ženimo hrup;
boga gmajna le vkup,
le vkup, le vkup z menoj,
staro pravdo v mrak tulimo,
da se pretulimo skozi to zimo.

Še bo kdaj pomlad,
še bo napočil zor;
takrat volčji zbor
pojde lovce klat:
plani čez Savo, plavaj čez Dravo —
zob za zob in glavo za glavo!

Po osvoboditvi Župan-
čič kljub svoji bolehnosti
noče počivati, temveč po-
maga graditi novo skup-
nost. Ljudstvo ga je izvo-
lilo za svojega predstavi-
nika, za člana Ljudske
skupščine. Sodeluje pri re-
ševanju kulturnih proble-
mov, zlasti pa v borbi za
naše meje. Usoda Trsta,
Primorske in Koroške mu
je enako kot pred 25. leti
močno pri srcu. Ko zve za
usodo Trsta, napiše bo-
drilne besede:

»Drži se narod moj,
stoj za svojo pravico v
Trstu, v Gorici, v Koro-
tanu, povsod! Vem, da se
boš, zakaj jasna je tvoja
misel, ravna je tvoja pot!«

Dve leti kasneje mu
usoda Koroške spet zbudi
v srcu staro bolečino, ki jo izrazi v novi pesmi
»Korotan v srcu«. Potem doživi še napad vzhoda
na našo državo in takoj pogumno in odločno
zapoje:

Kaj hoče hrušč in trušč krog nas?
Petletka naša teče.

Mi kar pustimo času čas!
Petletka naša teče.

Pesnik Oton Župančič pozdravlja 10. maja l. 1945. prihod prve slovenske vlade v Ljubljano

Ves naš odgovor, ves dokaz:
Petletka naša teče.

To je bila ena zadnjih Župančičevih pesmi.
Potem je njegova beseda onemela. A ostale so
njegove umetnine, ki uvrščajo pesnika in glasnika
naše stvarnosti ter naših pravic — med naše naj-
večje ljudi.

SPOMINI NARODNEGA HEROJA

STANKO SEMIČ-DAKI

(Nadaljevanje)

Brigada se je počasi pomikala mimo Rakitne proti
Otavam. Pri Otavah in pri Sv. Vidu je naslednji dan in
preko noči počivala. Drugi dan smo opazili, da se pomika
za nami italijanska kolona. Takoj v jutranjih urah, to je
10. aprila, je glavna italijanska kolona prišla mimo Ra-
kitne. Bilo jih je kakih 1500 do 2000 mož. Druga kolona
pa je šla od Cerknice, štela je en italijanski bataljon.
Preko Iške v Rovte smo poslali močnejšo patrolo. Vsi
bataljoni pa so okoli sedme ure zasedli položaje. Okrog
osme ure so se približale prve italijanske patrulje v bližino
naših zased. Borci so jim klicali: »Le bliže pridite, da še tu
prejmete kar vam gre!« Pričela je borba s prvimi patruljami.
Po prvih rafalih so se Italijani ustavili, ogledujoč naše polo-
žaje. Brigada je ostala do 12. ure na istih položajih —
le tu in tam se je slišal italijanski mitraljez — nato pa se je
začela pomikati proti Mačkovcu in prenočila v vasi Rovte.
Drugi dan je brigada odšla mimo vasi Golo, Škrilje in Vi-
soko, na Mokrc, kjer je ostala tri dni. Tu se je od brigade
odcepil tretji bataljon, katerega komandant je bil tovariš
Efenka, in odšel v Loško dolino, kjer je ostal nekako 14 dni.

Ostali del brigade je bil na Mokrcu in Krimu. Efenkov bata-
ljon si je pripravil taborišče nad Loško dolino in je v štiri-
najstih dneh za dal belogardistom precej izgub.

Prvi spopad je imel z belogardisti iz Starega trga, ki
so se spustili za bataljonom, nevedoč, da je na tem
sektorju operativni bataljon Tomšičeve brigade. Ko je
bataljon sprejel borbo, so belogardisti — bilo jih je okoli
70 — rinili še naprej. Naš bataljon je jurišal za njimi in
jih nagnal dva kilometra do postojanke. Imeli so okrog
10 mrtvih. Nato so se spravili na bataljon iz vseh treh
loških postojank. Naš bataljon jim je pripravil zasedo, se
z njimi tolkel kake štiri ure in jih napodil v postojanko.
S tem je imel bataljon nekaj dni mir, kajti belogardisti
se niso več spuščali v borbo niti niso več nadzirali terena.
Po nekaj dneh se je bataljon pomaknil na hrib Sv. Ana
med Loško dolino in Grahovim. Obveščevalci so sporočili,
da se vsak dan vozijo belogardisti z vozovi ali s tovornimi
avtomobili iz Starega trga preko jezera v Grahovo, kjer
nadzirajo in varujejo cesto voznikom, ki prevažajo les za
Italijane. Bataljon se je pomaknil na ta predel že zvečer,

zjutraj pa postavil zasedo ob cesti. Belogardisti so ta premik izvovali, naslednje jutro napravili zasedo od Loža proti Bloški planoti in zasedli glavne prelaze na cesti. Bataljon za vse to ni vedel ter je zjutraj napravil zasedo v bližini Žirovnice pri Grahovem in čakal na italijanske ali patrolje belih. Iz previdnosti pa je poslal obveščevalne patrolje, ki so naletele na belogardistične zasede. Bataljonu je tako uspelo razbiti belogardistično patroljo, sestoječo iz 50 mož, ki se je premikala iz Grahovega v Žirovnico, ni pa si mislila, da je naš bataljon tako blizu Grahovega. Belogardistična patrolja je padla v zasedo — Efenkov bataljon je potolkel 10 belogardistov.

BELOGARDISTI BEŽIJO

Obveščevalne patrolje, ki so se vrnille, so sporočile, da vse kaže, da je bataljon obkoljen in da so na vseh straneh belogardistične zasede. Italijanov je bilo med belogardisti le toliko, da so jih kontrolirali. Po tej borbi je okoli 11. ure bataljon napravil premik. Hotel je prekorčiti cesto, ki pelje iz Loža proti Bloški polici in na Bloke. Zadel je na belogardiste, ki so bili v zasedi na bližnjem gričku nad potjo. Bataljon je jurišal nanjo. Belogardisti so se prestrašili in zbežali proti Loški dolini. Bataljon je jurišal prav do položajev ob cesti, toda belogardisti so že zbežali 3 kilometre do Starega trga. Še v Ložu se niso ustavili, temveč so tekli naprej v svojo postojanko. Naš bataljon je tekel za njimi in pobiral strelivo in opremo, ki so jo med begom izgubljali in odmetavali, da so laže bežali. Bataljon je pobiral opremo do Loža in v njem. V Ložu so se ljudje smejali in nam pripovedovali, kako hitro so bežali belogardisti. Ker nam s pešadijo niso mogli do živega, so nas začeli Italijani iskati in napadati z letali. Zlasti so pazili, če se kje kadi. Dva dni so nas letala iskala ter spuščala sem in tja bombe. Mi smo kuhali in kurili le ponoči. Bataljon je po treh dneh odšel na Bloško planoto in se ustavil ob cesti Nova vas — Loški potok, nad vasjo Studenci. Čakal je na belogardistične patrolje, da bi jih polovili. Ta dan ni bilo nikogar. V našem starem taborišču, kjer je bil bataljon tri dni, smo zakurili dva velika ognja, da bomo premotili Italijane, iz novih položajev pa smo pazili, kako se kadi. Zgodaj zjutraj sta priletela dva italijanska bombarderja. Ko sta zagledala v gozdu dim, sta se spuščala in metala bombe, nato pa sta še obstreljevala. Smejali smo se jim govoreč: »Le dajte, le bombardirajte! Toda mi nismo tam, temveč že drugje! Gozda pa ne boste uničili, je prevelik!« Ko sta letali odvrgli vse bombe, sta se umaknili, nadomestila pa sta ju drugi dve. Tako se je bataljon, ki je počival nad Studencem, vse dopoldne zabaval. Okoli 12. ure pa so se začeli s postojank spuščati belogardisti po čistini v strelcih proti bataljonu. Borci so pričakovali, da se belogardisti približajo zasedi. Bataljon v zasedi je odprl iz daljine 50 metrov ogenj dveh težkih bred. Belogardisti se niso mogli skriti in zakloniti, ker so bili na čistini ter so bežali nazaj proti postojanki. Čeprav je bilo daleč, ker bliže niso hoteli priti, so pustili pet mrtvih.

Bataljon se je kmalu zatem vrnil k svoji brigadi, ki je bila na področju Mokrc. Tu sta ostala dva bataljona, ki sta se borila okrog Mokrc, Krima in Barja. Ko smo prišli na Mokrc, se je prvi bataljon vračal s Krima iz borb z belogardisti pri Rakitni. To je bil prvi bataljon, ki je imel bacač, katerega je brigada zaplenila v Suhi krajini. Tega pa je bataljon na Krimu izgubil, ker je padel v belogardistično zasedo. Drugi bataljon s komandantom Risom se je zadrževal na področju Golega in Škrilj, ter je vršil akcije na cesti od Iga proti »Mokarju« in Škofljici. Ta bataljon je izvršil nekaj akcij za hrano, boreč se pri tem z belogardisti in Italijani.

Okoli 20. aprila se je združila vsa brigada v gozdu na Golem, pripravljena za nove naloge. Še prej je drugi bataljon ponovno odšel na Barje na akcijo za hrano in

prišel prav do Mokarja. Brigada je dobila nekaj rezervne hrane tudi za bolnico v Iški. Brigadi je bil določen tri-dnevni počitek. Naslednjega dne sta obiskala brigado Franc Leskošek in Edvard Kocbek, ki sta se vračala iz bolnice v Iški za tovariši iz IOOF na Kočevski Rog. Ostala sta pri nas in se razgovarjala z borci, proti večeru pa je tov. Leskošek pred zbrano brigado govoril. Drugo jutro je odšla brigada preko Rovt ter mimo Vel. Lašč proti Dolenski, da napade nemško obmejno postojanko na Javorju. Po nekaj dnevni borbi se je brigada umaknila na predel Suhe krajine okoli Dobrniča in Žužemberka, odtod pa proti Starim Žagam. Ustavila se je v vasi Poljane, kjer so jo obiskali: komandant Glavnega štaba tov. Stane Rozman, sekretar IOOF tov. Boris Kidrič in tov. Ivan Maček. Potem se je brigada vrnila na Notranjsko, proti Krimu, kjer je ostala štirinajst dni.

Bilo je sredi avgusta. Brigada je skupno s Šercerjevo napadala belogardistično postojanko Zabočevo pri Borovnici in Brezovico, jo tudi uničila ter zaplenila precej streliva, orožja in hrane. Belogardisti so imeli okrog 50 mrtvih in precej ranjenih, 15 pa smo jih ujeli. Potem je brigada odšla na Krim, kjer so jo Italijani in beli večkrat — toda brez uspeha — napadali. Enkrat je borba na Krimu trajala ves dan. Dopoldne so nas Italijani potisnili proti vrhu hriba, popoldne pa so začele brigade jurišati in Italijani so se morali umakniti. Brigada je ostala na tem predelu še nekaj dni, nato pa je odšla proti ribniški dolini, mimo Starega Loga in Rajhenava. Pri Starem Logu se je sestala z Gubčeva, odkoder sta odšli skupno proti Rajhenavu. Med potjo smo imeli številne borbe ter smo morali kreniti preko Roga. Tomšičeva je hodila naprej, za njo pa Gubčeva.

Pri Rajhenavu sta imeli brigadi dveurni počitek. A ni minilo pol ure, ko se je vrnila naša patrolja s sporočilom, da je v vasi močnejša italijanska patrolja. Pritekel je še stražar, rekoč, da se pomika proti brigadi italijanska patrolja. Prvi bataljon je bil že v borbi. Štab brigade je naglo razporedil še ostala dva bataljona: enega za ojačanje prvega, drugega pa z desne strani, da bi presekali Italijanom pot in jih napadel z boka. Italijani so že napadali. Ko sta stopila v borbo še naša dva bataljona, so naši začeli jurišati. Po polurni borbi se ni več vedelo, kje so partizani in kje Italijani — vsi smo bili pomešani. Italijani so obupali in začeli bežati v razne smeri. Nekateri so bežali bliže k bataljonu, drugi proti štabu brigade, tretji po čistini za grmovje. Borci so jih začeli loviti in začela se je »jaga« za Italijani. Pomočnik politkomisarja brigade, Matevž Hace, je opazil, kako teče mimo njega italijanski oficir. Pognal se je za njim in ga ujel. Borba in lov sta trajala eno uro. Na bojišču je bilo 19 mrtvih Italijanov in 16 težko ali laže ranjenih, ujetih pa je bilo 23. Vseh je bilo okoli 80. Kolikor jih nismo polovili in pobili, so se raztepli po gozdovih Kočevskega Roga. Po sedmih dneh, ko je šla naša patrolja skozi gozdove, je našla še dva Italijana, ki sta že teden dni tavalja po gozdu. Ujetim Italijanom smo izročili vse ranjence (težko ranjene Italijane smo zavili v šatorke) in jih izpustili, da so odšli v Kočevje. Seveda smo jim pobrali vso obleko, da so korakali proti Kočevju le v perilu. Vse to je v brigadi močno dvignilo moralno. V Kočevju so potem Italijani pripovedovali, da so mislili, da jih bomo pobili, da pa smo z njimi najlepše postopali.

PROTI BELI-KRAJINI

Okoli treh popoldne sta se brigadi dobro najedli in nato začeli pohod proti Beli Krajini. Šli sta preko gozdov proti Mavrlenu, kjer sta ostali do naslednjega večera. Tu pa sta se brigadi ločili: Gubčeva je odšla na Tančovo goro, Tomšičeva pa na Bojance v bližini Kolpe, z namenom, da se na Bojancih zadrži dalj časa, zlasti pa, da se preko Kolpe zveže s hrvaškimi partizani. Hrvaški partizani so imeli namreč precej osvobojenega ozemlja

Bratenje zločincev nad slovenskim narodom. Škof Rožman se prijateljsko klanja krvniku, SS-generalu Rösse-nerju

ter so jim ob Kolpi tudi Angleži odmetavali opremo in orožje. V Bojancih sta ostala dva bataljona, bataljon, ki ga je vodil Efenka, pa je bil ob Kolpi in je ostal tod tri tedne. Tu je čakal na orožje in ga spravljaj preko Kolpe na slovensko stran. V tem času smo dobili nekaj eksploziva, puškomitraljezov in tri protitankovske topove. Ker pa so pošiljke orožja prihajale počasi, sta oba bataljona in štab brigade, ki so bili nameščeni po Bojancih, odhajala na akcije za hrano proti Gribljam in drugam. Peti dan zvečer smo dolgo čuli, ker smo imeli zabavni večer v Bojancih. Borci so odšli spat šele okoli polnoči. Večinoma so spali v kopicah na polju ter po skednjih, ker je bilo toplo. Zjutraj je bilo spanje podaljšano za kako uro. Okoli šeste ure pa so nas začeli napadati Italijani. Nismo jih opazili, dokler niso prišli do prvih hiš. Stražar, ki je bil na straži precej iz vasi, je

zadremal; Italijani so se priplazili do njega, ga zaklali in tako imeli prosto pot. Ko je dežurni opazil, da tekajo po vasi Italijani, sta komandanta prvega in drugega bataljona začela kričati: »Vzbuna! Juriš! Italijani!« Italijani so že streljali. Borci niso gledali kje je obleka, kje čevlji, ampak so naglo zgrabili za orožje in skakali bosi in v spodnjih hlačah s puško v rokah in jurišali na Italijane. Italijani so izgubili pogum in začeli panično bežati proti Črnomlju, od koder so prišli. V vasi je obležalo okoli 20 mrtvih Italijanov, osem pa smo jih zajeli na begu. Poizkus iznenaditi našo brigado, je Italijane precej stal, saj si odslej tudi niso več upali preveč oddaljevati se od postojanke v Beli Krajini in so se zato naše patrulje vrtele večkrat v bližini Črnomlja. Med borci pa je bil pogum še večji. Zajete italijanske vojake smo za nekaj dni zadržali, nato pa jih izpustili. (Se nadaljuje)

NARODU V HRBET!

SAJE FRANČEK, odlomek iz knjige »Belogardizem«

Iz dokumentarnih opisov nastanka in razvoja vseh oboroženih belih enot smo spoznali, da je njihov glavni organizator bila klerofašistična duhovščina. To potrjuje tudi italijanski polkovnik Alberto Seraglia, ki je 26. avgusta 1942 poveljstvu XI. armadnega zbora poročal:

»Krajevni duhovniki, ki so, kakor je znano, po večini ustanovitelji in voditelji formacij MVAC, prosijo, da jih oborožimo s pištolami. Upoštevajoč njihovo sedanjo funkcijo, ki je delikatna in istovremno nevarna, sem njihovi prošnji naklonjen. Zato prosim, da mi nakažete 20 revolverjev s primernim številom nabojev, da jih razdelim onim duhovnikom, ki se bodo dejansko izkazali vredne.«¹

Še zanimivejši so komentarji tega dopisa na poveljstvu XI. armadnega zbora v Ljubljani. Načelnik štaba polkovnik Gallo je z debelim svinčnikom pripisal: »Ne.

Jaz bi rekel ne — g.« Poveljnik general Mario Robotti je z njim soglašal: »Ne, ne... Stvari se napravijo ali se ne napravijo. 30 VIII. m.« V administraciji je nekdo pripisal: »Za odločitev je treba vprašati Superslodo.« Na robu dopisa pa je ugotovil: »Duhovniška služba se tu pojmuje na povsem originalen način!«

Čez nekaj dni pa se je general Robotti premislil. Dne 1. septembra je poveljstvu II. armade sporočil, da je prošnji belogardističnih duhovnikov z Notranske potrebno ugoditi.² Intendanca II. armade je 11. septembra 1942 svojemu skladišču ukazala, naj skladišču v Ljubljani pošlje dvajset samokresov Beretta brez usnjenih torbic z dvema praznima šaržerjema.³ Nato so dobili pištole župnik An-

¹ Poveljstvo XI. odreda graničarjev, NI/1606, dne 26. avgusta 1942. Glej faksimile.

² XI. armadni zbor 03/5460 Sz, dne 1. septembra 1942. Glej faksimile v knjigi: Proces proti vojnim zločincem in izdajalcem Rupniku itd., Ljubljana 1946, str. 66 in 67.

³ II. armada, N 3/11 988 az, dne 11. septembra 1942.

Belogardizem je bil izraz borbe cerkvene reakcije proti lastnemu narodu — zato danes ne bomo premišljevali zatreti v kali vsak poizkus njegovega oživljanja. Na sliki: izdajalska duhovščina blagoslavlja fašistične in belogardistične legije

ton Hren in njegov kaplan Ludvik Tomazin na Blokah ter drugi klerofašistični duhovniki na Notranjskem, ki so se kot italijanski vohuni in belogardistični organizatorji »dejansko izkazali vredne«. Kasneje so dobili orožje tudi »vredni« duhovniki na Dolenjskem in vsi belogardistični kurati na čelu s profesorjem teologije dr. Ignacijem Lenčkom.⁴ Za nošenje orožja so vsi duhovniki dobili posebno potrdilo. Poleg že omenjenih potrdil nam to dokazuje tudi naslednji dopis kaplana Petra Križaja na poveljstvo XI. armadnega zbora:

»Podpisani Peter Križaj, kaplan in kurat MVAC Bizovik, rojen 22. VI. 1913, Zaloška cesta 103, stanujoč v Ljubljani, prosim naslovno poveljstvo, da mi ponovno izda dovoljenje za nošenje pištole. Sem kaplan in kurat MVAC na Bizoviku že od meseca novembra pr. leta. Ko me je poveljstvo XI. armadnega zbora imenovalo za MVAC kurata za okolico Ljubljane, sem sprejel tudi pištolo No 933 139. To pištolo mi je osebno izročil g. general (prav: polkovnik — op. S. F.) Gallo... Peter Križaj, kaplan in kurat MVAC, Bizovik, l. r.«⁵

Mnogi belogardistični duhovniki so torej nosili samokrese, nekateri, kot na primer župnik Hren, kaplan Kupljenik, kaplan Šinkar in drugi pa celo bombe in puške. Ko je pleterski prior dr. Leopold kaplana Šinkarja vprašal, kako sme kot duhovnik biti tako oborožen, mu je Šinkar odgovoril, da je to »za samoobrambo in da jim je bilo to dovoljeno iz Rima.«⁶ Prior je podvomil, da bi kaj takega dovolil Vatikan, saj je tak način »samoobrambe« očitno proti cerkvenemu pravu. Drugače pa se je priorju izgovarjal ljubljanski škof dr. Rožman, ko ga je prior obiskal 28. julija 1943 in ga s svojim vprašanjem spravil v veliko zadrego. O tem je pleterski prior dr. Leopold zapisal v svojih spominih:

»Nato je prior vprašal škofa, kako to, da so katoliški duhovniki pri belih in celo oboroženi s

puško, revolverjem in ročnimi bombami, ker je to proti vsem predpisom. Tu je škof Rožman rekel, da je vprašal italijanskega vojaškega škofa, kako to, da italijanski duhovniki nosijo revolverje, a italijanski škof mu je odgovoril, da to ni nikakor dovoljeno, ker nosijo rdeč križ. Toda, je nadaljeval škof Rožman, da italijanski vojaški komandanti v naših krajih zahtevajo, da tudi vojaški duhovniki nosijo orožje za samoobrambo. Jasnega odgovora (dr. Rožman — op. S. F.) ni dal.

Zatem je prior opozoril, da se »beli« vojaški duhovniki naravnost bore proti partizanom in streljajo nanje, a to ni nikaka samoobramba. Kot primer mu je navedel Šinkarja, ki je sam priorju pripovedoval, kako je ogorčeno streljal na partizane, ko so napadali Brezovico, ter jih prisilil, da niso več streljali iz topa. To tudi sam škof ni odobral in je rekel, da oni to delajo na svojo roko in da je že poslal dr. Lenčka naokrog, da jih o tem podučí, ker je nedovoljeno. Čudno, a tudi sam Lenček je bil oborožen in je kot takšen hodil po Ljubljani.«⁷

Da, res čudno, zelo čudno. Kaplan Šinkar se izgovarja na Vatikan, drugi duhovniki spet na dr. Rožmana, škof Rožman na nekega italijanskega škofa in italijanske poveljnike. Malo prej pa smo spoznali, kako so se italijanski poveljniki čudili prošnjam belogardistične duhovščine za orožje in jim sprva nasprotovali. In ko so klerofašistični duhovniki zlorabljali svoje puške in pištole, jih je duhovnik dr. Lenček, ki je že 19. oktobra 1942 sam dobil orožje, »poučeval«, kaj je prav in ne!

Pri opisovanju, kako so na Notranjskem in Dolenjskem nastajale oborožene bele enote, smo se ognili le redkih župnišč. Ko so belogardistični duhovniki ustanovili svojo četo in zanjo iz Ljubljane ali prvih oboroženih jeder dobili primerne poveljnike, so se navadno umaknili v ozadje in navidez neutralizirali. Za belogardiste so kot za ostale vernike opravljali le »dušebrižniško« službo, ki pa je imela močno politično ost proti narodnoosvobodilnemu gibanju. Taki duhovniki pa so za bolj ali manj spretnimi kulisami ohranili in ljubosumno varovali glavno besedo pri beli farovski vojski.

⁴ Poveljstvo XI. armadnega zbora, načelnik štaba, dne 19. oktobra 1942, potrdilo za dr. Lenčka. Glej faksimile v opombi 9 citirane knjige, stran 71.

⁵ Dopis kaplana Križaja z dne 11. aprila 1943; iz arhiva urada MVAC, XI. armadni zbor.

⁶ Dr. J. E. Leopold, Kartuzija Pleterje i partizani od g. 1941—1945, uspomene, Pleterje 1948 (rokopis), str. 39.

⁷ Prav tam, str. 67.

KURIRKA PAVLA

Bilo je koncem pomladi leta 1944., enega tistih lepih vedrih dni, ko se ti zdi, da bujna rast okrog tebe in modrina neba govorita o življenju in radosti, ko se pruža sto in sto želja.

Na dolino je že legel prvi prosojni mrak, vrhovi pa so bili še ožarjeni od sonca.

Po strmi stezi sredi senožeti je stopala petorica pijanih domobrancev. Pred njimi je šla trudnih korakov kurirka Pavla. V roki je nosila lopato. Od časa do časa se je opotekla in videti je bilo, da jo poganjajo v hrib le mrzle puškine cevi, ki so bile naperjene v njo, ne pa lastna volja.

Ob robu gozdiča, nekaj sto metrov nad vasjo, se je gruča ustavila. Med tem, ko so ostali domobranci z divjim kričanjem iskali pripravljeno mesto, je eden stražil Pavlo in skrbno pazil na vsako njeno kretnjo.

Pavla se je naslonila na lopato. Z dolgim pogledom je pila vase dolino pod seboj in vrhove, na katerih je poznala vsako bajto in vsako skrivno stezico od Idrije tja do Črnega vrha.

»Zadnjič vidim vse to!« ji je šlo skozi misel.

Izdajstvo vodi vedno globlje in globlje: Kaplan Sinkar iz Mirne peči, kurat v zloglasnem belogardističnem Štajerskem bataljonu. V Kočevju 1943 je pred ljudskim sodiščem tajil svoje zločine: »Sem le spovedoval, obhajal in maševal — to pač slavno sodišče samo ve, kakšna je naloga vojnega kurata.« Slika kaže kako je bil kaplan za tako delo opravljen

V njenem srcu ni bilo žalosti. Zdelo se ji je, da še nikdar v življenju ni mislila tako trezno in tako jasno kot v tem trenutku, ko so jo pripeljali sem, da izkoplje svoj lastni grob.

V naslednjem trenutku se je njeno telo zvil pod udarci s puškinim kopitom, ki so padali po njej. Domobranci so se zedinili za prostor in jo začeli priganjati k delu.

Pavla je prvič zasadila lopato v trdo zemljo. Z muko je vrgla grudo dober korak pred sebe. Po vsem telesu je ponovno začutila ono oglušujočo bolečino, katero so ji prizadevali ves dopoldan, ko sta jo po dva in dva izmenoma pretepala z jermeni in ko so ji z razbeljenim železom žgali nohte. Pred očmi se ji je stemnilo, da se je morala za hip osloniti na lopato. Z udarci so jo spet prisilili, da je nadaljevala s svojim delom.

Spet je zasadila lopato v zemljo. Še in še! Pred njo je zazijala črna jama.

»Moj grob!«, je pomislila. »In nihče ne ve, kaj se z menoj dogaja. Niti poročila nisem mogla oddati!«

To jo je najbolj grizlo od tistega trenutka, ko sta zjutraj ob prvi zori nepričakovano stala pred njo dva domobranci...

Nikogar ni zbudila, ko je šla z doma, le med vrati je še enkrat prisluhnila materini tenki sapi in bratčevemu mirnemu otroškemu dihu. Okrog hiše je bilo še vse temno, ko je stopila na domači prag. Globoko je vdihnila jutranji hlad, rahel vetrič se je igral z njenimi lasmi. Mehanično je našla stezico, ki jo je bila v zadnjih dveh letih tolikokrat prehodila, bodisi v lepem vremenu, ob nalivih ali ob globokem snegu. Vas je bila že daleč za njo, ko se je začelo svitati. Pospešila je korak. Najpozneje tekom ene ure mora biti v sovražni postojanki, da odda pismo, ki so ji ga bili dali na komandi mesta. Krog pol dneva mora prinesiti že odgovor.

Stopila je iz gozdiča. Jasa se je že kopala v prvih sončnih žarkih. Za hip je zaprla oči in se predala soncu. Njena pot je vodila spet v gozd. Čim je stopila med gosto drevje, ji je zastal korak, kri ji je šinila k srcu. Pred njo sta stala dva domobranci, kakor da sta ta hip zrastle iz zemlje. Noben izgovor ni pomagal. Morala je z njima v postojanko.

Bila je izdana...

Pismo, ki ga je imela pri sebi jo je težilo kot svinec. V neopaznem trenutku ga je vzela iz skrivne gube v obleki in ga začela žvečiti, dokler ni vsega pojedla. Zaveš, da zaradi nje nihče ni v nevarnosti ji je vrnila prejšnjo vernost.

In potem je sledil neskončno dolg dan poln najstrašnejših muk, dokler je niso peljali na streljanje.

Jama pred njo je postajala vedno globlja. Naenkrat se ji je zazdelo, da je zemlja oživila, da ji govori s tiso-

čerimi besedami o herojski borbi, kateri se je predala z vsem svojim bistvom, o svobodi, zlati svobodi, ki si jo je slikala vedno v najlepših barvah in o materi, ki bo ostala sama, nebojlena, brez njene pomoči. Bolest jo je prečnila s tako silo, da so ji stopile solze v oči. To so bile prve solze, ki jih je bila ta dan zmožna. Doslej ji sovrašтво do svojih mučiteljev ni dovolilo, da bi jokala.

Skozi solze je pogledala okrog sebe. Dolina je bila že v mraku, toda na vrhu hriba je žarel še rdeči sij zadnjih sončnih žarkov. Kradoma se je ozrla po domobrancih. Sedeli so dobra dva koraka od nje in živahno o nečem razpravljali, pri tem pa sledili njenemu delu.

Njeni možgani so začeli mrzlično delati. Ne da bi okrenila glavo ali prekinila z delom, je z očmi premerila razdaljo do prvih dreves. Vsakega domobrancia posebej si je ogledala in v mislih pretehtala možnost pobega. Silna volja do življenja je zmagala nad bolečinami izmučenega telesa.

Grob je bil izkopen že več kot do polovice. Eden izmed stražarjev ga je strokovnjaško pregledal in zafrkljivo pohvalil njeno marljivo delo, potem je spet sedel k ostalim in spet so nadaljevali z razgovorom.

Pavla je bolj čutila kakor pa videla, da je ne opazujejo več tako napeto, kakor poprej. Preveč gotovi so bili svojega plena.

Potem pa se je odvijalo vse tako hitro, da Pavla nikdar pozneje ne bi vedela več točno reči, kako je bilo. Z enim samim dolgim skokom je bila med drevjem. Kakor, da so padle z nje vse bolečine, kakor da njeno telo ni vse ranjeno od udarcev, je bežala med drevjem. Z divjim krikom so planili domobranci pokonci. Bili so tako zmedeni, da niso vedeli, ali naj beže za njo ali naj streljajo. Panično je pobiral vsak svojo puško in strel za strelom je donel skozi večer. Pavla je bežala kar naprej, zdaj na levo, zdaj na desno, da je tako spreminjala smer.

Drevesna debela in pa goste veje so jo očuvala pred sovražnimi izstrelki, ki so padali okrog nje.

Ko je bila že nekaj stotin metrov v globini gozda, je ustavila korak. Noge so ji odpovedale pokorščino, mislila je, da bo zdaj pa zdaj padla po tleh. Šele takrat je opazila, da še vedno krčevito drži lopato v roki. V trenutku pobega si je ni upala odvreči, da ne bi padec opozoril vojakov. Nehote se je nasmehnila. Streljanje se je bližalo s strahotno naglico. Pavla se je spet pognala naprej, dokler je ni objela sredi gozda gluha tema. Streljanje je ponehavalo in počasi popolnoma prenehalo.

Pavla se je naslonila ob drevesno deblo. Njene moči so pojemale. Skozi njeno misel je šinila le še presrečna zavest: »Rešena!« Potem je počasi zdrknila ob deblu na mehka tla. Globoka nezavest je objela izmučeno ude.

NA MEJI

FRANCE ŠUSTERŠIČ

(Nadaljevanje)

»Po cesti ali po bližnjici? Odločil se je za bližnjico čez njive, čeprav je bila blatna, toda ne bi se rad srečal z vojaško patruljo.

Bil je sam s svojimi mislimi. Sam? Koliko misli v tej tihi vasi je nocoj bolj živih kakor so bile kdaj koli! Bežijo pred resničnostjo in se zopet vračajo k njej. Nad vasjo pa leži noč — tako mrtvaško črna in tiha, kakor da bi za večne čase padla na zemljo.

Tone premišlja: tako črna se mu je zdela noč takrat, ko je bil zadnjikrat na Javornikih. Bil je med tihotapci, ki so gnali konje čez mejo, onstran meje pa so jih zalotili italijanski financarji.

To je bilo takrat, ko je dopolnil osemnajst let in je videl, da mu krpe očetove zemlje ne morejo dajati vsak dan niti polne skledе žgancev, kaj šele kruha. Odšel je v tovarno. Pa je kmalu spoznal, da je tovarna mačeha. Ko se je ob sobotah s prisluženimi kovači vračal domov, se je včasih ustavil v gostilni. Tam je videl tihotapce. Pil je četrtno vina — na mizi tihotapcev so stali štetani. Jedel je kos kruha in košček salame — tihotapci so se mastili z golažem in pečenko. Pili in jedli so, razgrajali in peli. Najhujši med njimi je bil Mihlekov Jaka. Imel je vedno polno denarja — v bahavosti si je včasih s stotakom prižgal cigareto. Naročil je porcijo pečenke, ko pa jo je pojedel, je razbil krožnik. Lahko njemu! On in njegov oče sta po Dolenjskem in Hrvaškem kupovala konje, čez mejo pa so jih gonili drugi. Če je šlo po sreči, sta dobro plačala, in mladi tihotapci so se držali Mihlekovih hiš kakor vrabci prosa. Kar so v temnih nočeh za-

služili, so v nekaj dneh zapili in potem so spet odšli po skritih stezah v noč. Le redki med njimi so se osamosvojili in začeli tihotapsko kupčijo na svojo roko. Med njimi je bil tudi tihotapec Matevž, ki je sanjal, da bo s prisluženim denarjem zgradil hišo in se oženil s Pepco.

Pa je neko soboto Jaka stopil k Tonetu in mu ponudil vina. Potem je dejal: »Še eden mi danes manjka. Če hočeš, pridi ob desetih na naš vrt. Jurja lahko zaslužiš v eni noči.«

Tonetu je stopila pred oči tovarna. Žage neprestano brnijo. Delavci jim strežejo — težke hlode valijo na vagončke, drugi pa jih rinejo k nenasitnim polnojarmenikom. Mlajši delavci in delavke odnašajo deske in jih zlagajo. Od skupine do skupine pa hodi delovodja Rihtaršič in vpije nad njimi. Ob koncu tedna — saj ni da bi govoril! Po štiri dinarje na uro — mačehovsko plačilo. Kaj je to v primeri z jurjem, ki ga lahko zaslužiš v eni noči!

Ob desetih je bil pri Mihleku. Prišli so še drugi — kakih dvanajst jih je bilo. Ko jim je Jaka dal vsa potrebna navodila, so zajahali vsak svojega konja in zdrveli v noč.

Tone ni bil vaje konj. Komaj je dohitel druge. Okrog polnoči so prišli do meje. Le konjsko kopito je kdaj pa kdaj zadelo ob kamen in iz tihotapskih ust je siknila kletev. Še nekaj metrov — in bili so na italijanski strani.

»Smo že na varnem, lahko zajahate,« je rekel vodja. Tedaj pa... »Ferma!«

Kaj se je potem zgodilo, se Tone ni več dobro spominjal. Pokalo je kot na fronti. Konj se mu je strgal. Ujel ga je za rep, pa ga je brnil v stegno, da je telebnil na tla kakor snop. Kam sedaj, kje so drugi? Nazaj, nazaj! Po vseh štirih nazaj!... Zavlekel se je toliko navzdol, da je vedel, da je na jugoslovanski strani. Pa saj ga bodo tudi graničarji prijeli, če ga najdejo... Zavlekel se je pod staro podrito smreko in čakal, da bolečina v nogi popusti.

Iz nizkih oblakov je začelo pršeti. Streljanje in kričanje je utihnilo. Kdaj pa kdaj je začul jek podkve, potem je bilo vse tiho kakor v grobu. Noč je bila črna in dolga. In v tej noči je Tone mislil več kakor v mraku, ko je bil sprejel Jakovo ponudbo.

Nekoč mu je oče — ko sta bila na njivi — na dolgo in široko pripovedoval, da je bila včasih to grofova zemlja, da je valpet z bičem strojil raji kožo, birič pa je prihajal z bobnom in gonil živino iz hlevov. Zemlja ni bila naša. Potem je prišel oderuh, ki je grabil obresti. Gospod je na prižnici grozil z večnim pogubljenjem in polnil kašče z biro.

Ko je neko nedeljo prinesla mati na mizo skledo koruznega močnika, je vprašal očeta: »Ali danes živimo kaj bolje kakor takrat, ko ni bila zemlja naša, ko je bila grofova?«

Oče je molčal, mati pa je dejala: »Saj še davkov nismo plačali. Zaslužka nikjer nobenega. Kaj naj prinesem na mizo drugega kakor koruzen močnik?« Potem je oče izmordoval: »Tako je, da boš vedel: po naši kraški zemlji je bog mlatil s prazno vrečo. Drugje se bolje živi.«

Tone pa je kmalu videl, da tudi to ni res. Saj so mnogi odhajali in se vračali suhi in zgarani, s kletvijo na ustih.

»Dobro živijo le trgovci, krčmarji, veliki gruntarji in tihotapci. Grunta nimaš, trgovec ali krčmar tudi ne moreš postati kar tako brez nič. Tihotapec pa lahko postaneš takoj!«

Ali res ni druge poti, kakor postati tihotapec? Ali se res ne da drugače pregnati to proketo, črno noč, ki leži nad bajtami te revne doline?

In vendar Tone ni postal tihotapec. Morda bi bil, toda sreča mu je v prvi tihotapski noči ni bila mila. Izgubil je konja. Drugi so jih vsi srečno prignali nazaj — kdo ve, kako so se izmazali! Tone pa je prikreval k Mihleku ves polomljen in niti povodca ni prinesel. Jaka ga je pisano gledal. Ko se je opravičeval, je malo manjkalo, da ga ni udaril po zobeh.

Čez nekaj dni se je Tone vrnil v tovarno. Odslej se za tihotapstvo ni zmenil več. Čedalje bolj pa se je družil s tovariši, ki so govorili, da bo tudi delavcem nekoč bolje, če si bodo znali priboriti svoje pravice. Ponavljal je njihove besede in si jih vtisnil v dušo. Če je le preveč občutil krivico, je vzrotil. Rihtaršič je moral nekoč bežati pred njim. Odpovedali bi mu bili službo, če se ne bi drugi zanj potegnili. Če se je ustavil v gostilni, se je hitro zapletel v pogovor z ljudmi. Bajtarji so ga radi poslušali — ej, ko bi bilo res nekoč tako, kakor jim je govoril!

Toda čudno, glej: pošteno je govoril, pošteno zahteval boljši kos kruha in vendar je zaradi tega prišel žandarjem v zobe. Najraje se je družil z nekim Primorcem Štefanom. Žandarji so ju budno spremljali, kamor koli sta šla. Za tihotapce so dobro vedeli, pa se vendar niso dosti zmenili zanje. Nobena skrivnost ni bila, da se Mihlekov Jaka z njimi večkrat »pošteno« pomeni: pet kovačev od vsakega konja... Pomeni se z vsakim, ki bi mu lahko delal ovire, tudi z graničarji. In tako goljufa, pije in dobro živi vsa ta preklicana svojata: žandarji, financarji, graničarji, cariniki, občinski tajniki...

In vsa ta svojata, ki je res dobro živela na tej ubogi zemlji, je danes, ko se je začela vojna, stisnila repe. Vseeno ji je, če pridejo Lah, bo že kako spet našla mastno korito.

Toneta zgrabi jeza, ko vstanejo pred njim slike ljudi, ki jih je bil srečal v gostilni. Mihevc bi molil za zdravje laških črnosrajčnikov, če bi mu le vrnili njegove konje. Oštir bi se priklonil pred njimi, čeprav že komaj nosi svoj trebuh. Pisarček čaka Hitlerja... Banatski Nemci javno govorijo o Hitlerjevih dobrotah. In tihotapci — skoraj vsi so iz bede zrasli, zaradi bede so postali tihotapci, vino jih je zmešalo, zato so plitve njihove misli.

Premalo jim je povedal v gostilni. Ko bi znal govoriti! Ko bi znal povedati tako, kakor zna Štefan v tovarni... Prav tako zna govoriti, kakor je zapisano na papirju, ki mu ga je pred kratkim dal.

Ko tako premišlja, seže v spodnji žep suknjiča in privleče bel papir. Razgrne ga in poišče v žepu žveplenke. Rad bi še enkrat prebral tiste besede...

Že hoče prižgati, ko zasliši neko govorjenje. Ob kamen udari trd korak. Patrulja! Če so žandarji? Gotovo so bili pri Oštirju, ki jim je povedal še več, kakor je bilo res!

»Stoj!«

Nagonsko se skloni k tlom in kakor maček skoči na njivo. Kam? Tu so same njive, samo ravno polje. Do gozda je še daleč. Nobenega grma, nobenega zavetja. Čepi in premišlja, in zdi se mu, da se koraki bližajo. Ali ga obkoljujejo? Vstane in steče na desno in spet na levo. Kam? Najbolje bo, če se potuhne. Vleže se na zemljo med dve vlažni brazdi in čaka.

Nedaleč zagleda obrise dveh postav. Potem izgineta in začuje se spet govorjenje. Glasovi se bližajo, pa spet oddaljujejo. Potem tišina.

Oddahnil se je, vstati pa vendar ni upal. Gotovo čakajo kje na poti.

Ležal je na vlažni zemlji, ki je bila pred nekaj dnevi preorana. Zazdelo se mu je, da je otrok, ki se je pred temno nevihto skril v naročje matere. Nobene zvezde ni na nebu — zakrivajo jih oblaki. Kdaj bodo spet posvetile? Kako dolgo bo besnela nevihta, ki se zbira nad temi dolinami? Kdaj bo spet prišel večer, ko se bodo po večerji zbrali fantje na vasi in zapeli pesem o zeleni gmajnici? Pesem, ki jo v nočeh tako rada poslušajo notranjska dekleta...

Zvil je roko pod glavo in zamižal. Pesem o zeleni gmajnici se je naenkrat izgubila. Preglušila jo je pijana pesem tihotapcev, ki je privrela iz gozdov... Košate hoje na Javornikih so zaječale v divji burji... Iz teme je udaril krohot... Prihrumel je oficir s pištolo v roki — tisti polizani oficir z izbuljenimi očmi, zoprnimi kakor smrdljiva, usihajoča mlaka...

»Marš!...«

Cev pištole je iskala Tonetovih prsi — dokler ni zakričal... in se zbudil iz sanj...

Bilo je svetleje, jutro se je že bližalo. Mraz ga je stresel. Hotel je skočiti pokonci, pa se je le s težavo dvignil. Noge je imel trde, v prsih ga je začelo skeleti.

Odšel je proti domu. Ko je bil že pri gozdu, je začul izza ovinka govorjenje. Skril se je za grm in počakal. Kdo se bo prikazal?

Ej, krojač Andrejček in Glavačev študent! Odkod sta se neki vzela? Z začudenimi očmi jima je stopil naproti.

»Tudi ti, Tone?«

»Skril sem se bil pred žandarji.«

»Saj so lovili naju,« se je zasmejal študent. »Takole je bilo. Andrejček je bil pijan, da je komaj hodil. Hotel sem ga peljati domov, na poti pa sva srečala dva žandarja, ki sta naju ustavila. Andrejček ju je začel zmerjati s

svinjami, potem sta zahtevala, da greva z njima. Andrejček pa — kakor da se je iztreznil — je skočil na njivo, jaz pa za njim. Nekaj časa sta tekla za nama, pa sva bila midva hitrejša. Potuhnila sva se in legla v brazdo.»

Tone ni vedel, kaj bi dejal. Da bi se jezil? Nasprotno! Gledal je zdaj študenta, zdaj Andrejčka, in zazdelo se mu je, da so bile v tej temni noči blizu skupaj njihove misli.

»Kaj bo z nami?«

»K hudiču naj gre vsa ta banda,« je rekel Andrejček. »Včeraj sem videl, da ni vse tako, kakor sem mislil,« je vzdihnil študent.

Jutro je že vstalo, ko je prišel Tone domov. Začutil je, da je bolan — v prsih mu je še bolj kljuvalo in mrzel pot ga je oblival. Zaril se je v posteljo.

— — —

Vse, kar se je tiste dni godilo v vaseh ob meji, je bila čudna mešanica, o kateri si večina ljudi ni znala odgovoriti, kaj se bo iz nje skuhalo. Toda že veliki četrtek jim je razgalil obupno resnico — začetek dni, ki jih doslej niso videli niti v sanjah. Dnevi do velikega petka pa so bili dolgi kakor dnevi obtoženca, ki beden in zapuščen

čaka za zamreženimi okni, da sodniki izrečejo nad njim krvavo razsodbo.

V ponedeljek je bilo na Javornikih še vedno vse tiho. Prav tako naslednje dni. Ljudje so še vedno nalagali na vozove svojo ropotijo in odhajali proti dolenski strani. Mnoge izmed tistih, ki so bili odšli že na cvetno nedeljo, pa sta radovednost in skrb prignali že nazaj. Nekateri so ostali doma, drugi so spet odhajali.

Vojske je bilo videti malo. Nekateri so se tolažili, da vojska pač ne more biti v dolini, gotovo se zbira v vznožjih Javornikov. Na vasi se je le kdaj pa kdaj pojavila patrolja. In če si vprašal vojaka, kako in kaj, je zmedeno in začudeno zmajal z glavo...

Kje neki so oficirji? Le redko se kdo od njih prikaže. Molče zavije v gostilno in potem se spet izgubi, kdo ve kam. Kje so topovi? Kje vojaški vozovi, avtomobili? In konji? Ali je vse na Javornikih?

»Čudna vojska je to,« so modrovali stari možje. »V Galiciji je bilo drugače. Tam si vsaj vedel, pri čem si. Artilerija, pešadija, konjenica... Tukaj pa čedalje vse bolj tiho... Gledaš in ždiš kakor ščuka v vodi, ki ji nekdo nastavlja zanko, da jo bo potegnil na suho.«

(Se nadaljuje)

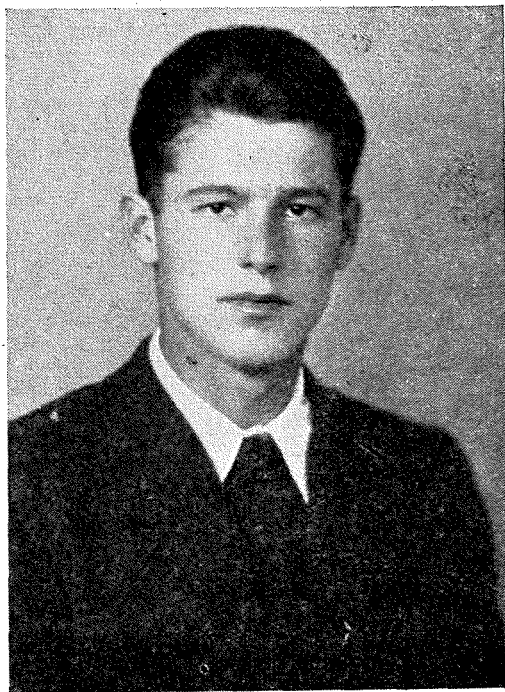
KLUSOV JOŽA

SLAVKO RUPEL

Partizanom ime Klusovega Jože ni neznano; v raznih partizanskih listih so pogosto srečali njegovo ime. Manj je to ime znano širši javnosti. Do danes, kljub temu, da bo kmalu sedem let od njegove smrti, razen drobne knjižice črtic in nekaj ponatisov v dnevnem časopisju, delo Klusovega Jože še ni izšlo niti ni bilo kritično ocenjeno. Tudi o njegovem življenju ni dosti znanega. Oživilo spomin nanj, na njegovo življenje in delo, čeprav ni dozorel v velikega umetnika.

V začetku poletja 1944 je hotel Glavni štab NOV Hrvatske razširiti svobodno ozemlje okoli Zumberka in se še tesneje povezati s slovenskimi partizani. V ta namen je konec junija prišel v Zumberak in na Gorjance IV. korpus NOV Hrvatske. Da mu pomaga, je VII. korpus NOV Slovenije udaril sovražniku v hrbet. Prešel je Kolpo in napadel 30. junija ustaško-nemško postojanko Bosiljevo, severno od Ogulina. Postojanko je napadla 5. SNOUB Ivana Cankarja. V bojih za Bosiljevo je bil 30. junija smrtno ranjen tudi pomočnik politkomisarja II. bataljona Cankarjeve brigade, partizanski pisatelj Klusov Joža-Bogo Flander.

Bogo Flander se je rodil 8. decembra 1918 v Ljubljani. Doraščal je v dobi, ki ji je dajala pečat komaj minila vojna, zorel pa v času priprav za nov spopad, političnih zaostritev in gospodarskih kriz. Njegov oče, preprost trgovec, je trikrat zaman poskušal srečo s trgovino. Težke gospodarske prilike, potem pa še bolezen in smrt, so mu preprečile izpolnitev načrtov. Mati, po moževi smrti brez vsakih dohodkov in premoženja, je morala prijeti za vsako delo, da je lahko preživljala sebe in sina. Prilike, v katerih je torej doraščal mladi Bogo Flander, niso bile rožnate. Sicer pa je tudi sam že zgodaj okusil trdo življenje. Kljub temu, da je v osnovni šoli pokazal veliko nadarjenost, v gimnaziji ni uspel. Po dovršenih treh razredih gimnazije je po očetovi smrti zapustil šolo in se šel učiti za ključavničarja. Kasneje mu je uspelo dobiti zaposlitev pri železnici. Obiskoval je postopoma več tečajev, odslužil vojaški rok in postal slednjič telefonist; najprej v Rajhenburgu, nato na ljubljanski postaji in slednjič na že-

lezniški direkciji v Ljubljani. V prostem času pa je obiskoval gore, ki jih je ljubil nad vse.

Okupacija je zaprla Boga Flandru pot v planine. Hrepenenje po njih si je lajšal s tem, da je pogosteje brenkal na kitaro, pel in pisal preproste pesmi o planinah. Že v prvem letu okupacije pa je sodeloval v Osvobodilni fronti. Ni znano, kdaj je aktivno pričel delati za OF, vendar je bil Bogo Flander tisti, ki je na predvečer 1. decembra 1941 pod strop obesil veliko slovensko zastavo na stopnišču

železniške direkcije. Že 16. marca 1942 je odšel z večjo skupino v partizane na Gorenjsko. Najprej se je kot borec Poljanskega bataljona boril z Nemci po gorenjskih hribih, nato v Dolomitih. Po prihodu na Dolenjsko je bil uvrščen v Cankarjevo brigado, kjer je postal kmalu pomočnik politkomisarja Il. bataljona. Z brigado se je udeležil premnogih borb, ki so ponesle slavo Cankarjeve brigade širom po Sloveniji.

»Bil je odličen politični delavec, priljubljen politkomisar, spreten govornik in pogumen borec. Njegova beseda je bila polna življenjskega veselja, velike volje in tudi v najtežjih trenutkih polna vere v zmago, beseda, ki je znala navduševati in tudi v malodušna srca vlititi poguma,« tako se glasi eno izmed poročil o partizanskem življenju Klusovega Jože. Toda Joža ni samo neustrašen borec, temveč tudi literarni oblikovalec partizanskega življenja. Mile Klopčič pravi v partizanskih spominih na Klusovega Jože takole:

»Bilo je v oktobrski nemški ofenzivi v Cankarjevi brigadi, ki se je borila pri Stični. Zvečer smo v temi sedeli v kmečki sobi. Med nami se je znašel star partizan in nam pripovedoval o svojih doživljajih, o bitkah in pohodih z Gorenjske na Notranjsko in Dolenjsko čez minirane črte, o trenutkih, ko je za las ušel smrti, največ in najraje pa je pripovedoval o blegaških junakih in o veliki ofenzivi več tisoč Nemcev na majhne skupine kakih 50 partizanov na Blegašu. Kako so se prebijali skozi obroče, s kakim junaštvom se je skupina borila več dni, kako so se reševali iz strahotnih položajev. Vse to nam je dotlej neznani partizan, blegaški borec, pripovedoval tako živo, da smo ga naprošali, naj vendar opiše vse. Bil je to vsej Cankarjevi brigadi poznani in priljubljeni Klusov Joža, kakor je bilo njegovo partizansko ime. A tudi če bi bil opisal blegaško ofenzivo tako, kakor je sam pripovedoval, bi bil bralec prikrajšan za precejšen užitek, ki ga je imel poslušalec njegovih zgodb: za njegov glas, ki je bil tako zvonček in miren, ki se je v njem izražalo toliko življenjskega veselja. Že iz tega glasu si spoznal njegovo veliko voljo in vero, a tudi samoumevnost te borbe in žrtev, ki jih zahteva.«

Tak je bil torej Klusov Joža v partizanih. Kot neustrašen borec se je boril na Gorenjskem, Notranjskem in Dolenjskem, dokler v bojih za Bosiljevo ni umrl. Deset dni pred smrtjo je pisal svojemu dekletu melanholično pismo, ki ga preveva slutnja bližnje smrti. Pred odhodom brigade v bitko pa se je sedemkrat poslovil od dekleta.

Ponoči je bil v borbi ranjen v trebuh; v zgodnjih jutranjih urah so ga s težkimi ranjenci odpeljali v partizansko bolnico. Še pred prihodom v bolnico je ob pol 23. uri zvečer izdihnil v kmečki hiši v Drnovcu pri Vinici. Partizani so ga pokopali skupaj s šestimi drugimi padlimi borci na pokopališču v Vinici. Maja 1947 so ga prekopali in 1. junija pokopali na ljubljanskem pokopališču.

BATALJON

Naslovna stran ciklostirane zbirke črtic Klusovega Jože, ki je izšla v partizanski tiskarni po njegovi smrti. — Naslikal jo je Ivo Šubic

Kdaj se je iz Boga Flandra razvil Klusov Joža, ni mogoče točno ugotoviti. Njegova mati pripoveduje, da sama pravzaprav ne ve, kdaj se je njen sin začel ukvarjati z literaturo. Sklepa pa, da je bilo to v prvih mesecih okupacije, ko mu je bila kot strastnemu planincu zaprta pot v gore. Tedaj se je sin zapiral v svojo sobo ter vse popoldneve presedel v njej. V tem času so najbrž nastale njegove prve pesmi, posvečene so skoraj vse goram, oblikovno pa so še okorne in nedognane in v njih ni nobenega sledu bodočega razvoja. Šele borba je sprostila talent Klusovega Jože, da mu pisanje postane osrednja misel tudi za prihodnost. Že v prvi dobi partizanskega življenja na Gorenjskem prične Klusov Joža opisovati svoje doživljaje. Tako nastajajo poleg nekaterih občutnih pesmi, njegovi prvi leposlovni sestavki, kratke črtice iz življenja in bojov gorenjskih partizanov. Iz tega časa je tudi njegov prvi daljši tekst »Blegaš«, posvečen epopeji blegaških in sploh gorenjskih partizanov, med katerimi je bil tudi sam. Žal pa ta tekst ni bil dokončan niti ni v celoti ohranjen. Ko pride Klusov Joža na Dolenjsko, srečamo njegovo ime vse pogosteje v partizanskih glasilih. Zlasti v »Borcu«, glasilu Cankarjeve brigade, je njegovo ime skoraj na vsaki strani. Preproste, kratke črtice iz življenja in borb partizanov, prave male umetnine, polne ljubezni do tovariša in sočloveka, do našega ljudstva in domače zemlje — taki so bili njegovi literarni sestavki. In vsak dan več jih je bilo. Čeprav je pisal v odmorih, med borbami in pohodi, je bil vztrajen ustvarjalec. Že v partizanih je izšlo več zbirk njegovih črtic: črtice z naslovom »Bataljon«, ki so po osvoboditvi bile ponatisnjene, zbirka doživljajev gorenjskih partizanov »Gorenjski junaki« in zbirka črtic »Tovariš«. Razen tega pa še reportažni opis bojov za Trebnje, izdan v posebni brošuri ter knjižica »Iz dni Cankarjeve brigade«. Vse te izdaje, sicer skromne po obsegu in obliki, vsebujejo dragoceno prozo

Klusovega Jožeta. Nekaj je še stvari, ki še niso bile objavljene — nekaj tudi takih, ki so za vedno izgubljene.

Vse to so seveda prvi sadovi velikega pripovednega talenta Klusovega Jože, sadovi, ki so dozoreli še v času borbe. A Klusov Joža je mislil tudi v naprej, trdno prepričan, da bo pisateljevanje kasneje, po osvoboditvi, postalo cilj njegovega življenja. To kaže tudi zapis pisatelja Toneta Seliškarja:

»Enkrat samkrat sva se srečala. Ko smo po kapitulaciji Italije izpopolnjevali z novimi močmi propagandni odsek Cankarjeve, je prišel iz bataljona, ki je nekje pri Metnaju prežal na nemške tanke k nam v Sv. Križ po mine za bacač in po papir. »Svoj bataljonski list bomo ustanovili,« je dejal. »Nekoč ko bo zopet vse to postavljeno v nek smoter, sonce na svoje mesto, naši ljudje nazaj v domove, v tovarne, na njive in šole, bom napisal veliko stvar o novem človeku!« je dejal zamišljen, toda veder in poln ustvarjalnega zanosa. Nov človek se ne rodi čez noč, sem podvomil. Nov človek se je že rodil.

Taka je torej podoba Klusovega Jože. Vse kar je napisal je pravzaprav malo. Velike umetnine niso, te pa v tisti dobi tudi niso mogle nastati. Toda nastali so zaradi velikih umetnin in dragoceno gradivo za kasnejšega obiskovalca. Poseben pomen Klusovega Jože pa je predvsem v tem, da je bil prvi, ki je kot umetnik oblikoval partizansko borbo v nevezani besedi. Njegovo opisovanje ni bilo samo golo opisovanje partizanskih borb, ampak pravo občutno umetniško ustvarjanje. Njegova ostalina nam je zato še toliko bolj dragocena, ker je skoraj edina proza umetniške vrednosti, napisana v najtežjih trenutkih sredi borb in trpljenja. Skoda le, da se Klusov Joža ni mogel razviti v pravega umetnika, ker je kot junak prezgodaj padel. Sicer bi nam gotovo dal veliko besedilo iz najtežjih, a tako slavnih dni.

»Ranjeneček« — ilustracija Nika Pirnata za zbirko črtic Klusovega Jože, »Bataljon«, kjer je bila objavljena črtica »Izpad«

IZPAD

KLUSOV JOŽA — iz zbirke »Bataljon«

Še preden se je zdanilo, so zapeli mitraljezi. Najprej smo prisluhnili, saj ta pesem je že stara in smo jo navajeni. Morda so se v jutranjem mraku nekje v hosti srečale in udarile patrole. A pokalo je vedno bolj, zabobneli so bacači in naš obveščevalec je javil:

— Beli in Nemci gredo v Gorjance...

Preko pobočij med hostami, po skrivnih stezah in napol kopnih kolovoznih poteh skuša sovražnik prodreti v naše osrčje. Gorjanci mrko zro na prihajajoča in skrivajo svoj srd v skrivnostnem molku. Strmine, grebeni, hoste, vse je pripravljeno, da se iz nevidnih zased vsuje smrtonosni plaz v prihajajoče sovražnike.

Dve četi tipata za belimi. Tretja je na visokem pobočju razpostavila svoje mašince in željno čaka, da pridejo bliže. Na vrhovih kot drobne točke negibno žde opazovalci in njih sokolja očesa iščejo po grapah in bregovih sovražnikove kolone. Globoko v dnu se odluščijo tri črne pike. V velikem presledku počasi napredujejo, včasih za hip postanejo, nato pa zopet lezejo pošev v breg, proti vasi, v katero je prišel sovražnik. Za njimi se po robu hoste premikajo strelci, budno pazeč, kdaj bo patrola predhodnica naletela na sovražnika. Visoko v lepem bregu tolčejo težke »Brede« in njih pesem dopolnjujejo strelci italijanskih pušk. Vse jasneje in določneje kaže sovražnik svojo namero. Z več strani hoče prodreti med bataljone, jih razdvojiti in razgnati. A rafali naših mitraljezov kažejo drugače. Vedno bolj se gosti jekleni zid, vedno opasnejša je belim pot naprej.

Jih vidiš Jane? Glej, sedaj skušajo ulti iz vasi. Pazi, nišan na osemsto metrov.

Nato rafal, dolg kakor večnost. Smeh.

Eto, beže nazaj. Samo pet jih je ušlo naprej. Čakaj, znova bodo poizkusili.

In že jih vidimo, kako poizkušajo više gori, a tam jih sprejme »Breda« prvega bataljona. Zopet beže nazaj in ne morejo iz vasi.

Za Podgradom je ravsknil bacač. Slišimo mino, kako vesla preko nas. Dolgo, dolgo ni nič.

Da ni sabotirana, se ustraši Polde.

V odgovor zagrmí v vasi, kot bi se podirali Gorjanci.

Dober tek, vošči Tine in prešerno spusti rafal.

A tudi oni ne ostanejo dolžni. Skozi zrak ostro prižvižgajo mine in njih oglašujoči treski nas mečejo od tal. Stisnemo zobe in čakamo novih pošiljk. To pot je padalo v drugo smer. Janez pride k sebi in zapoje klubovalno, a ne preveč glasno: Kaj nam pa morejo...

Mitraljezec Butara je doživel svojo največjo dogodivščino.

Lezejo v breg, on in tovariša, njegov mitraljez je vedno pripravljen. Nad njimi se vrh brega pojavijo postave. Čeprav je pričakoval, da se bo srečal s sovražnikom, je vendar prvi hip osupnil. Pogleda okoli sebe, kje bi našel zaklon, a breg je gol in ne nudi kritja. Stisne, a mitraljez ne vžge. V naglici je pozabil odpreti vžigač. Oni iz vrh brega pa kliče navzdol:

— Hej tovariš, hitro sem gor, po poti prihajajo tanki!

Butara osupne in pogleda bolje. Pa to so naši. Tovariša se oddahneta. Vraga, res neprijetno je, če te dobe v takem položaju.

— Iz katerega bataljona ste? kliče navzgor.

Vod za vezo, zadoni odgovor.

Ah, dobro je, si mislijo vsi trije in naglo ri-nejo navzgor.

Oni na vrhu tekajo sem in tja in se razpostavljajo. Vsi imajo bele halje in to se zdi Butari čudno. Vendar gre dalje proti njim. Ko prispe na vrh, se pogledajo iz oči v oči. Pod belo kapuco se zablika nemški šlem. Butara to opazi in bliskovito plane nazaj. Nemci in beli, misleč, da je že njihov, obstanejo kot prikovani in zijajo za njim. Ko se zavedo, skočijo. Hočejo ga ujeti živega. Butara in pomočnik planeta v majhen jarek in mitraljezec naperi mitraljez.

— Ne dela!... Že so čisto blizu, že vidita njihove spačene škodoželjne obraze in roke, ki se stegujejo za njima.

— Konec, pomisli Butara in stisne ponovno petelina.

Tedaj vžge mitraljez. Pa ne njegov, marveč tovarišev z nasprotnega brega. Pošasti v belih haljah obrnejo pete, a preden dosežejo kritje, jih naš mitraljez kosi, kosi...

Borba še ni končana. Z obeh bregov se usiplje svinčena toča in Butara ter pomočnik sta med dvema ognjema. Ne moreta iz jarka, takoj bi ju podrli. Beli se plazijo bliže in bliže, na vsak način ju hočejo dobiti. Butara najde napako pri mitraljezu.

— Ah, prokleti osigurač, kako sem pozabil nanj! se jezi sam nase. Vendar čuti olajšanje v srcu in prva zmeda se mu je že plegla. Le pridi, si misli in čaka.

Nenadoma, kakor bi zrasel iz tal, stoji pred njim beli in v rokah drži mitraljez. Orjak, go-

tovo ga je dvakrat več kakor Butare, in mitraljez v njegovih rokah se zdi kakor igračka.

— David in Goljat, si misli Butara in kakor ris plane iz luknje. Cev mitraljeza nastavi orjaku na prsa in stisne. Mitraljez v rokah se sunkoma strese in oddrda rafal v zločinsko srce. Kakor gora se zmaje beli velikan in se zruši v sneg.

Butara plane proti svojim, a za njim poka kot v peklu. Skozi jekleni dež uide na varno. Trdno stiska k sebi svoj mitraljez in suha usta v razburjenju goltajo sline. Pa je takoj zopet stari in že išče mesta, kjer bo vračal milo za drago. Tovariši vriskajo od veselja, a beli tam preko za noge vlečejo mrtve in ranjene.

Zvečer padejo zelene rakete. Vemo, da je to znak za umik. Naš zid se premakne, razširi in

stopa Nemcem tik za petami. Ko so šli v izpad, so sanjali, da bodo njihove pete pregazile vse, kar koli jim pride nasproti. Zdaj pod noč hite nazaj, skrivajoč se po grapah, premišljuječ, čemu so sploh prišli sem gor. Vlačijo s seboj mrlične in ranjence in njih trde butice so že za spoznanje bogatejše. Preko naroda ne morejo izdajalci. Premalo jih je in premočan je nasprotnik.

Novo mesto je lačno. Novo mesto je trpinčeno in zdaj zdaj vas izpljune iz sebe, svojat izdajalska. Kam pojdete tedaj, ko se stisne okoli vas jekleni obroč partizanove jeze? Čisto blizu je že dan, ko bo partizan napravil na vas svoj zadnji napad.

Gorjancev zvesti čuvar do noči zre preko naše Dolenjske in misli mu vasujejo v svobodi.

NAD PREGRADO

ZVONE KRŽIŠNIK

Silne zatvornice so padle in talni izpust je bil v trenutku zaprt. V ogromno pregrado 23.000 kubičnih metrov betona je Sava Dolinka udarila z ihto, v kateri je bilo nekaj posmehu podobnega. Delavcem in inženirjem, ki so bili priče čudovitega trenutka, se je zazdelo, kot bi zeleonomodri valovi hoteli smešiti predrzni človeški poskus:

»Nas, ki smo izdolbli strugo skozi masive gora, mislite zadržati s svojo zapreko?«

Tako so bučali valovi in udarjali v beton. Vendar je ihtavi posmeh v vrtincih izginil. Pregrade ni bilo mogoče prebiti! Rohnenje se je prelilo v mirno vdanost, ko se je za belo betonsko grmado počasi dvigalo jezerce...

Človek je spet enkrat ukrotil naravo.

Projektanti, inženirji in tehniki — geodeti so s pridržanim dihom uprli oči v premikanja svojih teodolitov, nivelirjev in drugih najobčutljivejših merilnih priprav. Na raznih kontrolnih hodnikih pregrade globoko pod vodno gladino in na divjem skalovju izven nje so začeli meriti in beležeti še tako majhne, človeškim očem zdaleč nevidne premike pregrade ter skalnatega masiva krog nje.

Skoraj petletno delo tisočih ljudi ni bilo zaman! Zdaj bo le še treba montirati turbine in velikanski objekt petletke bo začel s svojimi sto milijoni kilovatnih ur električne energije vračati vse napore, ki so jih ljudje vložili v njegovo gradnjo.

✱

Dan, ko so v Mostah pri Žirovnici zaprli talni izpust, je bil eden sončnih februarskih dni, kakršnih letošnjo zimo ni bilo dosti. Kazalo je, kot bi narava hotela deliti veselje z ljudmi, ki so slednjič uspeli s svojim velikim podvigom v soteski na Kavčkah. Sneg se je topil na obeh strmih bregovih Save v kapljice, ki so se družile

v drobne curke in ti so tekli v reko kot otroci v materino naročje. Kopne lise med snegom, rjave in puhteče od blagodejnega žara, so se večale. Zdelo se je, kot bi grmičevje na bregu plaho trepetalo, čeprav ni bilo vetra. Se je to drevje budilo v spomladi? Ali v slutnji smrti, ki je s pomladjo prihajala: vse to grmičevje bo namreč zagrnilo naraščajoče umetno jezero...

Za lučaj od taborišča je na visoki skali stal človek. Zrl je v globino pod seboj, kjer je naraščala voda. Vsako smrečico, vsako lesko je poznal in zdaj je gledal, kako so jo počasi preprezali valovi. Tisočkrat je že v mislih gledal to veselo in hkrati žalostno podobo, tisočkrat v štirih letih, ko je utrjen legal na slamnato ležišče, ali pa vrtal s kompresorjem v živo skalo. On, dvanajstkratni udarnik, miner Pavel Krašnja. Zdaj, ko so se mu izpolnili največji upi, mu je bilo pri srcu kot študentu, ki je opravil težko skušnjo. Vsemogočna radost se ni mogla razmahniti v njem. Vse je bilo končano in ni vedel natanko, kam bi jutri s samim seboj. Čutil je, da je vse svoje življenje strnil v te betonske sklade in dolge podzemne rove. Duša mu je bila polna, prepolna nečesa velikega, obenem pa slabotna kot duša pesnika, ki je izpel vse najlepše iz sebe v čudovito pesnitev.

Je že doživel kdaj podoben trenutek v šestindvajsetih letih življenja?

Pavel Krašnja še ni pozabil svoje zgodnje mladosti... Saj se spominja vsega kot bi bilo včeraj: rana jutra, deček bosih peta, osem belorjavih Berdonovih krav, pa ogenj, dim in pečeni krompir. Potem še tisto najlepše: kadeči se kravji gnoj, da je toplo tlesknilo okrog premraženih gležnjev, ko si skočil vanj... Kruh so Berdonova mati rezali tanko, da se je videlo skozenj. Njemu, ki ni poznal očeta, mater samo v bedi in zgodnjih dninah. Ko je prišla trgatav na Vipavsko, je bilo vse veselo naokrog:

samo brente so bile pretežke zanj, čeprav mu jih niso nalagali veseli obirači do vrha, da jih je nosil v zidanico. Dve postelji v hlevu — preimenitni ležišči! — zanj in za hlapca Martina, saj sta padla kot dve vreči na večer, ne vedoč za obade, smrad in zaduh. Dal bog, da ga ne bi premagal spanec med rožnim vencem: če je pastir zadremal, ga je Berdon s trdimi členki po glavi, da se je zdrnil in spet mrmraje počastil svojo tožno usodo: prosi za nas, grešnike, amen...

Ne, kolikor je brskal po spominu, nič takega ni bilo, kar bi si Pavel Krašnja želel nazaj. Ni ga premaknilo takrat, ko so mu očitali nehvaležnika, češ spravili smo te do vrha, seme nezaslišano, zdaj pa greš in pozabljaš na vse. Ni ga zapekla vest, ko se je s kamnitega griča poslednjikrat ozrl na Berdonov grunt, ki je bahat in objestno zlat žarel v jutranjem soncu; še je postal za trenutek vrh griča, vzel pripraven, ploščat kamen in ga zalučal med rjastorjavo proso. Potem si je oddahnil, vrgel culo čez ramo in odkrevsal za srečo.

Takrat, da, takrat je bil dan, podoben današnjemu po veličini čustva. Tisto brezmejno sovraštvo je bilo vredno današnje radosti.

V svetu ni bilo sreče. Klatil se je brezposeln po Trstu, zaničevan. Mrzle ceste, pristanišče, beznice in glad — vse

v zaboj z žaganjem, mimogrede pa žvečil tobak. Ignacio mu je preskrbel delo v tovarni, kjer je ostal do prvega štrajka. Po štrajku so ga spet vrgli na cesto. Takrat mu je rekel Ignacio: »Hej, glavo pokonci, zdaj si čisto naš! Ti si naš in ves svet bo naš!« Pavel Krašnja mu je verjel kot otrok veruje materini pravljici.

Tisti trenutek, ko je neizkušeni fant prejel spoznanje o svetu, je bil prav tako svečan kot sedanji. Spoznanje ga je napolnilo, kot bo napolnilo jezero to divjo savsko strugo.

Ko se je začela vojna, so ga vtaknili v zeleno vojaško suknjo. Z divizijo alpincev so ga poslali na Balkan. Prvič je videl ujete partizane v Cetinju. Ti ujetniki niso gledali v tla. Ponosno in z viška so merili fašiste, smejali so se in jih zaničljivo prezirali. Pavel Krašnja je pobegnil z njimi vred...

»Na, tovariš, fej in pij!« ga je pozdravil komandant. Najedel se je ovčjega mesa, se napil mleka in se naspal.

Potem so prišli dolgi, naporni pohodi čez Sinjavino, Matarugo in Zlatibor. Na juriš so gazili bunkerje, metali v zrak proge in mostove, tolkli fašiste in izdajalce.

Slednjič je prišel dan, ko si je priboril odlikovanje za hrabrost...

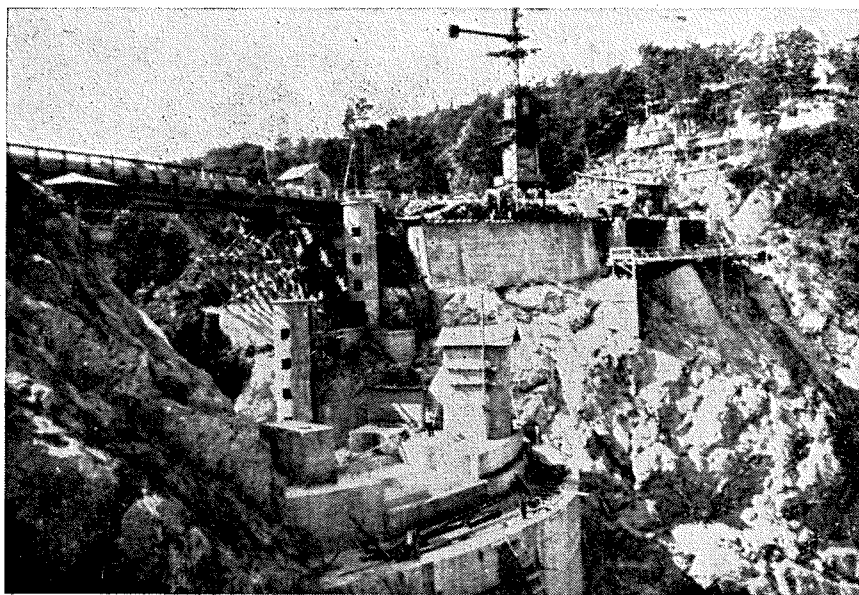
Jurišali so na bunker. Mari poleg njega je krogla prestrelila glavo. Franjo in Mile sta padla takoj za njo...

On sam, Pavel Krašnja, je prodril do bunkerja in vrgel bombo skozi lino. Za bombo je pomolil brzostrelko, sprožil in ubil enajst fašistov. Dvanajstega, ki se je plazil v grmovje, je pribil v zemljo z bajonetom. Takrat je zarjul ko roparska žival, ki se navžije maščevalnega besa...

Zares, čemu je današnji dan tako poseben, da je človek ves prevzet in pogreznjen vase? Samo zato, ker je pregrada vzdržala stotisoče kubičnih metrov vode? Ne, ne samo zato. Vzdržala je tudi ona druga pregrada, ki jo je postavil človek v sebi, pregrada med starim in novim, med zlim in dobrim, med okostenelim in večno snujočim! Več kot štiri leta so postavljali ti dve pregradi in zdaj sta obe popolni, ponosni, mogočni. Pavel Krašnja ne ve, katera je trša, katera

bolj čvrsta. Najbrž ni razlike med njima, saj sta neločljivo druga v drugi.

Štiri leta je prebil miner Krašnja v delovnem tabo-rišču na Kavčkah. Ko je prišel tja pred štirimi leti, ga je pozdravila divja, neurejena struga. V globeli se je polnila voda. To je bil košček sveta, ki se ga še človek ni dotaknil. Če si se spustil po strmi steni prav doli k savskim

Gradnja mostu v Mostah — notranja stran pregrade

je okusil. Nekoč mu je vreli asfalt ožgal roko. Vzelo mu je zavest. Zbudil se je v podstrešni izbi. Bradat, pepelnatosiv obraz se je sklanjal nadenj. Mimo tega obraza se je zazrl v mrko tramovje ostrejša, prepreženo s pajčevinami in pokrito z debelo plastjo prahu.

Ignacio, stari prijatelj iz žalostnih dni!

Pavel Krašnja ga ne bo nikoli pozabil. Ozdravil mu je roko in vročico. Sam smeh ga je bil, čeprav je pljuval kri

brzicam, nisi videl nad sabo drugega kot košček neba in bahave strmine Stola...

Postavili so barake in visoko nad reko položili med bregova most.

Tamle pa, kjer reka zavije v najtesnejšo globel, so prvič zastavili svedre. Nerada se je udajala bela pečina vrtalnemu stroju in eksplozivnemu prašku. Počasneje kot kiparjevo dleto dolbe trdi marmor so vrtali kompresorji v kamnite sklade, počasi so se daljšali podzemni rovi hidrocentrale...

Druga za drugo so prihajale brigade. Prišli so časi tekmovanj med minerji Rozmanove, Bevkove, Kosovelove brigade, tekmovanja pri izkopih med Srebrničevo, Gubčevo, med udarno Dakijevo in Kurinčičevo, tekmovanje med letječimi brigadami pri najtežjih delih. Iz vseh krajev so prihajali pogumni moške, da se spoprimejo s koreninami Stola: Bosanci, Srbi, Hrvatje, Primorci, Prekmurci, Madžari, Ličani... Pisana družba ljudi najrazličnejših starosti. Mnogi so odhajali, ker niso vzdržali naporov in preizkušenj. Pravi moške so se ponosno borili za prehodne zastave; navdušili so se kot otroci, ki tekmujejo v pionirskem odredu. Graditelji so z neuklonljivo voljo premagali vse: vodo, skalo in resolucijo...

Leta so tekla. Rovi pod Savo in Radovno so dobivali končno obliko. Izkopi pregrad so bili gotovi. Tudi pomožna pregrada, ki naj bi varovala glavna dela pred razkraljano močjo vode, je bila gotova. Na ogromnih konstrukcijah lesa, kamna in železa so se vsak dan znova pripogibali delavci. Velikanski žerjav se je sklanjal prav k Dolinki ter s svojimi mogočnimi čeljustmi igraje prenašal tovore kamna, cementa in železa.

Pavel Krašnja ne bo nikoli pozabil »mokrega rova«.

Mokri rov je bil najtežji del gradnje. Izkopati ga je bilo treba 90 m v dolžino. Iz vseh strani je udarjala voda vanj, kot iz škafa. Mnogi so obupali in niso več hoteli vanj. »Ne bomo ga zmoogli,« so govorili in prosili brigadirja, naj jim da drugo delo.

Inženir je pojasnil, da brez tega rova ne bo hidrocentrale.

Delavci niso odgovorili. Po večerji, ko so sedeli na klopi pred barako, so rekli. »Vrag s hidrocentralo. Gremo iz tega pekla!«

Sredi noči so se dvigale temne postave na ležiščih. Šepetaje so se iskale, pobirale lesene kovčke in tipale k vratom barake. Takrat je Pavel Krašnja sedel na postelji in glasno spregovoril: »Šleve! Jutri grem sam v mokri rov!«

Nastala je tišina. Moške so se borili sami s seboj. Čez čas je nekdo pribil: »Ostanem!« Potem so spet odložili kovčke ter zaspali.

Drugo jutro so šli spet v mokri rov in ga dotolkli že v decembru 1948. leta.

In vendar so prišli trenutki, ko bi celo Pavel Krašnja skoraj ubežal.

Bilo je sredi poletja 1949. Miner je bil privezan na vrvi, dvajset metrov nad vodo ob navpični steni. Stal je na ozkem previsu, komaj je bilo prostora za dve stopali.

S hrbtom se je nagibal nazaj nad brezno. V rokah je stiskal kompresor in vrtal v belo skalo, trdo, kot bi bila sam kremen. Stroj mu je pretresal vse telo. Vročina je bila nepopisna, saj se je sonce ob pol dvanajstih upiralo v to steno, da je kar gorela od žara. Kri je zastajala in vrela v žilah, pot v curkih tekel iz obraza in kljub prahu, ki se je lepil z njim, pekel v kožo na razgaljenem vratu in hrbtu. »Zares, sam pekel...« je bolj zaslutil kot pomislil Krašnja. Začutil je, da se mu pričenja blesti.

Z zadnjo iskro zavesti je odložil kompresor. Potem so je spustil na kolena in sedel na previs. Ni več čutil ognja, ki ga je zdaj zapekel v obraz, niti razbeljene skale pod stegni. Omahnil je in si zakril obraz z dlanmi. Hotel je zaklicati pa je samo nemočno dahnil: »Vode.«

Dvajset metrov pod njim je brzela Sava. Hladna Sava, čista ko biser. Pavel Krašnja se je sklonil še niže, kot bi jo hotel poljubiti. Mehanično je segel v hladni žep in dotikal nož. Kaj je lažjega, kot odpreti nož in prerezati vrv. Omahnuti k Savi, saj je čisto blizu in jo objeti... Potem je prenehal čutiti.

Zavedel se je na svoji postelji v baraki. V glavi mu je besnela vročica. Ob postelji je sedel zdravnik, okrog so stali tovariši. V sobo se je spuščal mrak. Nekdo je zavrtel stikalo. Zdravnik je rekel: »Bolni ste. Preveč ste delali. Morali bi bolj paziti nase. V dveh dneh boste zdravi.«

Brigadir Klanjšek je menil: »Veš, tisti rob smo razstrelili.«

Bolnik je spet zaspal. Vročične sanje so ga metale štiriindvajset ur po neznanih svetovih. Boril se je s temo in s pošastnimi prikaznimi. Bežal je pred njimi v neznano, pa se jih ni mogel znebiti. Vseskozi so bile za njim, krotale so se mu in ga grabile. V eni med njimi je prepoznal Berdona: prav tisti mesnati vrat, rdeče roke in odurni pogled. In tisti nestvor tamle, kaj ni to tisti prokleti stavkokaz, ki jim je požrl štrajk? Ista prihuljena senca, isti hinavski nasmeh... Začutil je kot bi mu nekdo zasadil kremplje prav poleg srca: tista mačka je bila, tista fašistična hijena, ki jo je pustil ležati v mlaki krvi na črnem kamenju hercegovskem...

Ves prepoten od groze je odprl oči. Ob postelji je sedelo dekle: »Zavrem ti juhe«, je rekla po srbsko in odhitela.

Pavel Krašnja je bil utrujen na smrt. Zbral je vse moči in skušal premisliti, kaj se je pravzaprav zgodilo z njim. Spomnil se je vsega — vse do tam, ko je želel objeti Savo. Tega se kajpak ni več spomnil, da so ga tovariši nezavestnega odnesli v posteljo.

»Bom še kdaj miner?« je pomislil.

Še enkrat je pogledal razžarjene stene, svoj znojni obraz, pekoče sonce, ozki previs in napeto vrv, na kateri je nihal.

Nikoli Pavel Krašnja ni pomislil, zakaj je pravzaprav prišel na Gorenjsko. Katera nepremagljiva sila ga je potegnila k tej hidrocentrali? Zakaj naj bi prav on izgoreval v teh peklenskih pečeh? Mu je treba tega? Zakaj, le zakaj?

Spomnil se je tovarišev, ki so hoteli pobegniti iz mokrega rova, pa jih je prav on zadržal. »Zmotil sem se takrat,« je zaključil. »Zdaj bom popravil zmofo — šel bom!«

Dekle mu je prineslo vročo govejo juho. Položila mu je krožnik v naročje. Popravil se je na postelji, vzel žlico in pomešal po dnu. Dehteča sopara mu je dobro dela.

»Kako ti je ime?« je vprašal. »Se nikdar te nisem videl.« — »Derviša«, je rekla ona in z neko nenarejeno sramežljivostjo zvila roke ob telesu. »Si pravoslavna?« — »Ne, muslimanka.« Miner je ugibal, kako je prišla semkaj iz Bosne. Da so jo zaposlili v kuhinji, je povedala, in da ji je zelo všeč v Sloveniji. Doma da je iz Doboja. Kadar jo je pogledal, je naglo in v nekakšni zadregi povsila oči. Vprašal je, če ne nosi feredže, ona pa njega, če mar slovenska dekleta nosijo feredže. Potem sta se oba smejala. Želela mu je skorajšnjega okrevanja.

»Derviša...« je razmišljal, ko je odhitela s praznim krožnikom.

Spomnil se je muslimank, ki so jurišale na bunkerje. Prav tiste muslimanke najbrž zdaj gradijo mladinske proge in hidrocentrale...

Obiskal ga je Tomo Petrak, šestkratni udarnik, minerski brigadir. »Kako, kako?« je vprašal korenjak. »Menda mi gre na bolje,« je odgovoril Krašnja. Cigareta, ki mu jo je ponudil Tomo, ga je osvežila. »Davi smo zabetonirali razpoko na pomožni pregradi in prej ko v enem tednu bomo začeli betonirati pravo pregrado. Vse je pripravljeno. V soboto bomo imeli obisk.« Pavel Krašnja je prisluhnil svojemu srcu. Utripalo je močnejše, pa vendar — ni se toliko razveselil vseh teh novic kot bi se jih razveselil kdaj prej. Nič ni rekel, samo pokimal je vrlemu Ličanu. Ta je že preskočil na svojega sina in se jezil čezenj. »Petnajst let je star paglavec, pa zna pisati. Meni je štirideset pa ne znam.« Iz oči mu je sijal ponos, ko je tako govoril o sinu. Mlađi Petrak se je pozimi naučil brati in pisati v tečaju. »Da si mi zdrav!« je še rekel Tomo in ga udaril s težko roko po rami.

»Saj ni mogoče,« je preudarjal Krašnja, ko se je Ličan poslovil, »da je v nas samo slepo beganje. Nekaj, kar vse življenje iščemo, nekaj kar moramo najti za vsako ceno. Srečo iščemo! Vsi ljudje jo iščemo. Jaz in Petrak in muslimanka Derviša. Ali pa tisti Madžar, zidar Koloman, ki pleše čardaš in igra violino še takrat, ko je deset ur mešal beton. In Pugelj, kovač, ki je prišel sem iz zloglasnih fašističnih ječ Porto Clemente Tertinio! Pa Alojz Narad, francoski legionar iz Celja, ki je prebrodil tri celine starega sveta: kaj je iskal drugega kot srečo? Ni je našel v črnih beznicah Tunisa in Maroka, ne v saharskem pesku in monsunu, ne v pragozdih Indokine...

Čemu torej grade veliko hidrocentralo? Mar niso resnično spoznali, da je sreča le v delu. Pavel Krašnja je zaprl oči in zaspal.

Drugi dan je spet vrtal. Razstrelil je zadnjo pečino, ki je bila na poti graditeljem hidrocentrale.

Za zdravnikov nasvet, naj še nekaj dni poleži, se ni zmenil. Udarnikom kot je Pavel Krašnja, vročica ni nevarna. Nevarna jim je le nagla, šibka misel, ki se lahko rodi samo v vročici.

Pavel Krašnja se je udril nekaj stopinj, bliže k naraščajočemu umetnemu jezeru.

Ko bo čez nekaj mesecev voda napolnila jezero do vrha, bo jezero segalo skoraj do Javornika.

Hidrocentrala bo dajala 14.000 kilovatov žlahtnega toka Javorniku in Jesenicam.

Dela so skoraj končana: zračna stran pregrade je že obložena z betonskimi kvadri, da bo lahko odvečna voda mirno odtekala po velikem lijaku na blejsko ravan. Tisočletna voda ob povodnjih ne bo brez vsake uzde planila čez pregrado!

Redke in goste železne grablje v tri metre debelem, okroglem predoru, so pritrjene. Turbini bosta zavarovani pred lesovjem in drugo šaro.

Tlačni cevovod je montiran. Prav tako četrti agregat strojnikom.

Pregrado je treba dvigniti še za devet metrov in montirati turbini, kar bo najtežje. Pa bo že šlo: za to so porok može v modrih delovnih oblekah, mariborski monterji...

*

V suhi kotanji je Pavel Krašnja zagledal porumenel, prepognjen papirnat list.

Pobral ga je in preletel z očmi. Popisan je bil s črnolom. Črnilo je bilo razmazano — morda je ležal list tam pod snegom od jeseni. En sam odstavek je bilo mogoče še prebrati.

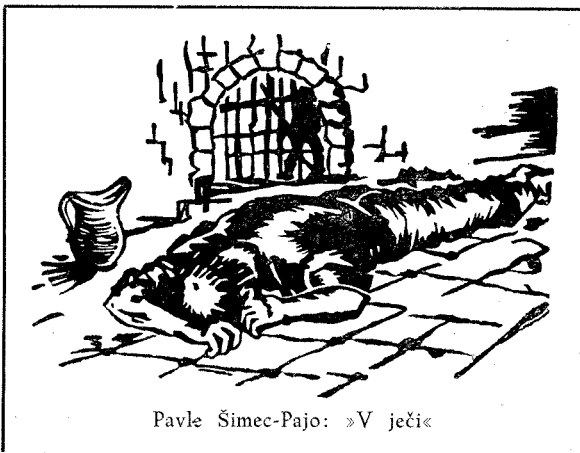
Tako je pisala neznana roka: »Da, mama, mlad sem še in nisem še izgubljen. Verjemi. Naučil sem se tu več v dveh mesecih, kot prej v vsej gimnaziji. Skozi življenje hočejo po gladkih, udobnih poteh samo ničvredneži, ki brezobzirno križajo pota drugih ljudi...«

Več se ni dalo prebrati.

Pavel Krašnja je uganil, da je to neodposlano pismo pisal mladenič, ki je nekoč zabredel, pa je na Kavčkah v bataljonu kaznjencev postavil visoko, čvrsto pregrado med preteklost in prihodnost.

Pavel Krašnja ni več in ne bo več vprašal: »Zakaj?« Od te usodne besede ga je ločila visoka pregrada. Zdaj je vedel vse.

Zeleni vršiček mlade, krivenčaste smreke je pravkar zalila voda nastajajočega jezera. Bil je nepozaben trenutek.

Pavle Šimec-Pajo: »V ječe«

SAMONIKLI PARTIZANSKI UMETNIK PAJO

MAJOR STANE ŠKRABAR-BRAŠKAR

O slovenskih umetnikih, ki so se po navalu italijanskih in nemških fašistov tako častno odzvali pozivu Osvobodilne fronte na kulturni molk ali pa odšli v borbo, je bilo v našem tisku že besede. Mimo nekaterih objavljenih spisov pričajo o

Pavle Šimec-Pajo, partizanski umetnik, slikar — samouk

tem tudi sama dela naših pesnikov, pisateljev, glasbenikov in likovnih umetnikov, ki so po odhodu v partizane s svojim plodnim ustvarjanjem — v glavnem na osvobojenem ozemlju — vložili tako bogat delež v našo osvobodilno borbo. Ni pa še dovolj osvetljen neki drugi neprimerno bolj množičen pojav, ki je bil v kulturno-prosvetnem pogledu za našo borbo izredno značilen; vse premalo je namreč bilo doslej zapisanega o masovni ukaželnosti in o strastnem političnem in prosvetnem izobraževanju jedra naših partizanskih čet, odredov in brigad in o čudoviti volji, s katero so proletarci v najtežjih okoliščinah borbe dosegali znanja, za katera so v normalnih razmerah potrebna dolga leta šole; vse premalo smo dali zgodovinarju gradiva, ki bi bolj vsestransko pričalo tudi o takšni bogati kulturni vsebini naše ljudske revolucije.

Prelistajmo ohranjene šapirografirane in ciklostirane partizanske liste, pa bomo v mnogih zelo uspešnih poizkusih umetniškega udejstvovanja spoznali na stotine nekdanjih delavcev in kmetov, ki jim v času zatiranja delavskega razreda ni bilo dano, da bi se bili izobrazili in da bi bili razvijali svoje talente, ki pa so se v partizanih hitro izobrazili in že z vrednostjo svojih prvih literarnih

in likovnih del dokazali vso upravičenost žuljave roke tudi na njen umetniški razvoj in udejstvovanje. Nekateri takšni samonikli partizanski umetniki so našli za svoj nadaljnji razvoj pomoč pri poklicnih umetnikih-partizanih in odšli so po osvoboditvi domovine v razne šole z željo, da bi si tam nabrali še potrebno teoretsko znanje, mnogi pa so samo za hip svetlo vzplapolali, potem pa v borbi po sovražnih kroglih zadeti ugasnili...

Izrazit primer posebnega slikarskega talenta je bil na primer partizan Pajo.

Še ko je bil Pavle Šimec majhen pobič, je zelo rad risal in posebno hud je bil štiriletni deček, kadar mu je kdo z orošene šipe izbrisal slike, ki jih je bil on narisal s prstom. Tudi v osnovni šoli so ugotovili v njem velik talent — vse njegove risbe so redno romale koncem šolskega leta na razstave in ničesar ni na svetu bolj želel, kot da bi se mogel šolati za slikarja. Toda — stara pesem proletarskih družin v nekdanji Jugoslaviji! — ker ni bilo sredstev, mu ta iskrena želja ni mogla biti uslišana, temveč je moral pač kamor koli, samo da bi bilo v številni družini manj lačnih ust...

Kot učenec je tovariš Pajo ob napadu nemških fašistov pobegnil iz vojaške mehaničarske šole iz Kruševca in hodil deset dni peš do svojega doma v Črnomlju. Doma so vsi delali za OF, posebno pa starejša dva brata. Starejši, Milan, ki je trpel za napredno stvar že v monarhofašistični stari Jugoslaviji, v kaznilnici Sremske Mitrovice, je dobil od Italijanov dosmrtno ječo; mlajši brat Stanko

Ilustracija Pavla Šimca-Paja k »Pravljica o Osvobodilni fronti«

je bil obsojen na pet let. Tedaj se je, v maju 1942, šestnajstletni Pajo odločil, da oba brata maščuje in nadomesti v partizanih — pa čeprav se je pozneje uresničila zla slutnja, da bosta morali zaradi njegovega odhoda v partizane oditi v internacijo na Rab tudi njegova mama in sestra.

V partizanih je bil najprej miner in sam je pripravil mine za rušenje mosta pri Kanižarici, ki so ga porušili po njegovi zamisli. Po Roški ofenzivi je vstopil v Cankarjevo brigado, kjer se je pod vodstvom Klusovega Jože z vsem uspehom

Ilustracija Pavla Šimca-Paja, k »Pravljica o Osvobodilni fronti, ki jo je spisal Janez Perovšek-Pelko

vklučil v propagandni odsek brigade. To je bilo nekaj zanj! Ker je kmalu pokazal svoje odlične risarske sposobnosti, so ga poklicali v tehniko Glavnega štaba, kjer je sodeloval pri izdajah centralnega tiska osvobodilne borbe. V tem času je pogosto zahajal k umetniku Niku Pirnatu, ki mu je rad razlagal osnovne pojme perspektive, posebno pa anatomije, kajti Pajo je bil najbolj nadarjen za upodabljanje ljudi in živali. Posebna vzpodbuda za njegovo plodovito delo v centralni tehniki mu je poleg občega bilo tudi Pirnatovo priznanje, ki mu je nekoč med poukom dejal: »Fant, ti boš kmalu še nas akademske slikarje posekal!«

Maja 1944, ko je XIV. divizija že široko utrta osvobodilni razmah tudi na Štajerskem, je bil Pajo premeščen za šefa tehnik propagandnega odseka IV. operativne cone. Tu se je spet z vsem ognjem lotil dela. Hraber borec, dober organizator, mojster ciklostilskih tehnik in odličen risar je mnogo pripomogel, da se je naš vojaški tisk na Štajerskem v tej dobi številčno tako pomnožil in da je pridobil tudi na zunanji obliki.

V partizanski iznajdljivosti je vzknila in se sila široko razmahnila nova veja likovne umetnosti — slikanje z ubadanjem negativa zaželjenega lika na ciklostilsko matrico. Če pošteno presodimo: ta način likovnega izražanja je poleg lesoreza, bakroreza itd. prav gotovo med najnaprednejšimi načini upodabljanja. Naš Pajo je bil prav v tem partizanskem načinu upodabljanja velik mojster!

Ko boste gledali njegove lesoreze v »Pravljici o Osvobodilni fronti«, ali pa ko boste občudovali, kako je z nepopisno ljubeznijo, s tisočnimi ubodi igle v ciklostilno matrico tako nedosegljivo ustvaril na primer sliko tovariša Tita in druge premnoge dobre ilustracije v »Novi besedi«, »Štajerskem kurirju« in številnih drugih listih ter letakih in ko boste morda pod temi slikami opazili skromen podpis: »Pajo«, vedite, da jih je risal eden izmed samoniklih, nadarjeni partizanski umetnik tovariš Pavle Šimec, ki je junaško padel v Savinjskih planinah januarja 1945.

NEZNANEC

TINE ZAGORJAN

V januarju leta 1944. je bila Kosovelova brigada na pohodu s Pivke proti zahodu. Razpoloženje borcev ni bilo nič kaj pravo. Novoletne dneve smo preživljali v snegu, daleč od vasi in ljudi. Borb ni bilo. Ne bi mogel zatrditi, da je bil komandant Iztok zadovoljen z vsakim posameznikom; mnogo je bilo novincev. Bataljoni so bili prvič po ustanovitvi združeni. Brigada kot

celota še ni doživela ognjeni krst. V enoti še ni vladal tisti ponos, ki je bil pozneje značilen za Kosovelovce...

V večeru smo se spuščali s Štjaške planote proti Št. Vidu. Smer našega pohoda je križala glavna asfaltirana cesta, v ozadju pa se je mogočil Nanos. Še v tej noči se moramo povzpeti na njegov hrbet!

Predno smo prekoračili cesto, je dal Iztok odmor. Predhodnica se je pomaknila do ceste. Pod njenim varstvom je brigada čakala, da se popolnoma znoči. Predhodnica še ni zavzela svojega položaja, ko se je iz bližnje okupatorjeve postojanke zaslišal ropot motorja. Takoj nato — streli iz pušk. Ranjeni Nemec se je rešil v noč. Ni bilo časa, da bi ga zasledovali. Če hočemo po načrtu še danes na Nanos in jutri naprej, moramo takoj čez cesto! Jezimo se. Akcija ni uspela; Nemec je ušel, motor je razbit. Najneprijetnejše pa je to, da moramo opustiti tiho željo, da se bomo lahko neopazno splazili po kolikor toliko človeški poti mimo postojanke. Ostane nam zopet ozka, strma kozja steza...

»Naprej v koloni po eden!«

Dolga kača se v sto pregibih začne zvijati navkreber. V začetku še slišiš pritajeno govorico, dvótip na račun naših strelcev, godrnjanje nad ožuljenimi nogami in rameni.

Steza je vedno bolj strma. Sape primanjkuje, govorjenje potihne. Mesec zastirajo sivkasti oblaki. Ko se iz doline zasliši polnočna ura, se začudeno izdrznemo. To ni več naš svet! Nismo se ga niti dotaknili in že je daleč pod nami; dolina, vas, prijazni ljudje... Od časa do časa dvigneš glavo in skušaš preceniti, koliko ur je še do vrha. V kratkih odmorih začutiš mrzel veter, ki napihuje odpeto srjaco. Premišljamo kakšen mraz bo na vrhu, na goli planoti brez bajte in gozdnega zavetja; polagoma vse otopi.

Partizanski nočni pohod! Nočni pohodi na osvobojenem ozemlju, ko se je zdelo, da zvezde poslušajo našo bojno pesem, ko so oči dojemale odsev meseca na ceveh pušk in mitraljezov in vso lepoto prirode v noči. In še veliko pogostejši pohodi po ozemlju, ki ga je nadziral okupator, med njegovimi postojankami, v dosegi njegovega orožja. Prehodi čez zastražene proge in ceste, padanje v zasede, izbiranje stez, katerim bi se še koza izognila. Popoln molk, šepetajoča povelja in opozorila, iskanje zveze in krpanje pretrgane kolone. Ura za uro — vso dolgo noč. Oči so za-lepljene za hrbet tovariša pred teboj. Noge samo iščejo predhodnikove stopinje. Vsi gibi telesa so podrejeni štednji moči in sile. Dolga je še noč, visoka je gora, daleč je še naš cilj! Vsa čustva potonejo v človeku, glavo polni ena misel: naprej, za vsako ceno naprej! Silna moč se kakor temen oblak na nebu, kakor ogromen val, neizprosno in preko vseh zaprek približuje cilju. Štiri leta je trajal ta dolgi prehod, štiri leta je bila noč naš zaveznik. Štiri leta smo korakali k svetlemu dnevu.

Danilo se je skoraj, ko je nad tisoč Koso-velovcev stopilo na vrh Nanosa. Od vzhoda je zarezal mrzel veter. Oči blodijo po polmrazu,

tipljejo golo kraško planoto. Sneg, ki je v decembru zapadel, je burja raznesla. Ponekod zameti, ponekod gola zmrznjena tla. Pomaknemo se v notranjost tega naravnega amfiteatra.

»Odmor!«

Borci določeni za stražo, snemajo nahrbtnike. Zažare prvi ognji. Skromni so. Drv ni, kuhali ne bomo. Posamezne grupe urejajo ležišča. Ležišče! Razkošna beseda za zmrznjena tla, nahrbtnik pod glavo in plašč preko sebe. Greje te tovariš, ti greješ njega. Brigada se umiri...

Z Iztokom pregledujeva specialko in nadaljujeva pogovor o ofenzivi jeseni leta 1943., ko je mlada primorska vojska zastavila pot nemškim tankom pod Nanosom na tistem kraju, kjer je pred več sto leti izšolani cesarsko-kraljevi general hotel zadržati Napoleonovo armado...

Nenadoma opaziva, da se brigada premika. Borci, ki niti zaspali še niso, vstajajo, nekaj šepetajo in vsi odhajajo v eno smer. Tam obstoje nekaj časa, nato se vračajo s spremenjenimi obrazi. Sam grem tja...

Sredi planote, na kraju, kjer je burja odpihala sneg, je ležal. Primrznjen k tlom. Gole noge, lobanja brez oči. Očesne dupline so strmele v mene kot Hamletova lobanja. Preko prsnega koša, od levega ramena navzdol, z rafalom presekan. Srce bi mu lahko videl. Vrat zadrgnjen z ovijačem. Smrtno ranjen — nato zadavljen. Kdo? Ne vem. Nihče ni vedel in ne bo vedel! Morda Primorec, ki je v septembru leta 1943. sledil svoji vesti, morda interniranec, ki se je osvobojen iz taborišča priključil prvi partizanski enoti? Nepoznan bo ležal na Nanosu. Ne oče ne mati ga sedaj več ne čakata. Mogoče je imel mlado ženo. Stala je na cesti, ko so se partizani po zmagi vračali. Zdaj je on pozabljen za družino. Ni pa pozabljen za nas, ki smo ga našli.

Pokopali smo ga. Slovesno. Dali smo mu, kar smo mogli. Bil je naš brat, bil je partizan. Vsakdo v brigadi je čutil, da je vse njegovo tudi naše. Da sovražnik ubija, a tudi davi! Več kot polovica brigade je šla v poznejših borbah njegovo pot. Prvi so mu sledili čez nekaj dni pod Hotederšico.

Toda po tem januarskem jutru se je brigada spremenila. Primorska prešernost in lahkotnost je izginila. S svojimi razsekanimi prsmi je stopil med brigado. Njegove votle očesne dupline so nas spremljale. Njegova usoda nam je visela pred očmi. Usoda neznanega partizana. V kraških, skalnih tleh ga nismo mogli globoko zagrebsti. Vstal je tisočkrat in se nam pridružil: »Niste me še dovolj maščevali! Ne pozabite name! Ne pozabite mojih tisočero bratov! Ne pričakujte milosti od sovražnika! Meni milostnega strela ni privoščil! Umirajočemu mi je iztaknil oči in me zadavil.

Bijte, udarjajte! Za vas nazaj ni več poti! V svoj dom se lahko vrnete le kot zmagovalci! Tovariš iz Vipave, Bovca ali Krasa, ali od kjer koli si že, kocka je padla. Oči sem ti odprli!»

V sivem, brezsončnem jutru se je brigada zbrala okrog njegovega groba. Na tej planoti se nam je zdelo kot da smo sredi morja. Rob ravnine in okolnih gričev se je spajal z obzorjem. Nikjer živega bitja, še ptica nas ni preletela. Nas nad tisoč — in on, neznani.

Zadnjič pogledam na grob izkopane jame in se poslovim od neznanca. Poslavlja se vsa brigada. Oči srepo strme v presekana prsa. V vseh glavah so iste misli. Pri vseh isti, mračni izraz lica, togo zravnano telo. Nad glavo neznanega ugaša ogenj. Prvi, globoki akordi »Žrtvam«, se pritajeno razširijo. Čutiš kako se nekaj vzpenja po hrbtenici,

grabi za grlo, pritiska na prsa. Vse naokrog pa prazen mir, kamenita divjina, sivo nebo in silhueta straže na obzorju.

Z Iztokom stojiva ob strani. Takrat si nisva mislila, da bom pokopal tudi njega, še predno bo minilo leto. Da bo moral seči po lastni pištoli, da ne bi padel živ v roke Nemcem. Komandant divizije, heroj Iztok! Da bo njegova smrt tudi smrt njegovega dekleta. Da bo ta, njegova, Kosovelova brigada v besnem jurišu iztrgala sovražniku vsaj njegovo mrtvo truplo.

Brigada se zvrsti v pohod. Nad tisoč borcev stopa mimo mene. Čaka jih Benečija, Baška grapa, Ledina... Ko se kolona vzpne po pobočju, se s čela začujejo prvi zvoki »Internationale«. Zdi se mi, da drugače ne bi moglo biti.

Zdani se je popolnoma...

V SPOMIN PADLIM PARTIZANOM IN TALCEM V LEGNU IN ŠMARTNEM

MARIJA FELE

Zgodilo se je 9. marca 1944...

Dobro se še spominjam. Sestra je pritekla vsa prestrašena iz vasi: »Nemci! Streljali bodo! Zvezane talce so privlekli!« Roke so omahnile, drug za drugim smo položili žlice na mizo. Močnik je zadobil grenak okus. Materine oči so se zalile s solzami, tudi mi smo pogrkavali.

Zvečer sem izvedela, kako je bilo.

Vaščani so sprva mislili: »Selili bodo.« Kajti iz vsake hiše je bil najmanj eden v partizanih, ali pa so imeli z njimi zveze. Zaprli so se v hiše in strahoma čakali, kaj se bo zgodilo.

Sredi Šmartna kolona kamionov. Okrog njih zelene uniforme, v njih ledeni, strupeni obrazi. Ob hišah so po-

stavili mitraljeze. »Zdaj, zdaj,« so tolkla srca. Skupina nemških vojakov je privedla iz tovornega avtobusa čez staro pokopališče mimo cerkve deset zvezanih ljudi.

Vse je prešinilo: talci. Da, to naj bi bilo najbrž zato, da bodo ustrahovali predrzne dolince in maščevali smrt izdajalke »Šmidhoferce« (Pečnikove), kakor so ji rekali. Hrepeneče so se ljudje ozirali v planine, s tihim upanjem, da bo zdaj, zdaj od nekod počila partizanska puška. In da bodo »naši« poskusili rešiti obsojence, če so obveščeni. A spet so pogledi objeli njih, ki so šli proti mostu, podplute roke so jim pomodrele. Le oči, te velike oči... Tudi one so božale venec pohorskih hribov in pošiljale njim v gozdove zadnje, tihe pozdrave. Tudi ti mladi, izmzgani, pretepeni, izmučeni ljudje, ki so stali na pragu smrti, so še upali. Španski borec Kesič, ki je tolikokrat zrl smrti v oči, je vsem vlival vero: »Saj bomo vseeno živeli, pobje! Vse moči za zadnjo korajžo!«

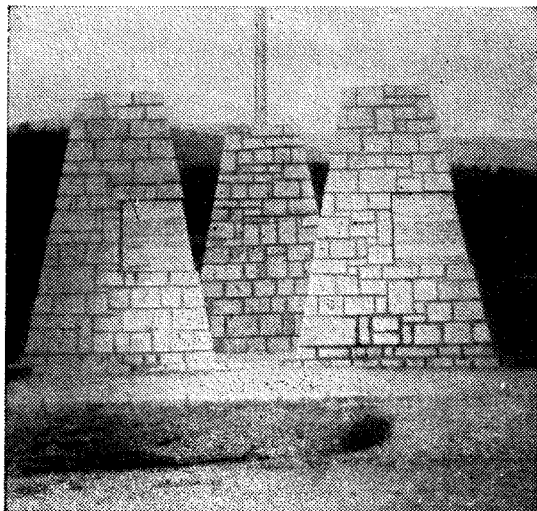
Privedli so jih pod Breznikov kozolec, jih surovo sezuli in jim zavezali oči. In deset mladih ljudi je šlo bosih po žlobudrastem snegu na svojo zadnjo pot, ki se je neznansko vlekla. Po dva in dva. Nekajkrat so segli z rokami na obraz in drug za drugim trgali črne rute z oči. Gledati so hoteli! In prebadali so krvnike z uporno ostrino s krvjo zalitih oči...

Tja pod vznožje, kjer se Pohorje začinja, so prihajali: Martin Rožič iz Celja, Franc Petek iz Migojnice, Aleks Bavtin iz Telca, Marjan Krušič iz Polhovega Gradca, Miha Javornik iz Marna, Franc Gregl iz Gornje Sušice, Alojz Borštner iz Marna, Ivan Molan iz Artiča in španski borec Karl Kesič iz Celja.

Prvih pet so postavili v vrsto. Rafal iz strojnice. Rdeča, vroča kri je topila sneg do zemlje; in še je odtečala... Potem naslednjih pet... Ljudje, ki so zdaleč opazovali, so si v grozi zakrili oči.

Potem so se morilci odpeljali. Še drugih deset talcev so odvedli s seboj v neznano.

Pri Kimbezu je presenetil borce Pohorske brigade ropot mitraljeza iz doline. Ko je padla mednje vest o novem zločinu okupatorja, so razvrščeni po bataljoni počastili spomin padlih z dolgim molkom in salvo. Roke so

Spomenik padlim borcem in talcem v Legnu pri Slovenj Gradcu

še čvrsteje stisnile puške in tiste dni so se javili iz doline novi prostovoljci.

Čez dobrih dvajset dni so Pohorci odgovorili na zločin z uspešno akcijo na šmarško policijsko postojanko. Pri likvidaciji sta padla dva prostovoljca — bombaša — domačina, Martin Mirkac iz Starega trga in Franc Laznik iz Pameč. Oba sta našla zadnji dom tam, kjer so bili pokopani talci.

»Saj živite, pobje,« jim je odtlej odgovarjalo ljudstvo, ko je prinašalo vsa leta na grob onkraj Mislinje cvetje. 26. in 27. maj 1951 pa bosta dneva nepozabnega spomina v Mislinjski dolini.

Ves teden so ljudje postavljali mlaje, Legenčani pa dograjevali mogočne piramide za spomenik (načrte zanj je izdelal arh. Ravnihar), dozidavali so grobnico itd.

V sobotnem večeru se je zgrnilo okrog spomenika precej ljudi, prišli so tudi mnogi svojci padlih talcev in borcev. V mrak se je vil dolg spreved z dvanaštimi krstami v šmarško prosvetno dvorano, kjer so jih položili na žalni oder. V dvorani je bilo polno vencev in cvetja. Vso noč je čula ob krstah častna straža.

Nedelja 27. maja. Nad 2000 ljudi se je zgrnilo od blizu in daleč v Šmartno. Prihajale so delegacije Zveze borcev iz Koroške in obdruvskih vasi, iz Saleške doline, od vsepovsod. Žalnim svečanostim so prisostvovali tudi predstavniki GO ZB NOV Slovenije, ljudske oblasti, JA, Partije in množičnih organizacij.

Na ljudski šoli v Šmartnem so odkrili spominsko ploščo, na kateri so vklesana imena partizanov:

Anton Fele, Slavko Gams, Fortunat Klančnik, Viktor Konečnik, Ivan Lahovnik, Anton Mithaus, Alojz Mozer, Ferdo Hartman, Vinko Hartman, Karel Popijal, Franc Priteržnik, Slavko Slemenik in Jože Popijal; talcev: Milan Kalinšek, Ferdo Pogorelčnik, Viktor Vošner, in žrtev vojne: Liza Arnold, Mirko Radšel, Milan Fele, Julka Matvez in Konrad Plaz.

Ob žalostinkah je krenil spreved iz šmarške šole.

Predsednik KO ZB je zgodovinsko osvetlil pretekle dogodke. Enominutni molk in »Slava«. Pionirka s trnjevo krono v rokah je recitirala Kajuhovo: »Večno živim herojem«, pionir iz Artič se je poslovil od strica Ivana (talca) in ostalih, v imenu svojcev iz Posavja. Nato je govoril sekretar OK KP tov. Janžekovič, dr. Pavček, ustanovitelj Pohorskih bolnic, pa je v imenu vseh obljubil: »Borci, vi boste še živeli, ko bomo mi že dosegli svoje cilje!« Tudi besede tov. Jožeta, ki se je proslavil kot legendarni junak po naših krajih, so našle v srcih odjek. Pesmi in zvoki godbe so preplavljale v jarkem soncu trepetajočo pokrajino, ko so spuščali v grobnico dvanaest rakev.

Tu so odkrili dve spominski plošči; eno s posvetilom talcem, drugo pa v spomin legenskih borcev in žrtvam NOB, z imeni padlih junakov: Franc Ramšak, Ivanka Serbel, Peter Vinarnik, Marin Stračnik, Franc Hodnik, Franc Ramšak, Alojz Slemenik, Zdravko Žegel, Anton Štamulak, Jože Gašper, Nande Vivod, Drago Šmidhofer, Karl Rotovnik, Avgust Golob, Alojz Šuler, Karl Skaza, Ivan Pečoler, Ivan Slemenik, Karl Rotovnik, Miha Šmidhofer in Marija Rotovnik.

PRED ŠTIRISTOLETnico SLOVENSKE KNJIGE

Letos poteka 400 let, kar je izšla prva slovenska knjiga Abecedarium, iz katere »se ti mladi inu preprosti Slouvinci mogo lahko v kratkim času brati naučiti«, kot je napisal na naslovni strani njen avtor Primož Trubar. Leto 1551, ko je izšel Abecednik, je bil pomemben dogodek, saj smo Slovenci dobili prvo, v domačem jeziku pisano knjigo in stopili v krog ostalih kulturnih narodov.

Štiristoto obletnico izida prve slovenske knjige bomo letos slovesno praznovali. Osrednja proslava bo meseca septembra v Velikih Laščah, kjer bodo na preurejenem trgu odkrili poleg Levstikovega še Trubarjev spomenik. V Laščah pa bo še velik kulturni festival; sodelovali bodo pevski zbori, igralske družine in folklorne skupine iz vse Slovenije. Uprizorili bodo tudi Jurčič-Levstikovega »Tugomerjaka«, v zadržnem domu pa bo posebna spominska razstava. Spominska plošča, ki jo bodo odkrili v Rašici, ne na Trubarjevi rojstni hiši, ker te ni več, temveč sredi vasi, bo na posebnem spominskem stebru.

V Ljubljani bo na predvečer slovesna akademija. V Ljubljani bo nadalje razstava slovenske knjige v 400 letih, narodna in univerzitetna knjižnica pa bosta dali na ogled nekatera dela in rokopise naših protestantskih piscev in fotografske posnetke nekaterih redkih slovenskih knjig, katerih originali so v tujini.

Jubilej slovenske knjige bodo počastile tudi naše založbe. Letos obnovljena Slovenska matica bo izdala zbornik posvečen Trubarju in protestantskim pisateljem. Slovenski knjižni zavod bo izdal ponatis Trubarjevega življenjepisa. Izšla bo še neka antologija slovenskih leposlovnih del, ki obravnavajo protestantsko dobo pri nas. 400-letnici slovenske knjige pa bo posvečenih še več drugih knjig, med njimi izdaja Cankarjevih izbranih spisov, Valvazorjevega dela v slovenskem prevodu in nov ponatis Finžgarjevega romana »Pod svobodnim soncem«.

Če omenimo še nov Trubarjev portret in posebno serijo znamk, lahko spoznamo, da bomo pomembno obletnico slovenske knjige dostojno proslavili.

ERNEST HEMINGWAY: KOMU ZVONI

»Noben človek ni Otok, povsem sam zase; vsak človek je kos Celine, del kopne zemlje; če Morje odplavi grudo prsti, je Evrope manj, prav tako kakor da je bil Rtič, prav tako kakor da je bilo Posestvo tvojih prijateljev ali tvoje lastno; ob smrti vsakega človeka je mene manj, kajti vključen sem v Človeštvo: In zato nikdar ne pošiljaj vpraševati, komu zvon zvon: zvon ti.« Te besede angleškega pesnika Donna je postavil Ernest Hemingway na čelo svoje knjige »Komu zvon«, ki smo jo pred kratkim prejeli iz Cankarjeve založbe v prevodu Janeza Gradišnika.

Citirane besede so značilne tako za pisateljevo razvojno pot kot za njegovo knjigo »Komu zvon«, s katero je zaslovel v Ameriki, kjer ga vsi bero.

Hemingway je bil rojen 1898 v Oak Parku v Združenih državah Amerike. Že pred prvo svetovno vojno dopisnik nekega lista, se je udeležil kot dopisnik vojne, se bojeval med italijanskimi arditii, po vojni pa bil zopet dopisnik. V španski državljanski vojni je bil vojni poročevalec na republikanski strani, v drugi svetovni vojni pa poveljnik neke vojaške enote pri francoskih partizanih.

Z romanom »Komu zvon« iz španske državljanske vojne je že prej po svojevrstno odrezanem slogu znani pisatelj na mah zaslovel. Vzdušje državljanske vojne, spremenjeni odnos do ljudi, do družbe, izražen v prej citiranem geslu — vse to je zbudilo močno pozornost pri ameriškem bralcu pa tudi drugod po svetu. Človek sam zase pisatelju ni nič več pomemben, nekaj lahko pomeni le kot član družbe, v skupnosti z drugimi ljudmi.

ATOMSKA ENERGIJA - ČLOVEŠTVO NA RAZPOTJU

S sprostitevijo atomske energije je dobil človek v svojo posest ogromno moč, ki mu lahko pomaga pri ustvarjalnem delu, toda z njo je dobil v svoje roke tudi silo, ki ruši in ubija v tako velikem obsegu kot to človeški rod ne pomni še doslej. Kaj bo storil človek? Ali bo to energijo porabil za proizvodnjo ali jo bo tlačil v atomske bombe? Upajmo, da je človeštvo dovolj pametno, da ne bo uporabilo te energije za uničevanje bogastva in kulture.

Strokovnjaki, ki so si ogledali po atomski bombi opustošeni japonski mesti Hirošimo in Nagosaki, so si edini: eksplozije ni mogoče primerjati po učinku z nobeno eksplozijo doslej znanih razstreliv. In vendar je treba nekaj ukreniti! Edini so si v tem, da če bi bili prebivalci Hirošime in Nagosakija opozorjeni na atomsko nevarnost, bi ti dve mesti utrpeli polovico manj žrtev. Javnost mora biti tedaj obveščena o zaščitnih merah, ki bi — pravčasno izdane — zmanjšale nevarnost. Če človek nevarnost pozna, je nevarnost mnogo manjša in vedel bo tudi, kaj mu je treba storiti v primeru nevarnosti.

Ko pišemo te vrste, jih pišemo z zaupanjem v zdrave sile človeštva, ki noče vojne, noče smrti. Mi vsi želimo, da ne bi nebo — lepo modro nebo nad našo domovino — nikdar ne videlo oslepljujoče svetlobe Hirošime in Nagosakija, dveh japonskih mest, ki sta bili deležni »blagoslova« atomske bombe. To je želja in zahteva vseh ljudi, ki z znojem in trudom ustvarjajo življenje. In ti ljudje so človeštvo — teh ljudi je več kakor milijardo! Človeštvo mora biti tako močno, da se ne bo podredilo živalskim nagonom.

Jutro, ki se je začelo po navadi...

To jutro se je začelo, kakor vsa ostala v zadnjih dveh mesecih.

Bilo je 6. avgusta 1945. Sonce je sijalo že nekaj ur — velika ura na magistratu je odbila osem — in življenje v Hirošimi se je prijetno začelo. Seveda mislimo na skupno življenje, kajti posamezniki so bili že dolgo na nogah. V tem letnem času je vreme toplo in jutra so soparna. Zato meščani vstajajo zgodaj, ker hoče vsak izkoristiti jutranjo svežost, da opravi svoje osebne zadeve, preden gre na delo.

Ob osmih zjutraj je bilo mesto Hirošima prijetno razgibano. Pravijo mu japonske Benerke, ker je v glavnem zgrajeno na šestih otokih in sedmih rokavih ustja reke Ota, kar daje središču mesta poseben izgled »amfibijskega« mesta; Hirošima je dobro prezračena po vetrovih, ki vejejo z bližnjega morja, ponosna je hkrati na svojo preteklost in svoj novejši razvoj, čigar priče so nove zgradbe, ki jih je 80.000 (devet desetih vseh zgradb v mestu). Tako se je zelena Hirošima obdana z zaraščenimi griči in parki prebudila v pričakovanju svoje usode.

Odpiskalo je konec alarma

Vendar to prebujenje ni bilo brez nemira. Že dva meseca so bombniki B 29 — »gospodje B«, kakor so jih imenovali Japonci, delno iz spoštljivega strahu, delno pa iz prirojene vljudnosti — pustošili nad Japonsko. Skoraj vsak dan so se v višini 6000 metrov prikazovale na nebu dežele vzhajajočega sonca mogočne eskadre. In vselej je bilo, v katerem izmed mest v cesarstvu jutra nešteto mrtvih, požarov in porušenih hiš.

Tega zgodovinskega dne 6. avgusta 1945 je bilo ob 7. uri in 15 minut že dano znamenje o »bližanju letal«. Toda resnici na ljubo je treba reči, da so bili meščani Hirošime na to že navajeni. Vsako jutro ob isti uri — kar je dokazovalo nemoč japonskih lovcev — je ameriško izvidniško letalo ogledovalo obalo. In vselej so sirene enako zatulile znamenje, ki je bilo drugačno kakor ob

pravem alarmu. Zato ni nihče posvečal posebne pozornosti običajnemu sovražnemu obisku. Okrog 8. ure pa so sirene naznanile celo konec nevarnosti: vsakdo se je spet lotil svojega dela.

Bleščeča svetloba

Prav tedaj — bila je točno 8. ura, 15 minut in 22 sekund, kakor je bilo mogoče kasneje ugotoviti po uri na magistratu, ki se je bila ustavila — se je razlila po nebu bleščeča svetloba belega, a po mnenju nekaterih, nalahno rumenkastega sija. Ta žar je bil tako nenaden in tako močan, da je dobesedno pribil na mestu vse prebivalce. Nekdo, ki je to preživel, pravi, da je tedaj nagonsko, čeprav nesmiselno, a navsezadnje razumljivo mislil, »da je sonce padlo na zemljo«. Nekdo drugi je menil, da sta nad Hirošimo trčila dva meteorja.

Značilno pa je bilo to, da se v nadaljnjih nekaj sekundah — kakor to pripovedujejo priče oddaljene od kraja eksplozije (najbližji tedaj že niso mogli več pričati) — ni nič zgodilo. Nato pa je nenadno močan sunek vetra udaril po strehah, zidovih in vseh stavbah, da so na daleč frčale opeke, vrata, okna in celo spominske plošče s pokopališča. Bilo je, kakor da bi bil grozen orkan zgrabil Hirošimo v samem središču, jo ožul in zmrcvaril ter jo nato razpršil na vse štiri strani sveta v ogromnem oblaku prahu in ruševin. Bilo je tako nekako, kakor da bi velikan puhnil v mravljišče.

Grozeča nesreča

Kaj je bilo v tej grozni nesreči z ubogimi ljudmi? Zgodilo se je z njimi to, kar se zgodi v vseh prirodnih ali človeških nesrečah ob potresih, bruhanjih vulkanov, bombardiranjih... Odpihnjeni, pretreseni, zmrvljeni, ožgani, zmrcvarjeni in zmečkani so trpeli in umrli na robu katastrofe, ki se je vsula nad njih. Uradne statistike so navajale 90 do 100.000 mrtvih in pogrešanih in nad 40.000 ranjenih: to je bilo polovica v Hirošimi navzočega prebivalstva ali tretjina njenega prebivalstva v začetku vojne, preden je vlada odredila izpraznitev.

Težko je opisati trpljenje teh ubogih človeških bitij! Posledice nesreče so bile še večje zaradi popolne odsotnosti sleherne pomoči, bodisi zdravniške ali kake druge.

Nobenih sredstev pomoči

Ne smemo pozabiti, da je eksplozija uničila celo mesto. Uničila je — »nevtralizirala«, da uporabimo ta sramežljiv izraz, s katerim danes uradna sporočila prikrivajo grozoto človeškega uničenja — ne le prebivalstvo, temveč tudi sredstva pomoči, kar jih je bilo tam organiziranih. Ni bilo več ognjegascev, da bi pogasili na tisoče požarov, ki jih je zanetila peklenska toplota eksplozije. Ni bilo več reševalcev, da bi rešili ponesrečence, ki jih je vrglo med tramovje, ali zasulo pod ruševinami. Ni bilo več zdravnikov — zdravih jih je ostalo le še kak ducat izmed 145, kolikor jih je bilo v mestu — da bi zdravili 60 do 80.000 ranjencev, ki so ostali še živi po eksploziji. Ni bilo več bolnišnic, ni bilo klinik, ni bilo ambulant, ni bilo več kirurškega materiala. Ničesar ni bilo več razen do smrti mučenega prebivalstva, ki je bilo nenadno povsem zapuščeno.

Dodajmo k temu še pomanjkanje sleherne oblasti, ki bi lahko improvizirala pomoč ali vsaj vzpostavila red. Ni bilo več občinskih organov, ni bilo pokrajinskih oblasti, ni bilo policije, ni bilo vojske, ni bilo nobenih zvez... Vse je bilo le kup ruševin, iz katerih je plamtel nad dva tisoč požarov... To je bila groza Hirošime v prvih 24 urah, ko je bila zbrisana z zemeljskega površja, groza, ki si jo medlo predstavljamo. (Se nadaljuje)

OKRAJNA ZVEZA KMETIJSKIH ZADRUG CELJE-OKOLICA V C E L J U

Ima svoj: prodajni oddelek telefon št. 165
avtopark telefon št. 266

*Odkupuje na vsem področju OLO Celje-okolica kmetijske pridelke po svojih
članicah kmetijskih zadrugah*

»GOSTINSTVO CELJE«

NUDI V SVOJIH OBRATIH
TOPLA IN MRZLA JEDILA
TER VSE VRSTE PIJAČE

RESTAVRACIJA TITOV TRG
(OF DOM)
letni vrt s koncerti

*

HOTEL TOVST (CELJSKA KOČA)
lepa izletna točka

*

GOSTILNA »OJSTRICA«
z nočišči

*

TOČILNICA KIDRIČEVA ULICA

Potrošniška zadruga v Celju

ZADRUGA Z OMEJENIM JAMSTVOM
PRIPOROČA SVOJE POSLOVALNICE:

Manufaktura — galanterija:
Cankarjeva ulica 4

Špecerije:
Tomšičev trg 3
Prešernova ulica 10
Stanetova ulica 14
Nova vas
Gaberje
Ostrožno
Zavodna

Pekarne:
Breg
Zidanškova ulica
Tomšičev trg
Stanetova ulica
Gaberje
Dolgo polje

Medičarna in slaščičarna:
Tomšičev trg

Gostinski obrati:
»Savinja«, Prešernova ulica
»Beli vol«, Stanetova ulica
»Branibor«, Stanetova ulica

Mestna klavnica v Celju

priporoča svojim odjemalcem vsak dan vseh vrst sveže
mesne izdelke, sveže meso, mast in suho svinjsko meso
ter šunke po dnevnih cenah. — Dnevno na razpolago
umetni led od 5. do 8., od 12. do 13. in od 16. do 17. ure.

Poverjenišvo

ZA LOKALNO GOSPODARSTVO M L O C E L J E

SLUŽI S SVOJIMI OBRATI:

Gradbeno podjetje
Podjetje za ceste in kanalizacije
Plinarna — Vodovod
Uprava stanovanjskih zgradb
Prevoznništvo
Projektivni biro
Uprava javnih nasadov in naprav
Kinopodjetje
Pogrebni zavod

DELOVNEMU LJUDSTVU

TOVARNA BARV IN LAKOV

MEDVODE, LR SLOVENIJA

Z OBRATOM V DOMŽALAH

Telefon Medvode št. 2 — Domžale št. 16

Račun pri Narodni banki, centrali za Slovenijo
št. 610-39102-8

IZDELUJE:

Oljnate barve, specialne kite, podvodne barve, oljnate emajle za notranjo in zunanjo uporabo; oljnate lake, špiritne lake in emajle; nitro lake in emajle; trdilo za barve in usnje, umetne smole, hladni klej ter razredčila

DELAMO ZA PREKORAČENJE PETLETNEGA PLANA!

»IZOLIRKA«

LJUBLJANA - MOSTE - OB ŽELEZNICI

Telefon: 38-52, 26-15, 25-57

Brzjavke: Izolirka, Ljubljana

Tekoči račun pri Narodni banki, podružnica

Ljubljana št. 603-40108-0

Železniška postaja Ljubljana, Glavni kolodvor,
industrijski tir »Saturnus«

BITUMENSKI IZDELKI:

Strešna opeka št. 120, 150
Izolacijski papir
Bitumenske mase
Bitumenska emulzija cestna

KATRANSKI IZDELKI:

Poltrda in trda katranska smola,
srednje težko in antracensko olje,
karbolinej, lak za železo

ARMIRANE PODOMOTNE CEVI

(Bergmann), raznih profilov,
svetle in črne

MATERIAL ZA TOPLOTNE IZOLACIJE

Mineralna volna
Lahka izolacijska opeka
Izolacijske blazine

TOPLOTNA IZOLACIJSKA DELA ZA INDUSTRIJSKE NAPRAVE